

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОЛІСНИК СЕРГІЙ ОЛЕКСІЙОВИЧ

УДК 351: 679:662

ДИСЕРТАЦІЯ

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ
НАФТОПЕРЕРОБНОГО КОМПЛЕКСУ В УКРАЇНІ

Спеціальність 25.00.02 – механізми державного управління

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ С.О. Колісник

Науковий керівник – доктор наук з державного управління, професор Крюков
Олексій Ігорович

Харків, Житомир – 2023

АНОТАЦІЯ

Колісник С.О. Механізми державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. – Державний університет «Житомирська політехніка», Житомир, 2023.

Здійснено аналіз теоретичних підходів до державного регулювання нафтопереробного комплексу, як складної системи взаємозалежних виробництв у взаємозв'язку з іншими складовими нафтової галузі (розвідка, видобуток, транспортування нафти), та обґрунтовано доцільність використання кластерної теорії, що дає змогу реалізувати конкурентні переваги відповідної території з урахуванням особливостей їх розвитку, організації виробництва, умов формування бізнесу, освітнього рівня населення. Встановлено, що застосування кластерної теорії щодо державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу України потребує комбінованого застосування техніко-економічної концепції К. Фрімена, що передбачає визначення пріоритетної галузі, яка має концентрувати державну підтримку та інновації, а також моделі формування регіонального кластера М. Сторпера, що передбачає організацію первинних компаній з урахуванням місцевих спеціалізованих методів виробництва, групування постачальників, формування суміжних ринків й ринку трудових ресурсів, створення інституцій підтримки виробників, залучення нових компаній і фахівців, формування взаємозв'язків для трансферу знань та інновацій, прогнозування синергетичного ефекту. Реалізація такого комбінованого підходу орієнтована на формування високотехнологічного нафтопереробного комплексу, забезпечення доступу до факторів виробництва, підвищення спроможності щодо обміну кращім досвідом.

Державне регулювання розвитку нафтопереробного комплексу представлено як частину національної стратегії соціально-економічного зростання, що передбачає комплекс заходів інформаційного, організаційного,

правового й економічного впливу, а також формування інституційних та інфраструктурних умов для реалізації проектів нафтопереробки, забезпечення енергобезпеки країни, підтримки конкуренції, створення інноваційного нафтосервісу, формування мінерально-сировинної бази на основі стимулювання комплексної експлуатації нафтових родовищ, забезпечення синергетичного імпульсу для суміжних галузей, масштабування їх економічних й соціальних ефектів. Основними механізмами впливу держави на розвиток нафтопереробного комплексу виступають оподаткування, розподіл фінансово-адміністративних функцій та регламентація господарських процесів.

Проаналізовано зарубіжний досвід щодо державної політики розвитку нафтопереробного комплексу та формування ефективних регуляторних механізмів, які сприяють адаптації до цінових коливань результатів діяльності компаній, враховують необхідність значних інвестицій у технології, забезпечують умови сталого соціально-економічного розвитку території (США, Канада, Великобританія, Норвегія, Оман, Кувейт). За результатами проведеного аналізу виявлено сучасні регуляторні тенденції, які доцільно застосовувати для розвитку нафтопереробного комплексу України. По-перше, серед таких тенденцій необхідно виділити диференціацію системи оподаткування залежно від використання нових методів та технологій у процесі виробництва, стадії розробки родовищ, умов видобутку. Встановлено, що оподаткування нафтопереробного виробництва у розвинених країнах ґрунтується переважно на прибутку, враховує якісні і кількісні параметри виробничих об'єктів. По-друге, децентралізація оподаткування, що позитивно відбивається на доходах місцевих бюджетів та стимулює соціально-економічне зростання адміністративно-територіальних одиниць, де розташовані виробничі об'єкти. По-третє, формування фінансових фондів для забезпечення реалізації проектів сталого розвитку територій, на яких розташовані виробничі об'єкти. По-четверте, державна підтримка та стимулювання малих та середніх підприємств для їх взаємодії з великими нафтопереробними компаніями, зокрема щодо впровадження інновацій та раціонального підходу до їх сировинно-ресурсного

забезпечення. Останнє пов'язано з тим, що великі компанії не цікавляться відпрацьованими родовищами, припиняючи їх розробку після зниження нафтовидобутку до певного рівня. Малі підприємства, за умов їх підтримки з боку держави (податкові канікули, прискорена норма амортизації), здатні продовжити термін експлуатації вироблених родовищ.

Державне регулювання розвитку нафтопереробного комплексу значною мірою визначає ситуацію на внутрішньому ринку нафти і нафтопродуктів, а тому має бути системним і збалансованим щодо застосування методів прямого і непрямого впливу, відзначатись адекватністю й точністю обраних регуляторних механізмів та інструментів, передбачати стратегічне планування для аналітичного супроводу структурних перетворень, управлінські інновації і державне підприємництво, а також має враховувати основні ризики. При цьому, ґрунтуючись на положеннях ситуаційного підходу, виділено дієві регуляторні засоби та важелі, якими виступають: резервування нафти і нафтопродуктів для товарних інтервенцій з метою збалансування ринку, підвищення стійкості постачання енергоресурсів, згладжування коливань цін; механізм державно-приватного партнерства для реалізації суспільно-значущих проектів, що враховує ефективну мотивацію учасників щодо успішності та фінансової стійкості відповідних проектів; інституційний механізм формування інвестиційних фондів для фінансового забезпечення значущих проектів.

Показано, що розвиток нафтопереробного комплексу України потребує оптимального варіанту поєднання державного управління та взаємодії суб'єктів господарювання. При цьому одними з основних завдань, які ставить держава перед суб'єктами господарювання є розвиток внутрішнього ринку та убезпечення його від зовнішніх загроз, зокрема з боку Російської Федерації та Республіки Білорусь, а також збільшення глибини нафтопереробки. Визначено напрями реалізації таких завдань, що передбачають: будівництво та модернізацію нафтопереробних заводів; залучення вітчизняних суб'єктів господарювання до співпраці з міжнародними нафтовими компаніями (зокрема, на умовах франчайзингу), що сприятиме підвищенню якості виробленої

продукції та покращенню логістики; розвиток інституту біржової торгівлі енерго- та паливними ресурсами, створення резерву та комерційних запасів нафти і нафтопродуктів, що сприятиме формуванню ринкових цін та пом'якшенню цінових коливань; удосконалення системи акцизів на нафтопродукти на основі регресивного підходу щодо зменшення ставки при поліпшенні якості палива.

Обґрунтовано необхідність формування системного підходу щодо врахування територіальних аспектів державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу, а також щодо розвитку нафто-сировинних територій. Такий вплив має бути спрямований на створення сприятливих інвестиційних умов, забезпечення синергетичного ефекту від залучення суміжних галузей, підтримку інновацій та підвищення конкурентоспроможності українських виробників. У зв'язку з цим запропоновано удосконалення організаційно-економічного механізму в системі державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу у поєднанні із нафтовидобуванням на засадах галузевого й територіального підходу з урахуванням інтересів основних стейкхолдерів.

Ключові слова: державне регулювання, державно-приватне партнерство, кластерна політика, механізм регулювання, модернізація, нафтопереробний комплекс, стратегія.

ANNOTATION

Kolisnyk S.O. Mechanisms of state regulation of the development of the oil refining complex in Ukraine. – Manuscript.

Thesis for a PhD degree in Public Administration, specialty 25.00.02 – Mechanisms of the Public Administration. – Zhytomyr Polytechnic State University, Zhytomyr, 2023.

An analysis of theoretical approaches to the state regulation of the oil refining complex, as a complex system of interdependent productions in relationship with other components of the oil industry (exploration, production, transportation of oil),

was carried out, and the expediency of using the cluster theory was substantiated, which makes it possible to realize the competitive advantages of the relevant territory, taking into account peculiarities of their development, organization of production, conditions of business formation, educational level of the population. It was established that the establishment of the cluster theory regarding the state regulation of the development of the oil refining complex of Ukraine requires the combined application of the technical and economic concept of K. Freeman, which involves the definition of a priority industry that should concentrate state support and innovations, as well as the model of the formation of a regional cluster by M. Storper, which involves organization of primary companies taking into account local specialized methods of production, grouping of suppliers, formation of adjacent markets and the labor market, creation of institutions to support producers, attraction of new companies and specialists, formation of relationships for the transfer of knowledge and innovations, forecasting the synergistic effect. The implementation of such a combined approach is focused on the formation of a high-tech oil refining complex, ensuring access to production factors, increasing the capacity to exchange best experience.

The state regulation of the development of the oil refining complex is presented as part of the national strategy of socio-economic growth, which provides for a set of measures of informational, organizational, legal and economic influence, as well as the formation of institutional and infrastructural conditions for the implementation of oil refining projects, ensuring the country's energy security, supporting competition, creating an innovative oil service , formation of a mineral and raw material base based on stimulation of complex exploitation of oil fields, provision of a synergistic impulse for related industries, scaling of their economic and social effects. The main mechanisms of state influence on the development of the oil refining complex are taxation, distribution of financial and administrative functions and regulation of economic processes.

The foreign experience regarding the state policy for the development of the oil refining complex and the formation of effective regulatory mechanisms that

contribute to the adaptation to price fluctuations of the results of the companies' activities, take into account the need for significant investments in technology, and ensure the conditions for sustainable socio-economic development of the territory (USA, Canada, Great Britain, Norway, Oman) have been analyzed, (Kuwait). Based on the results of the analysis, modern regulatory trends were identified, which are expedient to apply for the development of the oil refining complex of Ukraine. First, among such trends, it is necessary to distinguish the differentiation of the taxation system depending on the use of new methods and technologies in the production process, the stage of development of deposits, and mining conditions. It was established that the taxation of oil refining in developed countries is based mainly on profit and takes into account the qualitative and quantitative parameters of production facilities. Secondly, the decentralization of taxation, which has a positive effect on the revenues of local budgets and stimulates the socio-economic growth of administrative-territorial units where production facilities are located. Thirdly, the formation of financial funds to ensure the implementation of sustainable development projects in the territories where production facilities are located. Fourth, state support and stimulation of small and medium-sized enterprises for their interaction with large oil refining companies, in particular regarding the introduction of innovations and a rational approach to their raw material and resource provision. The latter is due to the fact that large companies are not interested in spent fields, stopping their development after the reduction of oil production to a certain level. Small enterprises, under the conditions of their support from the state (tax holidays, accelerated rate of depreciation), are able to extend the life of the produced deposits.

State regulation of the development of the oil refining complex largely determines the situation on the domestic market of oil and oil products, and therefore should be systematic and balanced with regard to the use of methods of direct and indirect influence, be noted for the adequacy and accuracy of the selected regulatory mechanisms and tools, provide for strategic planning for analytical support of structural transformations, management innovations and state entrepreneurship, and must also take into account the main risks. At the same time, based on the provisions

of the situational approach, effective regulatory means and levers have been identified, which are: reservation of oil and oil products for commodity interventions with the aim of balancing the market, increasing the stability of the supply of energy resources, smoothing price fluctuations; the mechanism of public-private partnership for the implementation of socially significant projects, which takes into account the effective motivation of participants regarding the success and financial stability of the relevant projects; an institutional mechanism for the formation of investment funds for the financial support of significant projects.

It is shown that the development of the oil refining complex of Ukraine requires an optimal combination of state management and interaction of business entities. At the same time, one of the main tasks that the state sets before business entities is the development of the domestic market and its protection from external threats, in particular from the Russian Federation and the Republic of Belarus, as well as increasing the depth of oil refining. Areas of implementation of the following tasks have been identified, which include: construction and modernization of oil refineries; the involvement of domestic business entities in cooperation with international oil companies (in particular, on the terms of franchising), which will contribute to increasing the quality of manufactured products and improving logistics; development of the institute of exchange trading of energy and fuel resources, creation of reserves and commercial stocks of oil and oil products, which will contribute to the formation of market prices and softening of price fluctuations; improvement of the system of excise duties on oil products based on a regressive approach to reducing the rate while improving the quality of fuel.

The need for the formation of a systemic approach to take into account the territorial aspects of state regulation of the development of the oil refining complex, as well as the development of oil and raw material territories, is substantiated. Such influence should be aimed at creating favorable investment conditions, ensuring a synergistic effect from the involvement of related industries, supporting innovation and increasing the competitiveness of Ukrainian manufacturers. In this regard, it is proposed to improve the organizational and economic mechanism in the system of

state regulation of the development of the oil refining complex in combination with oil production on the basis of a sectoral and territorial approach, taking into account the interests of the main stakeholders.

Keywords: state regulation, public-private partnership, cluster policy, regulatory mechanism, modernization, oil refining complex, strategy.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

1. Колісник С.О. Розвиток державного регулювання нафтопереробного комплексу України. *Наукові перспективи*. 2020. № 3 (3). С.204-211.

2. Залізнюк В.П., Колісник С.О. Інноваційний чинник публічного управління сталим функціонуванням нафтопереробного комплексу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. Том 33 (72). № 3. 2022. С. 60-68. *Особистий внесок автора: обґрунтовано пропозиції щодо формування інноваційних механізмів державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу.*

3. Колісник С.О. Розробка заходів економічного стимулювання державою інноваційної діяльності у нафтопереробному комплексі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 15-16. С. 125-130.

4. Колісник С.О. Методи та інструменти державного регулювання нафтопереробного комплексу України в умовах європейської інтеграції. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2022. Спецвипуск. С. 64-69.

Наукові праці в періодичних наукових виданнях зарубіжних країн

5. Kolisnyk Sergii. Foreign experience of state regulation of the oil industry and development of the oil refining complex. *East Journal of Security Studies*. Volume 5, Issue 2. 2019. P. 321-332. URL: <https://ejss.nuczu.edu.ua/index.php/ejss/article/view/83>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Колісник С. О. Реалізація державно-приватного партнерства для розвитку нафтопереробного комплексу України. *Правова політика України:*

історія та сучасність: Матеріали I Всеукраїнського науково-практичного семінару, (8 жовтня 2020 року). Житомир: Житомирська політехніка, 2020. С.164-165.

7. Колісник С. О. Взаємовідносини держави та бізнесу в межах приватно-державних партнерств у нафтопереробному комплексі. *Трансформація системи публічного управління в умовах воєнного часу: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (3 червня 2022 року) / за заг. ред. О.І. Пархоменко-Куцевіл. Переяслав, 2022. С. 127-129.*

8. Колісник С. О. Інноваційні рішення економічної стратегії держави з розвитку нафтопереробного комплексу. *Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції «Розбудова інноваційних економіки, менеджменту та освіти в умовах нової соціальної реальності»(26 травня 2022 р.). Київ: МАУП. 2022. С 42-44.*

ЗМІСТ

ВСТУП	12
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ НАФТОПЕРЕРОБНОГО КОМПЛЕКСУ	12
1.1. Концептуальні положення державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу	21
1.2. Зарубіжний досвід формування та реалізації державної політики розвитку нафтопереробного комплексу	33
1.3. Методи та інструменти державного регулювання нафтопереробного комплексу	44
Висновки до розділу 1.	54
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НА РОЗВИТОК НАФТОПЕРЕРОБНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ	57
2.1. Аналіз системних особливостей розвитку нафтопереробного комплексу як об'єкту державного регулювання	57
2.2. Аналіз розвитку нафтопереробного комплексу в Україні як об'єкту державного регулювання	73
2.3. Аналіз стратегічного та нормативно-правового забезпечення державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу	90
Висновки до розділу 2.	105
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ НАФТОПЕРЕРОБНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ	110
3.1. Напрями удосконалення державного регулювання розвитку розвитку нафтопереробного комплексу	110
3.2. Організаційно-економічний механізм державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу	119
3.3. Реалізація механізму державно-приватного партнерства щодо розвитку нафтопереробного комплексу	131
Висновки до розділу 3.	141
ВИСНОВКИ	145
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	152

ВСТУП

Актуальність теми. Перспективи розвитку економіки та забезпечення національних інтересів України безпосередньо пов'язані з енергетичною промисловістю, зокрема з нафтопереробним комплексом. Нафта та нафтопродукти посідають важливе місце у світовій структурі споживання енергоносіїв, тому розвиток ринкових відносин в Україні вимагає адекватних перетворень в усіх сферах економічної діяльності, у тому числі й у такій складовій цілісній енергетичній промисловості, як нафтопереробний комплекс.

Після здобуття незалежності Україні дісталася унікальна, але застаріла нафтова інфраструктура, що включає нафтопереробні заводи, систему транспортування нафти, велику мережу нафтобаз, широку мережу нафтопроводів. Метою формування потужної нафтопереробної інфраструктури, у першу чергу, було створення коридору постачання нафти на світовий ринок, а забезпечення потреб української економіки розглядалось як другорядне завдання. Разом із тим, на початку 2000-х рр. внаслідок заходів агресивної зовнішньоекономічної політики та недобросовісної конкуренції з боку уряду та нафтових компаній Російської Федерації і Республіки Білорусь, а також нехтування українським урядом питаннями економічної безпеки, – відбулось падіння обсягів нафтопереробки, а більшість українських нафтопереробних заводів було виведено з експлуатації. Українські виробники були виключені зі схеми постачання енергоносіїв на світовий ринок, а внутрішній ринок було заповнено імпортом, переважно білоруського виробництва.

Відмінною рисою українського нафтопереробного комплексу, що відзначається застарілою технологічною базою, залишилась висока частка саме первинної нафтопереробки в структурі виробництва і низьким рівнем конверсії сировини на більш цінні продукти переробки. Вихід основних нафтопродуктів поступається розвиненим країнам за показниками нафтопереробки. У зв'язку з цим, враховуючи суспільно-економічну значущість нафтопереробного комплексу та його роль у системі енергозабезпечення України – підвищення

стійкості його функціонування виступає одним з основних завдань держави, яке в сучасних умовах військової агресії Російської Федерації може бути розв'язано шляхом формування оптимальної комбінації факторів довгострокового порядку, ключовим з яких виступають інновації у системі публічного управління сталим функціонуванням нафтопереробного комплексу.

На актуальність питань, пов'язаних з державним регулюванням розвитку нафтопереробного комплексу в Україні вказують численні наукові дослідження як українських, так й зарубіжних науковців, зокрема: А.Антонова, В.Бакуменка, В.Баштанника, Л.Бєлової, В.Бодрова, В.Бондаренка, П.Брауна, К.Вайса, Н.Васильєвої, Р.Войтович, В.Воротіна, Л.Гаєвської, Н.Гончарук, В.Горника, Д.Грицишена, Н.Дацій, І.Драган, І.Дробота, В.Євдокимова, В. Загурської-Антонюк, О.Ігнатенка, Г.Клейнера, В.Князєва, В.Копанчука, О.Кондрашова, В.Ксендзук, О.Непомнящого, Н.Нижник, В.Ноніка, О.Оболенського, Н.Орлової, Г.Райта, І.Розпутенка, О.Руденко, Г.Рябцева, С.Свірко, Л.Сергієнко, Г.Ситника, І.Супрунової, О.Суходолі, В.Тертички, В.Юрчишина, Ю.Шпака, Е.Янга, Т.Ярового.

Враховуючи наявний вагомий науковий доробок з питань, пов'язаних з тематикою дослідження, потребують додаткової уваги та обґрунтування теоретичні положення щодо удосконалення механізмів державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу в Україні з урахуванням сучасних політичних та економічних реалій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до наукових тем «Розробка наукових основ державного управління у сфері безпеки ринку соціально-економічних послуг України з точки зору цивільного захисту» (державна реєстрація № 0115U002035) та «Розробка механізмів державного управління соціально-економічною сферою та її галузями в контексті забезпечення безпеки українського суспільства» (державна реєстрація № 0118U001007) в Національному університеті цивільного захисту України. Особистий внесок автора полягає у обґрунтуванні рекомендацій щодо удосконалення механізмів

державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу в Україні.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретичних положення і практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу в Україні. Для досягнення мети поставлено та вирішувались такі основні завдання:

- уточнити сутність та дослідити теоретичні засади державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу;
- проаналізувати зарубіжний досвід формування та реалізації державної політики розвитку нафтопереробного комплексу;
- уточнити вимоги до забезпечення ефективного державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу;
- здійснити аналіз стану державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу України;
- визначити напрями державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу;
- розробити структурну модель стратегічного управління розвитком нафтопереробного комплексу;
- надати пропозиції щодо удосконалення організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу;
- запропонувати концептуальну модель реалізації механізму державно-приватного партнерства щодо розвитку нафтопереробного комплексу.

Об'єктом дослідження є державне регулювання розвитку нафтопереробного комплексу в Україні.

Предметом дослідження є формування та реалізація механізмів державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складає сукупність підходів, які базуються на фундаментальних й прикладних положеннях з проблем державного управління, а також загальних і спеціальних методах наукового пізнання. У процесі узагальнення теоретичного доробку

щодо державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу та механізмів його реалізації використано системний та історичний підходи, а також абстрактно-логічний та метод теоретичного узагальнення; порівняльний аналіз та групування – при уточненні системних особливостей розвитку та систематизації параметрів стійкого розвитку нафтопереробного комплексу як об'єкту державного регулювання; економіко-статистичний метод та комплексний аналіз – для аналізу стану та визначенню ефективності державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу України; розрахунково-конструктивний метод – для визначення напрямів державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу; методи моделювання та формалізації – при обґрунтуванні пропозицій щодо формування структурної моделі стратегічного управління розвитком нафтопереробного комплексу, розробленні організаційно-економічного механізму та моделі реалізації механізму державно-приватного партнерства щодо розвитку нафтопереробного комплексу.

Інформаційною базою дослідження виступили закони та підзаконні нормативно-правові акти України, дані Державної служби статистики України, теоретичні напрацювання українських та зарубіжних учених, довідкові видання органів державної влади України, а також міжнародних організацій.

Наукова новизна одержаних результатів. Основні положення дисертаційної роботи, що визначають її наукову новизну, полягають у теоретичному обґрунтуванні пропозицій з удосконалення механізмів державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу в Україні. Найбільш суттєві результати наукового дослідження, які містять новизну передбачають наступне:

вдосконалено:

- методичний підхід до забезпечення ефективного державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу, що передбачає: критерії (системність і збалансованість при застосування методів впливу; адекватність і точність регуляторних механізмів та інструментів; стратегічне планування та

аналітичний супровід; управлінські інновації і державне підприємництво, врахування регуляторних ризиків), дієві регуляторні засоби та важелі (резервування нафти і нафтопродуктів; державно-приватне партнерство; інституційно-фінансовий механізм інвестування проектів), уточнення основних регуляторних ризиків (фіскальні перекося у податковій та митній політиці; непослідовність змін системи оподаткування та нормативно-правової бази; нехтування плануванням та програмними інструментами);

- організаційно-економічний механізм державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу на засадах поєднання галузевого й територіального підходу з урахуванням інтересів основних стейкхолдерів, що передбачає: створення умов активного залучення малих підприємств до розширення ресурсної бази нафтопереробки та впровадження інновацій, координацію їх взаємодії з великими компаніями; формування фінансової інституції для акумулювання коштів для забезпечення відтворювальних процесів; удосконалення стратегії оподаткування проектів за показниками їх економічної ефективності, децентралізацію податкових надходжень та рентної плати; створення пільгових умов для інвестування геологорозвідки, удосконалення митного регулювання; впровадження інновацій щодо збільшення нафтовіддачі та глибини нафтопереробки, формування та реалізації політики локалізації фінансових витрат;

- механізм державно-приватного партнерства щодо розвитку нафтопереробного комплексу на основі запропонованої моделі його реалізації, що ґрунтується на засадах оптимального розподілу ризиків, обов'язків та відповідальності, гнучкого податкового та митного регулювання, формування сприятливих інвестиційних умов, та передбачає розширення залучених фінансових інституцій для підвищення реалізаційного потенціалу із визначенням критеріїв відбору проектів (співвідношення часток фінансування, відповідність пріоритетам суспільного розвитку країни, наявність альтернативних шляхів реалізації, якість та опрацьованість проекту, збалансованість інтересів держави та інвестора);

дістали подальшого розвитку:

- концептуальний підхід до формування та реалізації державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу, що ґрунтується на кластерній теорії та передбачає комбіноване застосування техніко-економічної концепції К. Фрімена із визначенням пріоритетної галузі для концентрації державної підтримки та інновацій, а також моделі формування регіонального кластера М. Сторпера, та орієнтований на формування високотехнологічного виробництва, надання доступу до факторів виробництва, підвищення спроможності щодо обміну кращім досвідом, забезпечення синергетичного ефекту;

- категоріальний апарат теорії державного управління шляхом уточнення сутності державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу як складової національної стратегії соціально-економічного зростання, що передбачає комплекс заходів інформаційного, організаційного, правового та економічного впливу, а також формування інституційних та інфраструктурних умов для реалізації проектів нафтопереробки, забезпечення енергобезпеки країни, створення інноваційного нафтосервісу, формування мінерально-сировинної бази, забезпечення синергетичного імпульсу для суміжних галузей, масштабування їх економічних й соціальних ефектів;

- узагальнення зарубіжного досвіду та уточнення напрямів удосконалення механізмів державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу, які враховують адаптацію до цінових коливань результатів господарської діяльності, необхідність значних інвестицій у технології, забезпечують умови сталого соціально-економічного розвитку території, та передбачають: диференціацію системи оподаткування залежно від використання нових методів та технологій у процесі виробництва, стадії розробки родовищ, умов видобутку; децентралізацію оподаткування, що стимулює сталий розвиток територій, де розташовані виробничі об'єкти; формування фінансових фондів для забезпечення реалізації проектів сталого розвитку; державна підтримка та стимулювання малих та середніх підприємств для їх взаємодії з великими

нафтопереробними компаніями щодо впровадження інновацій та їх сировинно-ресурсного забезпечення;

- уточнення системних особливостей розвитку нафтопереробного комплексу як об'єкту державного регулювання, серед яких: мінливість параметрів і стохастичність системи; унікальність; непередбачуваність системи в конкретних умовах і наявність граничних ресурсних можливостей; стійкість до руйнування та здатність адаптуватися до зміни умов; здатність змінювати свою структуру і формувати варіанти стратегій; здатність і прагнення до цілеутворення;

- систематизація параметрів стійкого розвитку нафтопереробного комплексу як об'єкту державного регулювання з уточненням їх змісту в контексті взаємозалежності його складових, а саме: основних функцій стратегічного планування (координація, раціональний розподіл ресурсів, коригування цілей і напрямів розвитку, розвиток інновацій); зовнішнє середовище (поліпшення воєнно-політичної ситуації, інвестиційний клімат, оптимізація оподаткування, прозорість і збалансованість постачання); система збуту (ефективна маркетингова діяльність, згладжування сезонних коливань попиту); системи відтворення запасів, видобутку і транспортування; оптимізація виробничих потужностей, підвищення якості переробки, диверсифікація виробництва;

- підхід до реалізації стратегічного управління розвитком нафтопереробного комплексу на основі формування концептуальної моделі державного стимулювання модернізації нафтопереробного виробництва, поглиблення переробки сировини, вироблення продукції з більшою часткою доданої вартості, що враховує: стратегічне планування і програмування; кластерну політику; державне підприємництво; державно-приватне партнерство; активізацію податкового та кредитно-грошових стимулюючих методів регулювання;

- напрями державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу, які орієнтовані на убезпечення внутрішнього ринку від зовнішніх

загроз, збільшення глибини нафтопереробки, серед яких: будівництво та модернізація нафтопереробних заводів; залучення вітчизняних суб'єктів господарювання до співпраці з міжнародними нафтовими компаніями для підвищення якості нафтопродуктів та покращення логістики; розвиток інституту біржової торгівлі енерго- та паливними ресурсами, створення резерву запасів нафти і нафтопродуктів; удосконалення системи акцизів на нафтопродукти на основі регресивного підходу.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблені теоретичні положення та практичні рекомендації доведені до рівня конкретних пропозицій, які придатні для впровадження в діяльність органів влади. Результати досліджень щодо обґрунтування пропозицій з удосконалення механізмів державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу в Україні використані Комітетом Верховної Ради України з питань антикорупційної при опрацюванні проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо стимулювання розвитку нафтогазовидобувної галузі (№4344) (довідка №1609/2022-35 від 02.12.2022 р.); комітетом Верховної Ради України з питань бюджету при опрацюванні проектів законів про внесення змін до Податкового кодексу України щодо зниження податкового навантаження на малий та середній бізнес в Україні (№3866) (довідка №2013/2022-81 від 04.12.2022 р.).

Теоретичні розробки дисертаційної роботи використовуються в навчальному процесі Національного університету цивільного захисту України при підготовці здобувачів за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» (акт впровадження від 09.12.2022 р.).

Особистий внесок здобувача. Теоретичні положення, практичні рекомендації, висновки та пропозиції, які отримані в процесі проведення досліджень, є результатом самостійної роботи дисертанта.

Апробація результатів дослідження. Результати досліджень пройшли обговорення та знайшли схвалення на науково-практичних конференціях: «Правова політика України: історія та сучасність» (Житомир, 2020), «Трансформація системи публічного управління в умовах воєнного часу»

(Переяслав, 2022), «Розбудова інноваційних економіки, менеджменту та освіти в умовах нової соціальної реальності» (Київ, 2022).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано в 8 наукових працях, загальним обсягом 3,1 обл.-вид. арк., у тому числі в 4 статтях у наукових фахових виданнях з державного управління, 1 стаття в періодичному науковому виданні зарубіжної країни, а також 3 тези доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 168 сторінок, що містить 5 таблиць на 4 сторінках, 5 рисунків на 5 сторінках. Список використаних джерел із 183 найменувань викладено на 17 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ НАФТОПЕРЕРОБНОГО КОМПЛЕКСУ

1.1. Концептуальні положення державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу

Висока значущість для соціально-економічного розвитку регіонів та країни в цілому нафтопереробної галузі обумовлює необхідність детального аналізу та всебічного дослідження процесів функціонування нафтопереробного комплексу, які визначають специфіку розвитку відповідних нафтоорієнтованих територій. Останні необхідно розглядати як адміністративно-територіальну одиницю України, яка через структуру економіки, економіко-географічне розташування, сировинну спеціалізацію, має залежність свого соціально-економічного розвитку від нафтопереробного комплексу, де економічна активність, у тому числі в суміжних галузях. Рівень надходжень до бюджету та доходів населення, інвестиції, а також якості інфраструктури відповідної території підпорядковані динаміці розвитку нафтопереробного комплексу. Нестача відповідного природного ресурсу, який використовується на відповідній території може спричинити в соціально-економічній сфері суттєві або катастрофічні наслідки [2].

Нафтопереробний комплекс являє собою складну систему технологічно залежних виробництв, що включає значну кількість технологічних процесів і циклів. З позицій системного підходу нафтопереробний комплекс є підсистемою галузі. Останню, у свою чергу, поділяють на такі основні елементи: розвідка нафти та видобуток, транспортування та нафтопереробка. Розвідка нафти та видобуток є базовими процесами, що включають моделювання нафтогазоносних басейнів, пошук, розвідувальне буріння, з наступною підготовкою родовища та безпосереднє буріння для видобутку нафти.

Для проведення оцінки щодо запасів нафти застосовуються відповідні класифікації, що визначають як кількість тієї сировини у надрах, так й частку тих ресурсів, щодо яких видобуток буде виправданим економічно за існуючих екологічних норм і наявних технологій. В даний час у світі поширення набули два основні підходи класифікації: по-перше, SEC, за яким основними критеріями проведення оцінки родовища виступає термін ліцензії на експлуатацію родовища та підтвердження запасів; по-друге, SPE-PRMS – визначає наявності в родовищі нафти, а також економічну доцільність видобутку відповідних запасів.

В Україні тривалий період діяла класифікація запасів і ресурсів корисних копалин державного фонду надр до геолого-економічного вивчення ресурсів перспективних ділянок та запасів родовищ нафти і газу, запроваджена 1998 р. [97], базисом якої була радянська класифікація запасів і ресурсів 1983 года [115]. Класифікаційними критеріями виступають технічні та геологічні складові за недостатнього врахування економічної складової щодо родовищ.

Родовища нафти зокрема розподіляються за складністю будови та величиною запасів. Так, родовища за величиною запасів поділяються на такі групи: унікальні (понад 300 млн т нафти); крупні (100 - 300 млн т нафти); великі (30 - 100 млн т нафти); середні (10 - 30 млн т нафти); невеликі (5 - 10 млн т нафти); дрібні (1 - 5 млн т нафти); дуже дрібні (до 1 млн т нафти) [97].

Незалежно від обсягу запасів, родовища також поділяються за ступенем складності їх геологічної будови, мінливістю властивостей їх пластів, умовами залягання – на наступні категорії. По-перше, проста будова – пов'язані з слабопорушеними/непорушеними структурами, продуктивні пласти яких відзначаються витриманістю товщини і колекторських властивостей, а також містять однофазовий флюїд (коефіцієнт розчленування $< 2,6$, коефіцієнт піщанистості $> 0,7$). По-друге, родовища складної будови, які містять одно-/двофазовий флюїд, а також відзначаються високим ступенем мінливості колекторських властивостей, товщини пластів у розрізі і в плані, наявністю тектонічних порушень, літологічними заміщеннями колекторів

слабопроникними породами (коефіцієнт розчленування $> 2,6$, коефіцієнт піщанистості менше $< 0,7$). По-третє, родовища складної будови, які характеризуються як наявністю багатозонних флюїдів, літологічними заміщеннями, тектонічними порушеннями, так й невитриманістю товщин і колекторських властивостей пластів [97].

Нафтопродукти та нафта транспортуються залізничним, трубопровідним, автомобільним та водним транспортом. Трубопровідний транспорт є найефективнішим видом для значних обсягів нафти, оскільки він дозволяє переміщувати її на великі відстані без втрати якості. Залізничний транспорт використовується для транспортування дрібних партій, а морський транспорт забезпечує міжконтинентальне транспортування. Частка використання трубопровідного транспорту неухильно зростає. Трубопровідний транспорт також є більш безпечним та не забруднює навколишнє середовище. Залізничний транспорт є більш гнучким відносно трубопровідного, та дає змогу доставляти нафту та нафтопродукти в будь-яке місце. Проте залізничний транспорт є менш економічним у порівнянні з трубопровідним. Для міжконтинентального транспортування нафтопродуктів та нафти найбільш ефективним видом транспорту є морський через його необмежену пропускну здатність. Також він дає змогу доставляти нафтопродукти та нафту в будь-яку точку світу. Проте він також є найбільш дорогим видом транспорту [31].

Нафта, що видобувається на родовищах, стабілізується та доставляється на нафтопереробні заводи різними видами транспорту. На нафтопереробних заводах сировина переробляється у багатоступінчастих фізичних і хімічних технологічних процесах, що дозволяє отримувати широкий асортимент нафтопродуктів. Підготовка сировини включає очищення нафти від мінеральних солей, води та механічних домішок. Первинна переробка нафти полягає в її розділенні на фракції, що відрізняються межами википання за методом атмосферної та вакуумної перегонки. Вторинна переробка включає модифікацію молекул вуглеводнів: термічний та каталітичний крекінг, гідрокрекінг, ізомеризація, риформінг тощо. Нафтопродукти широко

використовуються у виробничих процесах, поставляються до кінцевих споживачів. Окрім того, відходи нафтопереробки використовуються як сировина суміжними галузями для виробництва власної продукції. Нафта використовується для виробництва паливо-мастильних матеріалів, спиртів, бітуму, асфальту, штучних тканин, синтетичного каучуку, пластмас, білкових препаратів, добрив та отрутохімікатів.

Нафтопереробний комплекс має відмінні риси, що безпосередньо впливають на його організацію, до яких відносяться: територіальна неоднорідність розподілу запасів нафти, різний склад і якість нафти, просторовий поділ видобутку та переробки, широке використання нафти та нафтопродуктів іншими галузями промисловості.

Розміщення нафтовидобування, нафтопереробного комплексу залежить від природних умов і може бути розгорнуто лише на територіях із доступом до запасів вуглеводневої сировини. Нафтоорієнтовані території сформувалися завдяки їх ресурсній базі та управлінських рішень щодо створення нафтопромислових центрів, які, у свій час були обумовлені цілями забезпечення паливно-енергетичними ресурсами економіки країни. У сучасних умовах формування нафтопереробного комплексу забезпечується сукупністю факторів, до яких, крім ресурсної складової, належать економічні та інституційні аспекти: вартість вилучення ресурсів, існування технологічних рішень та можливості вилучення на певних територіях (суходолу або шельфі), наявність інфраструктури (виробничої та логістичної), необхідність залучення кваліфікованих трудових ресурсів, особливості законодавства, які регламентують діяльність суб'єктів господарювання.

Територіальна організація нафтопереробного комплексу залежить насамперед від орієнтації своєї продукції. Для НПЗ характерне розміщення поблизу великих регіональних ринків збуту або центрів експорту/імпорту готової продукції. Зарубіжний досвід розміщення нафтопереробних комплексів можна поділити на два типи. По-перше, у нафтовидобувних та експортуючих країнах розміщення НПЗ здійснюються наближено до сировинної бази або до

логістичних центрів (портів), тобто виробництво орієнтовано на експорт продукції (країни Близького Сходу). По-друге, у нафтовидобувних та імпортуючих країнах орієнтація йде на сировинну базу, центри споживання та зручність розташування інфраструктури для імпорту нафти до країни (США, країни ЄС). На території України нафтопереробні заводи вперше були створені в середині XIX століття на Прикарпатті. Максимальні показники розвитку нафтопереробного комплексу в Україні відзначались у 1970-х роках. Саме в цей період були максимальні показники видобутку нафти та газу. Порівнюючи розвиток нафтопереробного комплексу України, то порівняно з початком 1990 рр. обороти зменшились на понад 70%.

Більшість українських нафтопереробних заводів була побудована до середини XX століття. Розміщення заводів було обумовлено двома факторами: зменшенням транзакційних витрат на транспортування нафти та оптимізація відстані до споживачів нафтопродуктів. Після відновлення Україною своєї державності їй дісталися застарілі потужності із низькою глибиною нафтопереробки. Це означало, що ці заводи не могли виробляти якісні нафтопродукти за сучасними стандартам. В результаті більшість нафтопродуктів таких НПЗ поставляли продукцію лише на внутрішній ринок.

У розвинених країнах світу розміщення окремих промислових галузей є складним завданням, яке вимагає знань і досвіду з боку різних фахівців. До вивчення та розв'язання цих проблем залучаються математики, економісти, географи, соціологи, статистики, які працюють як у державних установах, так і у приватних компаніях.

Розвиток нафтопереробного комплексу в Україні є важливою складовою національної стратегії економічного зростання. Це передбачає підвищення ефективності функціонування нафтопереробного комплексу, модернізацію, подолання технологічного відставання, формування інноваційного нафтосервісу. Оптимізація витрат виробництва та підвищення продуктивності праці є базовими завданнями, в успішній реалізації яких зацікавлені усі суб'єкти економічних відносин: бізнес, держава, територіальні громади.

Ефективне виконання таких завдань забезпечить умови для формування нових робочих місць, зростання рівня доходів та покращення якості життя.

До сьогодні країна переживає системну економічну кризу. Території, на яких розташовані об'єкти нафтопереробного комплексу не отримують належного синергетичного імпульсу для відповідного розвитку суміжних галузей, а інші місцеві виробники не мають можливості задовольнити попит нафтопереробних компаній щодо завезення сучасним устаткуванням, а також надання наступних сервісних послуг. Це обумовлює необхідність проведення стимулюючих заходів з боку держави щодо розвитку суміжних галузей з метою формування нафтосервісного ринку послуг, програмного забезпечення, товарів машинобудування. Тому важливим є здійснення аналізу теоретичних підходів щодо розвитку сировинно-орієнтованих територій, адміністративних й фінансових взаємовідносин центральних і місцевих органів влади щодо надрокористування та рентних платежів, територіальної організації нафтопереробного комплексу, використання ефектів від суміжних процесів.

Концептуальні підходи до вирішення проблеми розміщення промислових об'єктів можна розділити таким чином: англійську, американську, радянську. Портера М. вважають засновником американського підходу. Теорія промислових кластерів, автором якої є М. Портер виходить з концепції конкурентних переваг. В рамках теорії передбачається можливість забезпечення переваг певного територіального утворення у разі розташування в його межах підприємств відповідної галузі. Портер М. запропонував категорію «кластер», що являє собою групу взаємопов'язаних, територіально сусідніх підприємств та пов'язаних з ними компаній, що здійснюють свою діяльність у конкретній сфері та відзначаються спільністю такої діяльності, які при цьому доповнюють одна одну [109]. Портер М. першим запропонував при виявленні кластерів визначити організації урядового рівня, які мають впливати на розвиток промислового кластера. В подальшому дослідження теорії територіальних кластерів продовжив М. Енрайт, який стверджував, що конкурентні переваги формуються саме на регіональному рівні [157]. При цьому ключове значення

мають культурні й історичні особливості розвитку регіонів, організація виробництва, умови формування бізнесу, освітній рівень населення. Представники цього підходу наголошують на необхідності реалізації державної підтримки територіальних промислових кластерів.

Фахівці Європейської комісії зі спостереження за розвитком малих та середніх підприємств, базуючись на результатах дослідження М. Сторпера, розробили ідеальну модель формування регіонального кластера, що включає такі етапи [177]: по-перше, організація первинних компаній з урахуванням місцевих спеціалізованих методів виробництва; по-друге, групування постачальників та формування відповідного ринку трудових ресурсів; по-третє, створення інституцій підтримки компаній; по-четверте, залучення нових компаній і фахівців (вітчизняних та іноземних); по-п'яте, формування взаємозв'язків між компаніями для забезпечення обміну знаннями та інноваціями; по-шосте, потенційно можливий етап кластерного занепаду при вичерпанні інноваційного потенціалу.

При цьому, в подальшому в ідеальній моделі формування регіонального кластера фахівцями Європейської комісії було виокремлено додатковий етап, в рамках якого відбувається вплив органів державної влади та відповідних інституцій на процеси розвитку виробництва.

Таким чином, основним досягненням американської концепції (моделі) розміщення промисловості можна вважати обґрунтування важливості державного стимулювання територіального розвитку, формування умов для розвитку конкурентних ринків, у тому числі суміжних.

Англійська модель (концептуальний підхід) представлений науковими працями К. Фрімена й Д. Даннінга. Останній розвинув теорію М. Портера кількома факторами, що суттєво впливають на конкурентоспроможність (схильність до підприємництва тощо), а також підтвердив думку про важливість ролі держави. Саме держава має визначати початкові умови функціонування підприємств і кластера загалом [154]. Техніко-економічна концепція, автором якої є К. Фрімен, базується на тому, що у кожному циклі

економічної системи (за Й.Шумпетером) можна виділити одну базову парадигму, яка передбачає виділення головної галузі, здатної концентрувати інновації та державну підтримку.

Щодо зміни парадигми, то такий процес передбачає створення нових високотехнологічних промислових галузей, забезпечення доступу до факторів виробництва, підвищення спроможності щодо обміну кращім досвідом. Важливо, що ці події відбуваються під безпосереднім впливом держави і забезпечують підвищення потенціалу національної економіки.

Щодо вітчизняних концептуальних підходів, то серед них можна виділити: оригінальні за походженням та адаптовані зарубіжні («полюсів зростання», кластерів, регіонів-лідерів тощо). У попередні періоди вітчизняні вчені концентрувалися на вивченні величезних територій, їх районуванні відповідно до різноманітності природних та соціально-економічних особливостей, продуктивних сил тощо. Серед вчених інтерес до територіальних досліджень виявляли Л. Мечников, який розглядав географічне розташування і природне середовище відповідної території або країни саме як визначальний чинник суспільного розвитку. Питаннями економічного районування України, регіонального управління опікувались С. Подолинський, П. Фомін, К. Воблий, І. Фещенко-Чопівський, М. Яснопольський тощо. Окремі положення, присвячені підходам до розміщення об'єктів промисловості з орієнтацією саме на сировинний чинник, викладені у наукових роботах С. Подолинського, проте, на жаль, вітчизняних повноцінних теорій розміщення виробничих об'єктів на той період ще не існувало. У свою чергу, дослідник Менделєєв Д. виділив базові умови щодо промислового розвитку загалом, зокрема нафтової й нафтопереробної. Серед вихідних умов формування нафтової галузі він також виділив: перехід до повної нафтопереробки, удосконалення технології буріння та розробки родовищ; безперервний процес нафтоперегонки трубопровідним транспортом.

Вагомим етапом генезису наукових досліджень, присвячених розв'язанню проблем оптимальної територіальної організації господарської діяльності,

зокрема щодо переробної, а також форм розміщення добувної промисловості стало формування В. Вернадським Комісії по вивченню природних продуктивних сил України в структурі Всеукраїнської академії наук [166]. В радянський період історії України наукові дослідження були обумовлені межами планової та директивної системи управління національною економікою. При цьому, цілі й методи впливу могли суперечити економічній ефективності. Багато науковців при розв'язанні завдань розміщення об'єктів промисловості наполягали на дотриманні принципу мінімізації витрат. У подальшому необхідність реалізації загальнодержавних завдань обумовила формування комплексного підходу щодо розвитку системи господарювання. Доволі широку популярність здобули концепція розвитку територіально-виробничих комплексів, а також теорія економічного районування на базі таких територіально-виробничих комплексів. Останні при цьому передбачають взаємообумовлене економічною та організаційною консолідацією підприємств на окремій промисловій території з метою забезпечення належного економічного ефекту на засадах вдалого розміщення об'єктів виробництва з урахуванням територіальних природно-економічних умов, логістичним і економіко-географічним розташуванням [116]. В даному комплексі має місце такий самий набір виробничих процесів, який утворюється щодо основного процесу (із використанням наявної сировини та відповідного виду енергії: від стадії видобутку сировини до стадії отримання кінцевої продукції (енерговиробничий цикл), підкоряючись при цьому вимогам щодо наближення виробничих потужностей до сировинних джерел, а також комплексного використання наявних складових енергетичних та сировинних ресурсів відповідного типу. Фактично територіально-виробничі комплекси мали моногалузеву спеціалізацію із переважанням базового виробництв. У свою чергу, соціальна інфраструктура та сфера мали другорядний характер, а проблема ефективного управління розвитком територіально-виробничим комплексом залишилася загалом невирішеною. Пропонувалося використовувати проекти територіально-виробничих комплексів у нафтохімічні

промисловості, які у своїй більшості були реалізовані.

Дослідження вчених, які займались проблемою просторового розташування промислових об'єктів, склали основу для створення схеми територіального розміщення та розвитку продуктивних сил, зокрема розміщення об'єктів нафтопереробного комплексу. Аналіз вітчизняних наукових концепцій щодо просторової організації виробництва показав надмірну роль саме держави як центру прийняття рішень щодо розташування виробничих об'єктів нафтопереробного комплексу в період управління економікою на планово-директивній основі. При цьому більшість результатів досліджень науковців фактично реалізована не була. Це не могло не позначитись негативно на функціонування нафтопереробного комплексу за умов закритої системи централізованого планового господарювання, зокрема щодо якості продукції нафтопереробного комплексу.

Наукові дослідження щодо впливу нафтової галузі на розвиток територій почалися в 1970-х рр. Перші зарубіжні наукові роботи були зосереджені на оцінці та описі ролі і значення нових нафтових проектів щодо економічного й соціального розвитку регіонів. Вони аналізували підходи до формування механізмів та умов підвищення територіальних ефектів від реалізації сировинних проектів, таких як розвиток суміжних галузей, залучення місцевих постачальників, зростання зайнятості населення та добробуту, стимулювання технологічних інновацій та інвестиційної активності. Вагомий внесок у вирішення цієї проблематики мали роботи П. Бурка, Р. Міллера, У. Ейда, Д. Дисмука Д. Келлі. Аналіз процесів регіонального розвитку широкого поширення набув при здійсненні сировинних проектів у США, де наголос робився на оцінці та моделюванні впливу цієї галузі на динаміку соціально-економічного розвитку відповідної території, здійсненні прогнозу синергетичного ефекту, збалансування виробничих й фінансових ресурсів. Так, для аналізу впливу нафтових проектів на територіальний розвиток урядом США (Федеральна служба управління мінеральними ресурсами, яка реорганізована у 2010 р.) застосовується стандартна модель оцінки впливу

нафтових та газових проектів на територіальний розвиток (IMPLAN).

Українські дослідження цієї проблематики почали активно розвиватися у 1990-ті рр. та були присвячені переважно моделюванню територіального розвитку та ефективній реалізації саме виробничого потенціалу територій, підходам до стратегічного планування територіального розвитку, прогнозуванню розвитку паливно-енергетичного комплексу, управлінським концепціям та ухваленню рішень. Поширення набули дослідження методичних підходів щодо аналізу функціонування паливно-енергетичного комплексу у розрізі територій; на базі паливно-енергетичних балансів конкретних регіонів визначалась потреба у відповідних ресурсах і обґрунтовувались пропозиції щодо використання таких паливно-енергетичних балансів як дієвого механізму аналізу наявних проблем та ефективного інструменту забезпечення економічного розвитку територій. Значну увагу було приділено обґрунтуванню управлінських рішень із застосуванням моделі територіального індикативного планування, спрямованого на збалансування матеріально-трудових, фінансових ресурсів. Для здійснення стратегічного планування було обґрунтовано механізм багаторазового розв'язання завдання виходу ресурсозабезпеченого регіону на сталий розвиток, що дає змогу реалізовувати отриманий комплекс індикативних планів для проведення аналізу наявних тенденцій та формування управлінських рішень, що відзначаються збалансованістю й стійкістю відносно динаміки зовнішніх умов.

Дослідження Лір В.Е., Грудзи В.Я. були присвячені розв'язанню проблем забезпечення ефективності здійснення нафтових проектів, їх впливу на територіальний розвиток, оцінці територіально-галузевих мультиплікативних ефектів [92]. У наукових дослідженнях також показано потребу реалізації диференційованого підходу щодо економіко-правових аспектів виконання нафтових проектів (за угодами про розподіл продукції) для забезпечення максимізації впливу на дохідну частину бюджету (прямого та непрямого), залучення місцевих підприємств до процесу забезпечення сервісними послугами та матеріально-товарними цінностями. Дослідження показують, що

угоди про розподіл продукції при реалізації проектів є дієвим механізмом залучення додаткових інвестицій у різні галузі економіки країни, зокрема через інвестиції у розвиток сировинних галузей [108].

Комплексним підходам до оцінки розвитку сировинних територій, делегування повноважень від центрального на регіональний рівень у сфері надрокористування, інноваційної політики, виявлення ролі інституційних та організаційно-економічних факторів у розвитку ресурсозабезпечених регіонів присвячені праці Данилишина Б.М., Хвесика М.А., Бистрякова І.К. Підкреслюється значна взаємозалежність сировинного сектора економіки та інших секторів економіки регіону та соціальної сфери. Існує багато різних способів впливу на економіку регіону. Важливо вибрати правильні форми регулювання, які будуть найбільш ефективними. Для цього потрібно оцінити наслідки кожного з важливих стратегічних рішень з урахуванням можливих змін зовнішніх умов. У дослідженнях було використано ситуаційну модель із заданим набором обмежень та нормативів для аналізу можливості здійснення диверсифікації економіки конкретного регіону. Враховуючи можливість поєднання несировинного та сировинного секторів економіки регіону, були визначені оптимальні сценарії забезпечення заданих параметрів на основі варіативності прийняття управлінських рішень.

У роботах О.М. Алімова, В.В.Микитенко присвячених стратегічному розвитку територій та підвищенню їх конкурентоспроможності, саморозвитку територіальних економічних систем, – наголошується на важливості переходу до реалізації сталого розвитку територіальних утворень на засадах бюджетної децентралізації. Основна сутність такого підходу полягає у зростанні частки саме місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України, як це має місце в інших розвинених демократичних країнах.

В окремих дослідницьких інститутах (колишня Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України») проводяться дослідження щодо розвитку територій України, можливості реалізації їх

природного потенціалу та виявлення його впливу на соціально-економічний розвиток.

Особливо вирізняються роботи В.В. Пилипіва, у яких моделюється розвиток територіально-просторових утворень з позиції фінансово-економічних потоків, прогнозування перспектив ключових соціально-економічних індикаторів. Для нашого дисертаційного дослідження особливу важливість представляє модель реалізації взаємодії галузей паливно-енергетичного комплексу із іншими секторами та галузями регіональної економіки.

Загалом аналіз наявних результатів вітчизняних та зарубіжних досліджень виявив необхідність не лише здійснення економічної оцінки ефективності реалізації перспективного галузевого нафтового проекту, але й використання системного підходу щодо його реалізації, показав визначальну роль держави щодо розбудови механізмів та створення умов для мотивування активного долучення економічних агентів, що загалом має забезпечити максимізацію регіональних ефектів, зокрема – синергетичний, локалізацію наявного виробничого потенціалу для суміжних галузей, підвищення якості життя населення, а також інвестиційної привабливості відповідної території.

1.2. Зарубіжний досвід формування та реалізації державної політики розвитку нафтопереробного комплексу

Нафтопереробний комплекс в контексті регулювання розвитку є найважливішим рушієм економічної політики держави, оскільки комплекс заходів, передбачає, з одного боку, рентні платежі, що максимально вилучаються до державного бюджету, з іншої сторони передбачає енергобезпеку України, яка з метою комплексної експлуатації направлена на створення нафтових родовищ та стимулів щодо розвитку територій, геологорозвідування із максимальним залученням інвестицій, створення технологій, єдині правила, що формуються прозоро для підтримання

конкуренції усіма учасниками ринку. Вплив держави здійснюється за допомогою основного механізму податкового регулювання нафтопереробного комплексу, розподілу адміністративних та фінансових функцій, а також регулювання процесів надкористування. Податкова система у цьому секторі усіма учасниками розглядається як відмінна концептуально від податкової системи в інших галузях економіки та видах економічної діяльності, оскільки формування у ній високих рентних доходів спричиняє інвестиційні ризики.

Аналіз закордонного досвіду нафтовидобування дозволяє виділити переваги та недоліки, а також особливості, що передбачають інструментарій податкової системи, використання якої у нафтопереробному комплексі передбачає процес регулювання його розвитку. Із економічних та соціальних позицій розвитку регіонів важливими є принципи та підходи щодо сфер відповідальності між державним і місцевим бюджетами, розподілу рентних доходів. До місцевих бюджетів надходять великі обсяги, які визначають: резервні фонди та можливості їх створення на місцевому рівні (забезпечують стабільність та дають змогу при погіршенні кон'юнктури зменшити видатки місцевих бюджетів); забезпечують, по-друге, можливість локалізації виробництв для підтримки та інвестування суміжних галузей, а також диверсифікацію регіональної економіки.

Суттєво впливає на нафтовидобуток податкова система, її вплив визначається на нафтопереробці, в цю систему можуть бути закладені (або не закладені) механізми регулювання видобутку нафти, підвищення глибини, що важко видобувалася, розробки родовищ, за невеликими запасами родовищ їх освоєння тощо.

Податкове адміністрування нафтової сфери та елементи, а також вилучення ренти відбувається за певними механізмами, а саме: за платежем за користування надрами власнику (роялті); ліцензії на родовище, що передбачають виплати при видачі (бонуси); вилучення фінансового результату у вигляді податків у нафтовидобувних компаній (ресурсно-рентні податки); експортне мито. Система оподаткування у більшості країн передбачає по

елементне поєднання. Спеціальні режими можна виділити до окремої категорії – сервісні контракти угоди та розподіл продукції. Стандартне оподаткування для нафтових компаній застосовується крім рентних платежів, які є спеціальними щодо: податку на майно, ПДВ, оподаткування прибутку та ін.

Розподіл країн світу за трьома групами здійснюється у відповідності до податкової системи, яка є прийнятою у країні, в яких податковими елементами виступають: по-перше, ресурсно-рентні податки, роялті, податок на прибуток; по-друге, податок на прибуток та роялті; по-третє, податок на прибуток і ресурсно-рентні податки.

Розвинені країни мають великий досвід з різною географією, ресурсним потенціалом видобутку, рентними доходами за ступенем їх централізації, та у формуванні систем оподаткування досягли значних успіхів, особливо у нафтовому секторі. Це дає можливість використати їх досвід пристосування до цінових коливань, здійснення інвестицій у технології, які є необхідними, результатів компаній, що сприяє сталому розвитку регіонів.

Сукупність бонусів, податок на видобуток, роялті щодо корисних копалин, податків на майно та з прибутку корпорацій передбачає податковий режим США у нафтовому секторі. Приватні особи, уряд США, індіанські резервації, штати, корпорації та трасти можуть бути власниками, до яких надходять рентні платежі. Уряд США є єдиним власником шельфів нафтових родовищ, а також прав на їх розробку. В результаті переговорів формуються бонуси від видобутку між інвесторами та власниками ресурсів, виступаючи платежами, що здійснюються першими, а у бюджеті США (щодо шельфових родовищ) їх частка при розробці становить до 25% від доходів від видобутку нафти на шельфі. На суходолі для родовищ ставка роялті становить від дванадцяти до тридцяти процентів і формується за переговорами або результатами конкурентних торгів. Податок на видобуток є виключним механізмом щодо корисних копалин на рівні штату з вилучення ренти (severance tax) [15], до штатних бюджетів. У різних штатах податкові ставки є диференційованими, база оподаткування є також диференційованою, щодо

видобутої сировини то відсоток від її вартості є також диференційованим [103]. Щодо бази оподаткування то в окремих штатах віднімаються витрати операцій, деякі роялті та податки, від 5% до 10% становить середня ставка. Гнучко реагувати дає змога змін щодо витрат що викликає погіршення запасної якості, інвестування в інноваційні технології тощо. Регіональний розвиток має свою специфіку у податковій системі США у зв'язку з ключовою складовою децентралізації, що дає змогу залишити у штаті частку податкових надходжень та значну частку рентних платежів від нафтової промисловості, з урахуванням родовищних розташувань (якщо ресурси було видобуто на суходолі або на шельфі).

Досвід Аляски в рамках дослідження вимагає детального аналізу у зв'язку з доцільністю, де нафтова промисловість вплинула на економічний та соціальний розвиток. Так, нафтові компанії Аляски під час роботи мають сплачувати:

1) 5-60% - роялті у розмірі вартості видобутої нафти. Для малорентабельних родовищ при цьому та для нових зниження ставки також передбачається [102];

2) стосовно корисних копалин податок на видобуток існує. До 2014 р. в штаті прогресивна шкала діяла щодо оподаткування потоку грошей (роялті, операційні витрати та капітальні витрати вираховуються з валового доходу), ставка 25-75 відсотків податку підлягає сплаті [149] залежно від нафтової ціни, що допомагало малорентабельним родовищам в освоєнні. У 2014 р. зазнала змін система щодо оподаткування, прогресивну шкалу було скасовано, 35% єдиної ставки замінила пільга у 5 щодо здобутого барелю у 5 дол. США. [162];

3) на право видобутку від ліцензійної угоди ресурсів бонуси за її одержання, визначаються на конкурсних торгах;

4) прибуток корпорацій підлягає оподаткуванню (до бюджету штату 9%, до федерального бюджету 35%);

5) майновий податок. Створено фонди на Алясці для здійснення ощадних та стабілізаційних функцій: резервний конституційний бюджетний та постійний

фонди. Як допоміжне джерело останній створений фонд щодо фінансових ресурсів коли виникне бюджетний дефіцит у разі затвердження, органами штату щорічно законодавчо встановлюється ліміт Фонду щодо вилучення коштів. У разі необхідності можна змінити цей ліміт. До бюджету вилучаються Кошти з Фонду, боргове зобов'язання оформлюються, яке виконується у роки з бюджетом профіциту. У штаті Аляска кошти спрямовані з постійного фонду на резерви накопичення для майбутніх поколінь, якщо знизиться нафтовий видобуток. Підзвітність такого Фонду населенню штату, а не уряду, у разі бюджетного дефіциту його не використовують. 25% доходів штату від нафти щорічно йде до цього фонду, поза бюджетом штату - значна частина їх. Постійно інвестується більшість фонду, населенню штату кошти виплачується в іншій частині як дивіденди. Реінвестується кошти з метою нейтралізації інфляції.

У США нафтовий комплекс має одну особливість у якості нафтово бізнесового широкого поширення серед середніх та малих компаній. У США для їх діяльності спеціальні умови створюються (низькі податкові ставки, пільгове оподаткування (податки обчислюються як бонус року, коли з федеральних податків знижуються розміри до половини оподаткованої суми). Цільові позики гарантуються та надаються малому бізнесу, венчурне фінансування застосовується широко через його інструменти. У США Адміністрація щодо розвитку малого бізнесу створена для його підтримки. Вона забезпечує захист на урядовому рівні інтересів малого бізнесу. У великих містах та всіх штатах створені та діють Представництва цієї організації.

У США таким чином, особливості оподаткування можна виділити у регіональному розвитку для нафтової промисловості: по-перше, в нафтовій промисловості сплата ренти децентралізовано суб'єктами господарювання; по-друге, в різних штатах податкова база, інструменти оподаткування, податкові ставки диференційовані; по-третє, податкове навантаження включає відмінності для родовищ, що стосуються різного обсягу продуктивності та видобутку (для малопродуктивних нижчі ставки ніж для високопродуктивних

родовищ); по-третє, малий бізнес є в нафтовій галузі розвиненим; по-четверте, спеціальні фонди є наявними у нафтовій промисловості для територіального розвитку.

Рентні надходження у Канаді є децентралізованими, що також як і в інших країнах експортує нафту у великих обсягах, що пов'язано частково у сфері корисних копалин зі специфікацією власності у провінціях Канади та належністю цієї власності. Корпоративний податок та роялі на прибуток у режимі оподаткування поєднані. Вони за ставкою 15% сплачуються до бюджету держави та до місцевих бюджетів (10-16%). [161]. Складну конструкцію має роялі. Від нафтових цін залежить роялі, а також від етапів освоєння свердловин, продуктивності, геологічних характеристик, обсягу видобутку тощо. 0-45% ставки податку самостійно визначають провінції. По-перше, такі заходи враховують специфіку видобутку та виробничого процесу, дають змогу регулювати родовищну розробку для нових виробництв через зменшення податків, втрати нафти скорочуються до нижчого рівня, строки експлуатації продовжено для старих свердловин. По-друге, є доволі складними всі вступні параметри у процесі адміністрування роялі. Щодо роялі у Канаді використовуються спеціальні пільги, а саме: залучення інвестицій йде, по-перше, у нові технології та капіталомісткі проекти; податкові канікули, по-друге, для родовищ, що є нововідновлюваними; для підвищення ресурсовіддачі, по-третє, для пластів; для шельфової нафти та її розробки, по-четверте, та нафтоносних пісків податкові режими є спеціальними (пільговими).

Провінція Альберта має певні особливості з видобутку нафти та є у Канаді основним регіоном (77% видобутку). Від 0 до 40% коливається роялі і містить такі елементи: по видобутій нафті з урахуванням продуктивності - ціна та кількість, видобуток та прибутковість - по часу відкриття, досягнутому рівню, геологічним властивостям. Втрати нафти не допускається, що сприяє експлуатації родовищ за подовженим строком і, що забезпечує за орієнтованими територіями розвиток нафти у довгостроковій перспективі.

Трастовий фонд діє в Альберті, місцеві проекти фінансуються з частини його коштів, а майбутні покоління за рахунок іншої частини будуть забезпечувати свої потреби [36].

Досвід країн має важливе значення для нафтопереробного сектору. Видобуток на шельфі ведуть Норвегія та Великобританія. Оподаткування доходів здійснюється за податковими системами обидвох країн, які їх сформували самі. За нафтовими ресурсами Норвегія має одні з найбільших природних ресурсів. Від нафтової галузі надходження до бюджету Норвегії у експортних доходах становлять 29,1 й 48,9 в.п. в структурі [176]. У Норвегії на початковому етапі у розвитку нафтової галузі ключову роль зіграла та була підтримана державою. Система адміністрування застосовується для регулювання процесу ліцензування та управління в розвитку галузі за діяльністю підприємств нафтогазового комплексу для встановлення контролю постійно. У Норвегії йде розробка у Північному морі нафтових родовищ. Щодо шельфу Норвегії то іноземні компанії вкладають від початку у розвиток нафтової галузі Норвегії значні кошти.

Заходи вживаються державою у розвиток комплексу як нафтового, так й галузей, які є суміжними до нафтопереробного сектора, у нафтосервісних підприємств реалізуються місцеві програми підтримки. Розвитку територій сприяло те, що місцева родовищна промисловість з початку розробки у обслуговуванні потреби активізувала свою участь у нафтовому бізнесі Північного моря, що знаходиться поблизу шельфу. Норвезькі підприємства для інкорпорування у виробничі ланцюги зобов'язали передавати основних операторів про виконання номенклатури послуг певного виду виробництва товарів місцевим організаціям на субпідряд. У нафтовому комплексі державного регулювання є ефективним, оскільки процеси, що відбуваються у Норвегії сьогодні є серед країн світу найбільш заможною. Підвищення технічного й наукового потенціалу, виробничі технології за інновативністю та вдосконаленням нафтових платформ, у Північному морі зі створенням геологорозвідки на шельфу, продукція, яка виробляється нафтохімічною

галуззю є високої якості – отже державне регулювання є результативним та успішним.

У Норвегії здійснюється оподаткування галузі нафтової переробки на засадах основних інструментів, а саме використання двох з них: ресурсний податок, який, по-перше, є спеціальним (частина чистого прибутку на рівні 51 в.п.); на прибуток податок, по-друге, складає 27 в.п. Таким чином, 78 в.п. складає сукупна ставка. Амортизація капітальних витрат шістьма роками підтверджує з бази оподаткування додаткове вирахування спеціального податку з ресурсів від капітальних витрат 22 в.п. У Норвегії у податковій системі роялті до кінця 1990-х рр.. застосовувався.

Податок на прибуток у нафтопереробці Великобританії у сфері видобутку підприємства сплачують загально на рівні 30 в.п. На нафтову діяльність підприємства сплачують 10 в.п. додаткового податку для компаній від бази на прибуток [161]. На нових родовищах для підприємств сплачується податок від здійснення видобутку від чистого потоку грошей на доходи 50 в.п., а щодо експлуатації родовища через 20-25 рр. суттєво знижується ставка податку. Також дорівнює 40в.п. ефективна ставка податку. По запасам за деякими категоріями відрахування від бази також існують в оподаткуванні додаткового податку, дозволено амортизувати капітальні витрати коли вони зроблені безпосередньо у рік.

Які розвиваються щодо країн, то доцільно розглянути їх досвід комплексно, загальні риси виявлено у великій кількості, які властиві їм. Роялті використовують більшість держав, а мінімум платежів гарантують встановлений зі стадії розробки початок, та адвалорні ставки застосовують від 2 до 30 в.п. податку. Характерним є застосування розподілу продукції для більшості країн за угодами, а система оподаткування базується на цьому. Відповідною кількістю розробники родовищ в рамках угод компенсують витрати «компенсаційної» нафти, а з урахуванням обсягу решти ресурсів, рентабельності проекту й видобутку, ділять між державою і компанією. Від рівня видобутку Податкові відрахування при цьому зазвичай залежать саме у

нафтопереробці. Застосовується податок в інших країнах на прибуток та на доходи, де ставка є вищою ніж у галузях які є іншими від нафтового сектора,. Разом із податком у деяких державах щодо прибутку на ресурсну ренту застосовується також податок [45]. Вживаються заходи в таких країнах щодо створення через врахування інвестиційних пільг та витрат на освоєння родовищ та розвідувальні роботи. Рідко застосовуються податкові канікули, для невеликих проектів, як правило у нерозвідані території здійснюються інвестиції. Податкове навантаження за аналізом звітів «Ernst & Young», що є щорічними в країнах світу у нафтогазовій галузі показує, що, опубліковані компанією заходи щодо податкового навантаження та його зниження в нерозвинених країнах, значно рідше проводяться. Значно частіше проводяться у розвинутих країнах та з усталеною економікою такі заходи.

В процесі державного регулювання та дослідження розвитку нафтопереробного комплексу, економічну діяльність доцільно згадати у країнах з пріоритетним видобутком нафти. На Близькому Сході у країнах сервісні контракти є поширені, коли компанії з нафтовидобування при фінансуванні здійсненні щодо видобутку й розробки нафти – за такі послуги отримують компенсацію від держави (частину продукції або фінансову). Може включатися до компенсації від продажу частина прибутку. Сервісний контракт за своєю сутністю є угодою, інвестор за яким у прямому розумінні за послуги платить. Над усім видобутком нафтова компанія, яка є державною, та Уряд зберігає контроль, а контрактор компенсацію отримує [15]. До створених фондів в Омані і Кувейті, зокрема, спрямовуються від надприбутку усі відрахування. За державні інвестиції Фонди відповідають у нафтовий комплекс, реалізація іноземних активів щодо управління, здійснюється за соціальними програмами, які є різноманітними. Так, у Кувейті Нафтовий фонд у 1960 р. було засновано із профіциту бюджету для акумулювання коштів від експорту нафти, що високі доходи утворюються у їх наслідок. Використовувались державні витрати на фінансування коштів фонду всіх видів. У Кувейті у 1976 р. Резервний фонд було сформовано щодо майбутніх поколінь.

У 1980 р. Державний фонд в Омані був створений із загальних резервів завдяки накопиченню коштів від нафтових доходів було обумовлено для майбутніх поколінь великою необхідністю. Проте, державні витрати часто використовувалися як поточні ресурси фонду. До фонду надходять починаючи з 1989 р. усі нафтові доходи від отримання вищих прибутків за вищими цінами (за барель більше 15 дол. США). Було засновано у 1990 р. Фонд витрат непередбачених (Нафтовий фонд, який перейменований пізніше). У нафтовому секторі фінансування інвестицій – його мета. Загальні резерви формують державний фонд на тих самих умовах що і зазначений Фонд.

У сфері нафтопереробки в Україні державна політика в Енергетичній стратегії визначена на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» [119]. Проте, , на думку експертів, як й стратегічні документи багато інших галузей в країні не мають на розвиток галузі належного впливу. Це побажання по суті про кількісні та якісні орієнтири. Правила гри не визначають вони, фіскальні або регуляторні умови, стимулюючі заходи не передбачають, чинники досягнення не враховують відповідних цілей, а також нафтопродуктів й нафти параметрів балансу. У сфері розвитку державна політика сировинних регіонів просто відсутня в Україні. Особливістю оподаткування при цьому в Україні щодо нафтового комплексу є застосування оборотних податків виключно, що мають ставки високі: у корисних копалинах митних платежів та податку на видобуток (роялті), що базуються показниках на валу, коли рента (тонна сировини) стягується. Також проявляється значення митних платежів у внутрішній нафтопереробці, її субсидюванні та обмеження експортних поставок за обсягами. У нафтовій галузі компанії також загальний податок сплачують на прибуток, серед розвинутих економічно країн він найнижчий.

Щодо рентних податків важливим моментом в Україні є оминання місцевих бюджетів та повна централізація державної політики. Щодо видобутку нафти, прямий дохід отримують території від діяльності промисловості. Усіма суб'єктами господарювання сплачуються стандартні

податки (податок на майно організацій та прибуток, щодо фізичних осіб - податок на доходи та ін.). сировинні регіони На тлі територій нафтовидобування в розвинених економічно країнах від виробництва нафти бюджетна віддача значно менша.

При видобуванні нафти в Україні спеціальних податків з ренти досі немає. Фінансовий результат, на оподаткуванні що базуються, дозволяє економічну складову враховувати проектів та до експлуатації залучити запаси нафти малорентабельні чи нерентабельні. Розробка родовищ шельфу Великобританії та Норвегії є цікавим для підвищення ефективності. Вони сформували механізми ефективності, де шельфові родовища поєднують у собі і спрямовані на розробку за елементами приватного та публічного партнерства. Потреба в розробці, зростання витрат, погіршення запасів за якістю щодо шельфових нафти і ресурсів, доводять необхідність зарубіжних країн щодо використання податкової системи та поступового реформування передового досвіду, що дозволить якісно перебудувати і якісно розвинути функціонування галузі.

Висновок полягає у тому, що з урахуванням аналізу, проведеного у розділі, доведено, що у розвинених економічно країнах база оподаткування родовищ враховує кількісні і якісні параметри, лежить на прибутку при оборотних податках. Крім того, поширена децентралізація податків в державах, що є важливою складовою доходів територій та позитивно позначається на державній політиці щодо регіонального розвитку та його стимулювання. В даний час у нафтової галузі та світовій практиці намітилися тенденції державного регулювання, які для застосування можливі в Україні: у нафтопереробній галузі податкова система має бути диференційованою щодо стадії розробки та залежно від родовищ, технології та нові методи у процесі виробництва, розподіл прав та умов видобутку; із використанням конкурсів користування родовищами; децентралізація та перерозподіл рентних платежів територій: регіонами та центром, з направленням частини територіальних доходів на розвиток родовищ; створення фондів стабілізації з метою

регіональної підтримки, що є у моногалузевій структурі; розробка континентальних та шельфових родовищ, видобувним компаніям з податковими пільгами для підвищення інвестицій.

В розвинених країнах важливим моментом є стимулювання та державна підтримка нафтової галузі та функціонування середніх та малих компаній, адже великі компанії відпрацьованими родовищами не цікавляться і часто залишають після зниження нафтовидобутку їх розробку до певного рівня. Не мають можливості у розвідку родовищ малі компанії великі кошти вкладати, тому різні механізми розробляються для залучення у розробку свердловин малого бізнесу. Інструменти підвищення слід зазначити для інвестиційної привабливості для розвідувальних робіт високовитратних проектів, для заохочення технологій, для розробки нафти для глибоких свердловин, для вироблених родовищ - продовження експлуатаційного терміну, для відновлених родовищ - податкові канікули, амортизації за прискореними нормами.

1.3. Методи та інструменти державного регулювання нафтопереробного комплексу

Доведено, що державне регулювання роботи нафтопереробного комплексу має бути системним. Його ефективність залежить від того, наскільки узгоджені як прямі, так і непрямі методи регулювання, наскільки адекватно та точно використовуються інструменти. Перекоси економічної політики у фіскальну сторону, непослідовні кроки у змінах податкової системи, нормативно-правової бази, нехтування плановими та програмними інструментами можуть призвести до негативних наслідків незбалансованого розвитку нафтопереробного комплексу [81].

Встановлено, що для здійснення державного регулювання необхідна відповідна нормативно-правова база. В основі зростання (падіння) цін лежать

фундаментальні фактори, насамперед зростання (падіння) світових цін на нафту. Однак інтервенції на ринку нафтопродуктів (як і на будь-якому іншому ринку) здатні впливати на рівень цін. Проте такий вплив має короткостроковий характер. В основному вплив на ринок здійснює не так розмір проведених інтервенцій, скільки сама можливість регулятора здійснювати інтервенції в значних обсягах. Цей фактор стримує активність спекулянтів і дозволяє уникати надмірного розгойдування ринку [81].

Визначено, що політика розвитку внутрішніх енергетичних ринків пов'язана зі стратегічним плануванням сталого розвитку на основі організаційно-управлінських інновацій і не виключає методів державного підприємництва. Державне резервування окремих видів енергетичних ресурсів може бути використане для проведення організованих товарних інтервенцій з метою збалансування відповідних ринків. Реалізація політики розвитку внутрішніх енергетичних ринків дозволить суттєво підвищити рівень стійкості постачання енергоресурсами у відносно короткі терміни. Це створить можливості для якісно нового розвитку системи задоволення внутрішнього попиту на енергетичні ресурси в період до 2030 року та на подальшу перспективу.

Цілями державної енергетичної політики є: забезпечення ефективної виробничої структури; ослаблення монополії на природні ресурси; створення стимулів для ефективного функціонування галузі; поглиблення міжрегіональної інтеграції та створення єдиного економічного простору в енергетичній сфері шляхом розвитку міжрегіональних ринків енергоресурсів та транспортної інфраструктури.

Методи та інструменти державного регулювання нафтопереробного комплексу представлені на рис. 1.1. Як показує досвід економічно розвинених країн (особливо Норвегії), у регулюванні нафтопереробного сектора ключові ролі відводяться державному підприємству, бюджетно-податковому регулюванню, державному плануванню та програмуванню. Державне підприємство передбачає безпосередню участь у господарській діяльності

нафтопереробних компаній. Наприклад, у Норвегії держава присутня не тільки у сфері нормативно-правового регулювання, а й безпосередньо бере участь у нафтопереробці. Це реалізується шляхом участі держави в капіталах основних нафтопереробних компаній країни - «StatoilHydro», «Petoro», а також прямим фінансуванням проектів освоєння ресурсів вуглеводнів арктичного шельфу. За допомогою бюджетно-податкової політики реалізуються такі функції держави, як перерозподіл доходу (особливо має рентне походження), створення суспільних благ, контроль структури національного доходу.

У загальному випадку державний бюджет є фінансовим планом держави за доходами та видатками, що складається на рік і має чинність закону. Система державних фінансів виконує три взаємопов'язані функції: 1) алокаційну, що забезпечує створення фінансової бази держави для виробництва суспільних благ; 2) перерозподільну, що дозволяє частково перерозподіляти національний дохід на користь всього суспільства; 3) стабілізаційну, що передбачає проведення макроекономічної політики [81].

Державне регулювання роботи нафтопереробного комплексу має бути системним. Його ефективність залежить від того, наскільки узгоджені як прямі, так і непрямі методи регулювання, наскільки адекватно та точно використовуються інструменти. Перекоси економічної політики у фіскальну сторону, непослідовні кроки у змінах податкової системи, нормативно-правової бази, нехтування плановими та програмними інструментами можуть призвести до негативних наслідків незбалансованого розвитку нафтопереробного комплексу.

Головним чином, необхідно спричинити наповнення процесу надкористування економічним змістом; насамперед реалізувати принцип платності. Крім цього, підвищити роль регіонів та місцевої влади у регулюванні цього процесу. До прямих регуляторів у нафтопереробному комплексі відноситься, перш за все, нормативно-правовий інструментарій, пов'язаний з антимонопольним регулюванням.

Законодавчі засади забезпечення захисту економічної конкуренції

закладені в таких нормативно-правових актах, як Конституція України [85], закони України «Про Антимонопольний комітет України» [57], «Про захист від недобросовісної конкуренції» [53], «Про захист економічної конкуренції» [59].

Рис. 1.1. Методи та інструменти державного регулювання нафтопереробного комплексу

Відповідно до статті 42 Конституції України не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція [85]. Види і межі монополії

визначаються законом. Статтею 92 Основного Закону передбачено, що виключно законами України визначаються правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання [85].

Правові засади підтримки та захисту економічної конкуренції, обмеження монополізму в господарській діяльності передбачені у Законі України «Про захист економічної конкуренції» [59]. Цей Закон визначає економічну конкуренцію як змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку [59].

Основним завданням Антимонопольного комітету України є участь у формуванні та реалізації конкурентної політики в частині здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції на засадах рівності суб'єктів господарювання перед законом та пріоритету прав споживачів, запобігання, виявлення і припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції [57].

В даний час діють технічні регламенти на паливо та на автомобільні двигуни з метою зниження попиту на низькоякісне паливо та автомобілі з низькоекологічними двигунами. Якщо тривалий час перешкодою до розвитку та модернізації нафтопереробки в країні була відсутність законодавчої бази, що обмежує випуск палива, що не відповідає сучасним та майбутнім екологічним вимогам, то поступово ця недоробка долається.

«Зміни дозволяють ввозити в Україну та використовувати паливо на підставі документа, що підтверджує відповідність нафтопродуктів вимогам Технічного регламенту, виданого іноземним суб'єктом господарювання або органом з оцінки відповідності мовою оригіналу, що підтверджує відповідність нафтопродуктів стандартам EN 228 (автомобільні бензини) і EN 590 (дизельне паливо) або їх аналогів. Ця норма діє до припинення або скасування воєнного стану в Україні та протягом наступних 90 календарних днів. Також КМУ

відтермінував введення в дію Технічного регламенту щодо вимог до авіаційного бензину та палив для реактивних двигунів, затвердженого постановою КМУ 26.05.2021 № 523. Замість 29.05.2022, як планувалося, його норми запрацюють через рік після припинення або скасування воєнного стану в Україні» [69].

Політика розвитку внутрішніх енергетичних ринків пов'язана зі стратегічним плануванням сталого розвитку на основі організаційно-управлінських інновацій і не виключає методів державного підприємництва. Державне резервування окремих видів енергетичних ресурсів може бути використане для проведення організованих товарних інтервенцій з метою збалансування відповідних ринків. Реалізація політики розвитку внутрішніх енергетичних ринків дозволить суттєво підвищити рівень стійкості постачання енергоресурсами у відносно короткі терміни. Це створить можливості для якісно нового розвитку системи задоволення внутрішнього попиту на енергетичні ресурси в період до 2030 року та на подальшу перспективу.

Говорячи про регулювання внутрішніх цін на нафтопродукти, використовуючи систему державних резервів, треба розділити два підходи: ринкове та державне регулювання. Що стосується ринкового регулювання, то у США, наприклад, регулювання роздрібних нафтових цін здійснюється продажами державою з держрезерву нафти, а не нафтопродуктів, що дозволяє незалежним нафтопереробним компаніям - основним покупцям цієї нафти - знижувати ціни кінцевої продукції. Це, відповідно, змушує знижувати ціни вертикально-інтегрованим нафтовим компаніям. Однак навіть в умовах розвиненого антимонопольного законодавства та високоефективної правозастосовчої системи США цей підхід має дуже невеликий ресурс цінового регулювання.

Для здійснення держрегулювання необхідна відповідна нормативно-правова база. В основі зростання / падіння цін лежать фундаментальні фактори, насамперед зростання / падіння світових цін на нафту. Однак інтервенції на ринку нафтопродуктів (як і на будь-якому іншому ринку) здатні впливати на

рівень цін. Проте такий вплив має короткостроковий характер. Інтервенції - хороший інструмент для згладжування коливань цін, коли зрозуміло, що ціни аномально пішли вгору/вниз під впливом короткострокового фактора. У світовій практиці інтервенції найкраще зарекомендували себе для згладжування впливу на ринок стихійних лих, військових конфліктів, страйків тощо. В основному вплив на ринок здійснює не так розмір проведених інтервенцій, скільки сама можливість регулятора здійснювати інтервенції в значних обсягах. Цей фактор стримує активність спекулянтів і дозволяє уникати надмірного розгойдування ринку.

При згладжуванні коливань цін регулятор купує в період аномально низьких цін і продає в період аномально високих, тому створення механізму інтервенцій на паливному ринку (з використанням державних або спеціально створених даних резервів), можливо, доцільний для згладжування сезонних піків споживання або збоїв у системі розподілу.

У разі реалізації варіанта, коли держкомпанія робитиме закупівлі палива, постає питання про доцільність таких дій в умовах високих цін на нафту та за відсутності біржі нафтопродуктів. Ціни диктують найбільші нафтопереробні компанії, і може виникнути ситуація, коли бюджет витратить більше коштів на підтримку резервів нафтопродуктів, ніж виграє від стримування зростання цін на паливо. При цьому необхідно спочатку створити біржу нафтопродуктів, а потім уже займатися створенням системи управління резервами нафтопродуктів для згладжування сезонних коливань та загального зростання цін на паливо.

Товарні інтервенції на внутрішній ринок бензинів та дизельного палива, звичайно, можуть вплинути на ціни. Притаманна цьому ринку низька еластичність попиту проявляється у високій чутливості до зміни обсягів пропозицій. Навіть незначна зміна пропозицій на ринку щодо рівноважного значення, що склалася, призводить до помітних коливань ціни. Традиційні стрибки цін у квітні – червні та вересні – жовтні зумовлені переважно зміною балансу між попитом та пропозицією. Попит активізується (сільгоспроботи,

автоперевезення), а пропозиція практично не змінюється, а то й скорочується. Споживачі, чії засоби виробництва використовують нафтове паливо, не можуть зупинити роботу через підвищення ціни. Про запас заpastися в період прийнятної вартості теж не можуть - треба мати значні кошти і відповідні сховища. У такій ситуації державний резерв, проводячи інтервенції на ринку нафтопродуктів, міг уповільнювати зростання цін і запобігати їх різкому підвищенню.

Доцільність такого способу регулювання ринку залежатиме від того, наскільки якісно він буде розроблений. Недостатньо просто викинути на ринок деякий обсяг дешевого палива, відкривши сховище держрезерву. Паливо можуть просто скупити і перепродати за ринковими цінами, і поставлену мету не буде досягнуто. Необхідно продумати доступність товару кінцевому споживачеві та принципи ціноутворення, щоб інтервенції не стали просто дотаціями, наприклад сільському господарству. Також потрібно правильно визначити час для поповнення запасів. При планованому обсязі інтервенцій до 5 % річного споживання закупівлі у резерв призведуть до відпливу палива з ринку й, отже, мають також проводити ціноутворення. Якщо вдасться врахувати всі фактори при підготовці стратегічних програм сталого розвитку нафтопереробного сектора, то інтервенції, які оперативно проводяться у відповідних обсягах, у ключових регіонах, звичайно, можуть стати ефективним механізмом регулювання ринку.

Іншим важливим напрямом у рамках методів державного підприємництва є реалізація соціально-значущих проектів у тісній взаємодії з приватним бізнесом. Взаємини держави та нафтопереробного бізнесу мають ґрунтуватися на державно-приватому партнерстві (ДПП), що базується на взаємній зацікавленості в успішності діяльності цього сектора економіки та його фінансової стійкості. З цією метою держава здійснюватиме гнучку податкову і митну політику, яка враховує як кон'юнктуру світового ринку, так і умови формування інвестицій для відтворення виробничого потенціалу у сфері нафтовидобутку, нафтопереробки і транспорту нафти і нафтопродуктів. В

Україні закладено основи нормативно-правової та інституційної підтримки проектів ДПП. Так, було прийнято Закон України «Про державно-приватне партнерство» [62].

В країнах з ринковою економікою інвестиційні фонди є одним з найменш ризикових способів вкладення коштів на довгий термін з метою збільшення капіталу. В Україні активно працюють кілька регіональних фондів прямих інвестицій. За 2021 рік про інвестиції в українські бізнеси оголосили Horizon Capital, Dragon Capital, Diligent Capital Partners, UMG Investments. Не відстають і венчурні фонди, які активно інвестують в українські стартапи у сфері ІТ та електронної комерції. Українські бізнеси починають знаходити інтерес у іноземних гравців. У 2020 році український додаток Reface залучив \$ 5,5 млн від американського фонду Andreessen Horowitz. Стартап також залучив фінансування від американського ангел-інвестора TQ Ventures і інших бізнес-ангелів [174].

Урядом у 2020 р. було проведено 9 відкритих інвестиційних конкурсів на укладення угод про розподіл продукції. Ці конкурси мали показати інвестиційну привабливість України, зокрема нафтопереробної галузі. Важливо, що право видобувати газ і нафту вибороли міжнародні компанії – Vermillion (Канада) та Aspect Energy (США), а також провідні українські приватні компанії – ДТЕК, Гео-Альянс, «Укрнафтобуріння», «Західнадрасервіс», а також державна «Укргазовидобування» [159].

Очікується, що реалізація проектів дозволить відпрацювати механізми стимулювання інноваційної діяльності та впровадження нових технологій, що дають масштабний ефект для економіки України в цілому. Одночасно будуть створені умови для розвитку малого та середнього бізнесу в галузі переробки полімерів. Прийнято Закон України від 17.12.2020 р. № 1116-ІХ «Про державну підтримку інвестиційних проектів зі значними інвестиціями» [54].

Говорячи про непрямі методи державного регулювання, необхідно виділити ряд перетворень у податковій політиці, спрямованих на стимулювання інноваційного розвитку у нафтопереробному секторі. 28 березня 2021 року

набрав чинності Закон України від 02.03.2021 № 1293 «Про внесення змін до Податкового Кодексу України щодо особливостей оподаткування суб'єктів господарювання, які реалізують інвестиційні проекти із значними інвестиціями в Україні» [52]. Цей Закон є важливим інструментом державної підтримки відповідних інвестиційних проектів, оскільки встановлює податкові стимули для значних інвесторів.

Верховна Рада України 15 березня 2022 року ухвалила закон № 7137-д про додаткові податкові стимули для підтримки бізнесу під час війни, що серед іншого передбачає нульову ставку акцизу на бензин, дизельне паливо й скраплений газ [155]. Рада з питань фінансової стабільності України запропонувала відмовитися від пільгового оподаткування моторного палива. Директор WOG Holding BV А. Пивоварський вважає, що повного акцизу повертати не варто, при цьому запропонував відмовитися від диференціації й зрівняти ставки на бензин і дизпальне [155].

Особливу роль у державному регулюванні економіки відіграють стратегічне планування та економічне програмування (розробка та реалізація цільових програм). Це дуже важливо для аналітичного супроводу структурних перетворень у господарській системі. У сучасних економічних умовах доцільно орієнтуватися на державні стратегічні плани та програми (стратегії, концепції) розвитку економіки, причому як у галузевому, так і територіальному розрізі.

Враховуючи вищенаведені положення можна запропонувати наступний підхід до класифікації методів та інструментів державного регулювання нафтопереробного комплексу, а саме: прямі (державне підприємництво, обмеження приватного бізнесу) та непрямі (кредитно-грошовий, бюджетно-податковий, планування, програмування та прогнозування) методи; інструменти (законодавчі акти, державні замовлення, тарифи природних державних монополій, формування великих холдингових структур з переважною часткою держави, створення державних компаній для управління ринками нафтопродуктів та здійснення товарних інтервенцій, реалізація економічно значимих проектів на основі державно-приватних партнерств).

Висновки до розділу 1.

1. Здійснено аналіз теоретичних підходів до державного регулювання нафтопереробного комплексу, як складної системи взаємозалежних виробництв у взаємозв'язку з іншими складовими нафтової галузі (розвідка, видобуток, транспортування нафти), та обґрунтовано доцільність використання кластерної теорії, що дає змогу реалізувати конкурентні переваги відповідної території з урахуванням особливостей їх розвитку, організації виробництва, умов формування бізнесу, освітнього рівня населення. Встановлено, що застосування кластерної теорії щодо державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу України потребує комбінованого застосування техніко-економічної концепції К. Фрімена, що передбачає визначення пріоритетної галузі, яка має концентрувати державну підтримку та інновації, а також моделі формування регіонального кластера М. Сторпера, що передбачає організацію первинних компаній з урахуванням місцевих спеціалізованих методів виробництва, групування постачальників, формування суміжних ринків й ринку трудових ресурсів, створення інституцій підтримки виробників, залучення нових компаній і фахівців, формування взаємозв'язків для трансферу знань та інновацій, прогнозування синергетичного ефекту. Реалізація такого комбінованого підходу орієнтована на формування високотехнологічного нафтопереробного комплексу, забезпечення доступу до факторів виробництва, підвищення спроможності щодо обміну кращим досвідом.

2. Державне регулювання розвитку нафтопереробного комплексу представлено як частину національної стратегії соціально-економічного зростання, що передбачає комплекс заходів інформаційного, організаційного, правового й економічного впливу, а також формування інституційних та інфраструктурних умов для реалізації проектів нафтопереробки, забезпечення енергобезпеки країни, підтримки конкуренції, створення інноваційного нафтосервісу, формування мінерально-сировинної бази на основі стимулювання комплексної експлуатації нафтових родовищ, забезпечення синергетичного

імпульсу для суміжних галузей, масштабування їх економічних й соціальних ефектів. Основними механізмами впливу держави на розвиток нафтопереробного комплексу виступають оподаткування, розподіл фінансово-адміністративних функцій та регламентація господарських процесів.

3. Проаналізовано зарубіжний досвід щодо державної політики розвитку нафтопереробного комплексу та формування ефективних регуляторних механізмів, які сприяють адаптації до цінових коливань результатів діяльності компаній, враховують необхідність значних інвестицій у технології, забезпечують умови сталого соціально-економічного розвитку території (США, Канада, Великобританія, Норвегія, Оман, Кувейт). За результатами проведеного аналізу виявлено сучасні регуляторні тенденції, які доцільно застосовувати для розвитку нафтопереробного комплексу України. По-перше, серед таких тенденцій необхідно виділити диференціацію системи оподаткування залежно від використання нових методів та технологій у процесі виробництва, стадії розробки родовищ, умов видобутку. Встановлено, що оподаткування нафтопереробного виробництва у розвинених країнах ґрунтується переважно на прибутку, враховує якісні і кількісні параметри виробничих об'єктів. По-друге, децентралізація оподаткування, що позитивно відбивається на доходах місцевих бюджетів та стимулює соціально-економічне зростання адміністративно-територіальних одиниць, де розташовані виробничі об'єкти. По-третє, формування фінансових фондів для забезпечення реалізації проектів сталого розвитку територій, на яких розташовані виробничі об'єкти. По-четверте, державна підтримка та стимулювання малих та середніх підприємств для їх взаємодії з великими нафтопереробними компаніями, зокрема щодо впровадження інновацій та раціонального підходу до їх сировинно-ресурсного забезпечення. Останнє пов'язано з тим, що великі компанії не цікавляться відпрацьованими родовищами, припиняючи їх розробку після зниження нафтовидобутку до певного рівня. Малі підприємства, за умов їх підтримки з боку держави (податкові канікули, прискорена норма амортизації), здатні продовжити термін експлуатації вироблених родовищ.

4. Державне регулювання розвитку нафтопереробного комплексу значною мірою визначає ситуацію на внутрішньому ринку нафти і нафтопродуктів, а тому має бути системним і збалансованим щодо застосування методів прямого і непрямого впливу, відзначатись адекватністю й точністю обраних регуляторних механізмів та інструментів, передбачати стратегічне планування для аналітичного супроводу структурних перетворень, управлінські інновації і державне підприємництво, а також має враховувати основні ризики. При цьому, ґрунтуючись на положеннях ситуаційного підходу, виділено дієві регуляторні засоби та важелі, якими виступають: резервування нафти і нафтопродуктів для товарних інтервенцій з метою збалансування ринку, підвищення стійкості постачання енергоресурсів, згладжування коливань цін; механізм державно-приватного партнерства для реалізації суспільно-значущих проектів, що враховує ефективну мотивацію учасників щодо успішності та фінансової стійкості відповідних проектів; інституційний механізм формування інвестиційних фондів для фінансового забезпечення значущих проектів. Щодо регуляторних ризиків розвитку нафтопереробного комплексу, то основними серед них є: фіскальні перекося у податковій та митній політиці; непослідовність змін системи оподаткування та нормативно-правової бази щодо врахування кон'юнктури світового ринку, а також умов формування інвестицій для відтворення виробничого потенціалу; нехтування плануванням та програмними інструментами.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НА РОЗВИТОК НАФТОПЕРЕРОБНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз системних особливостей розвитку нафтопереробного комплексу як об'єкту державного регулювання

Показано, що в умовах недосконалості ринково-інституційних механізмів, а також військової агресії Російської Федерації проти України, вирішальними щодо стійкого розвитку нафтопереробного комплексу, його технологічного оновлення для підвищення конкурентоспроможності нафтопродуктів українського виробництва на внутрішньому і зовнішньому ринках, та збільшення частки ринку, – є стимули зовнішнього характеру, зумовлені державним регулюванням. При цьому державне регулювання стійкого розвитку нафтопереробного комплексу має ґрунтуватись на методології системного підходу, що потребує уточнення системних особливостей, а також параметрів і проблем цілісності й взаємозалежності його складових, збій у роботі яких може призвести до негативних наслідків для нафтопереробних компаній і суспільства.

Проведений аналіз дав змогу уточнити системні особливості розвитку нафтопереробного комплексу як об'єкту державного регулювання. За результатами аналізу та узагальнення проблем цілісності й взаємозалежності складових нафтопереробного комплексу, як об'єкту державного регулювання – систематизовано та уточнено зміст параметрів його стійкого розвитку, зокрема щодо: основних функцій стратегічного планування, що враховують забезпечення узгодженої роботи всіх ланок системи, раціональний перерозподіл отриманого прибутку та розподіл інвестиційних потоків, постійне коригування стратегічних цілей і напрямів розвитку на основі аналізу факторів зовнішнього середовища, розвиток інноваційної діяльності, економія ресурсів;

системи оточення, що потребує тенденцій до закінчення воєнного стану країни, тенденцій до поліпшення політичної ситуації, сприятливого інвестиційного клімату, оптимізації податкових платежів, збалансованої та прозорої цінової політики постачальників; система збуту, що враховує ефективну маркетингову діяльність, згладжування сезонних коливань попиту, забезпечення своєчасних платежів; системи відтворення запасів, що передбачає забезпечення кратності запасів, ефективність геологорозвідувальних робіт; система видобутку, що враховує нарощування рівня видобутку та його інтенсифікація за допомогою впровадження інноваційних технологій.

Згідно з визначенням, що надане у енциклопедії «Британіка» «інновація – це створення нового способу щось робити, чи це стосується конкретного підприємства (наприклад, створення нового продукту) чи абстрактного (наприклад, розвиток нової філософії або теоретичного підходу до проблеми)» [178]. Узявши теоретичний підхід до проблеми інновацій у публічному управлінні інновації тісно пов'язані з інноваційною діяльністю, будучи її кінцевим результатом.

За рахунок вдосконалення засобів виробництва і технологій на основі відкриття наукою нових закономірностей явищ і властивостей навколишнього світу інноваційна діяльність забезпечує підвищення продуктивності праці, зниження витрат виробництва тощо. Дегтярьова І. О. інновації в державному і муніципальному управлінні розглядає як необхідну умову розв'язання проблем соціально-економічного розвитку України в сучасних умовах [37]. Разом з тим, в сучасних умовах роль інноваційного чинника публічного управління сталим функціонуванням нафтопереробного комплексу визначається, перш за все, зміною ринкової кон'юнктури, що динамічно формується характером конкурентної боротьби і можливих переваг. Ця обставина багато в чому визначає особливості взаємодії інновацій та ринку на етапі розвитку нафтопереробного комплексу країни.

У сучасній теорії інновації є товаром, який має ряд особливостей. Специфіка інновації як товару визначається високим ступенем невизначеності

при отриманні науково-технічного результату, особливим характером фінансування, тобто ризиком тимчасового розриву між витратами та результатами, невизначеністю попиту. Споживчі мотиви до інновацій для підприємств нафтопереробного комплексу поділяються на внутрішні та зовнішні. Внутрішній стимул інноваційної активності - необхідність заміни застарілого обладнання з метою підвищення конкурентоспроможності нафтопродуктів на внутрішньому та зовнішньому ринках та збільшення частки ринку. В умовах технологічної відсталості та недосконалих ринково-інституційних механізмів, а також у період військової агресії Російської Федерації проти України, вирішальним стимулом до інновацій можуть виступати стимули зовнішнього характеру, зумовлені економічною політикою України. Формування системи таких стимулів є найважливішим напрямом розвитку державної політики у сфері нафтопереробки. Пінтелей І., Костюк А. вірно вказують, що «державний сектор повинен використовувати інноваційний потенціал для адаптації до змін суспільних цінностей та переконань, до перетворення громадян з «пасивних спостерігачів» на «активних гравців» політичного середовища» [106].

Більшість визначень інноваційної діяльності спирається на п'ять основних підходів. Першим з них є об'єктивний (термін часто виступає як «нововведення»; процесний; об'єктивно-утилітарний; процесно-утилітарний; процесно-фінансовий [23]. Сутність об'єктивного підходу у тому, що у ролі інновації виступає об'єкт - нова техніка, технологія.

У рамках процесного підходу під інновацією розуміється комплексний процес, що включає розробку, впровадження у виробництво та комерціалізацію нових споживчих цінностей (товарів, техніки, технології, організаційних форм тощо) [44]. Об'єктивно-утилітарний підхід до визначення терміна «інновація» характеризується двома основними моментами - новою споживчою вартістю, заснованою на досягненнях науки і техніки, і, по-друге, здатністю задовольнити суспільні потреби з великим «корисним ефектом» [68]. Процесно-утилітарний підхід визначає термін «інновація» як комплексний процес створення,

поширення та використання нового практичного засобу [67]. У рамках процесно-фінансового підходу під «інновацією» розуміється процес інвестицій в інновації, вкладення коштів у розробку нової техніки, технології, наукові дослідження [87].

Комплексний характер інновацій, їх багатосторонність, різноманітність областей та способів використання визначають необхідність їх класифікації. У табл. 2.1 розглянуто варіант класифікації інновацій, використання якого дозволяє оцінювати їх повніше та об'єктивніше, а також комплексніше фіксувати їх результативність та визначати напрями інноваційного процесу, що вимагають коригування, підтримки та адаптації. Крім того, дана класифікація допомагає виявляти неоднорідність інновацій та вибирати методи управління кожною з них, адекватні особливостям кожного інноваційного процесу [16; 140; 142].

Таблиця 2.1

Класифікація інновацій

Класифікаційна ознака	Класифікаційне групування інновацій
Сфери застосування	Управлінські, організаційні, соціальні, промислові тощо
Етапи інноваційної діяльності, результатом яких стали інновації	Наукові, технічні, технологічні, організаційно-управлінські, інформаційні, соціальні
Ступінь інтенсивності	Загальні, масові, приватні
Темпи здійснення	Швидкі, уповільнені, затухаючі, наростаючі, рівномірні, стрибкоподібні
Масштаби інновацій	Трансконтинентальні, транснаціональні, регіональні, великі, середні, дрібні
Результативність	Висока, низька, стабільна
Ефективність інновацій	Економічна, соціальна, екологічна, інтегральна

Інновації за етапами інноваційної діяльності виявляються в такий спосіб. Різні види інновацій перебувають у тісному взаємозв'язку та висувають специфічні вимоги до інноваційного механізму. Технічні та технологічні інновації, впливаючи на утримання виробничих процесів, створюють умови для

організаційно-управлінських інновацій, так як вносять зміни в організацію виробництва. Водночас організаційно-управлінські інновації здатні створити умови для широкомасштабного впровадження технічних та технологічних інновацій на підприємствах - наприклад, за допомогою державного стратегічного програмування, що накладає обмеження на використання тих чи інших нафтопродуктів, що не відповідають певним якісним та екологічним стандартам.

Наведені класифікації свідчать, що інноваційні процеси різноманітні і різні за своїм характером. Організація інновацій, масштаби та способи впливу на економіку, а також методи оцінки їх ефективності повинні відрізнятися різноманіттям.

Науково-технічна та інноваційна стратегія є частиною економічної стратегії держави щодо розвитку галузевих комплексів або управлінської політики компанії, що визначає цілі та пріоритети науково-технічної та інноваційної стратегії, механізм її реалізації. Така державна політика складається з пошуку оптимальних шляхів розвитку суб'єкта господарювання (галузі, компанії), цілей її функціонування, фінансової підтримки, організаційного, правового та іншого забезпечення інтенсивного впровадження у сферу виробництва та послуг досягнень науки і техніки.

У навтопереробному комплексі інноваційна діяльність є чинником безперервної дії. На відміну від геологічних умов знаходження ресурсів вуглеводневої сировини, які представлені їх структурою і власними силами некеровані, інноваційна діяльність - це керована система. Публічне управління зводиться до того що, щоб, по-перше, встановити перспективні галузі розвитку та перелік необхідних напрямів інноваційної діяльності, а по-друге, вибрати у тому числі пріоритетні [55]. Інноваційний розвиток є тим необхідним і гарантуючим фактором розвитку всього спектра економіко-виробничих та комерційно-торговельних відносин і дозволяє говорити про збалансоване та стійке функціонування галузевого комплексу в цілому.

В даний час у вітчизняній та зарубіжній теорії та практиці накопичений

значний, хоча і часто суперечливий досвід розробки та втілення стратегічних пріоритетів інноваційного розвитку, який потребує аналізу та узагальнення. В основу методологічних положень інноваційного розвитку нафтопереробного комплексу має бути закладена, перш за все, методологія системного підходу. Стійке функціонування великої макроекономічної системи, якою є нафтопереробний комплекс, вимагає виявлення проблем цілісності та взаємозалежності таких великих блоків, як відтворення ресурсів нафти, видобуток, транспортування та розподіл нафти та нафтопродуктів у існуючих та динамічно змінних умовах функціонування нафтопереробного комплексу та ринку з урахуванням геополітичних інтересів України, її соціально-екологічних пріоритетів. Системний підхід у сучасній інтерпретації є для економіки винаходом ХХ ст., що дозволяє підвищити організованість, якість та ефективність керованих об'єктів.

Системний підхід полягає у методології дослідження об'єктів як систем. Система складається з двох складових: первинно-зовнішнє оточення, що включає вхід та вихід системи, зв'язок із зовнішнім середовищем, зворотний зв'язок (погляд усередину) та вихід системи; вторинно-внутрішня структура - сукупність взаємозалежних компонентів, які забезпечують процес впливу суб'єкта управління на об'єкт, переробку входу у вихід та досягнення цілей системи (погляд зсередини) [88].

Центральним поняттям основою системного методу є поняття системи. У випадку під системою розуміється впорядкована сукупність взаємопов'язаних двох чи більше елементів, що у певних відносинах між собою і системою загалом. Поведінка кожного з елементів системи впливає на поведінку інших елементів та освіченого ними цілого. Елемент системи - самостійна та умовно-неподільна одиниця. Елементи взаємодіють між собою та навколишнім середовищем, інакше кажучи, між ними існують матеріальні, енергетичні, економічні та інформаційні зв'язки. Просторово-часові агрегати взаємодіючих систем, що мають певну цінність і цілеспрямованість, виділяються в функціональні підсистеми.

Розчленування системи на підсистеми дозволяє розкрити ієрархію структури та розглядати систему на різних рівнях її деталізації. Складність системи визначається складністю її структури, кількістю елементів і зв'язків, числом рівнів ієрархії, обсягом інформації, що циркулює у системі. Система характеризується алгоритмом функціонування, спрямованим на досягнення певної мети [88].

Регулювання системи забезпечує таку її діяльність, при якій вирівнюється стан виходу системи за заданою нормою. Отже, головне завдання зводиться до встановлення заданого стану функціонування системи як попереджувальним керуванням. Складність управління залежить, насамперед, від кількості змін у системі та її оточенні. Всі зміни мають певні закономірності або носять випадковий характер. Сутність управління системою розглядається як сукупність наступних понять: організація управління, процес управління та інформація [140].

Основні особливості систем у рамках нафтопереробного комплексу такі: мінливість (нестационарність) окремих параметрів системи, стохастичність поведінки; унікальність (природно-ресурсна та технологічна) та непередбачуваність поведінки системи в конкретних умовах і, водночас, наявність у неї граничних можливостей, що визначаються наявністю чи відсутністю ресурсів; здатність протистояти руйнівним тенденціям (військова агресія, економічна криза, надзвичайна техногенна або природна ситуація) - здатність адаптуватися до змінних умов (зберігати економічно прийнятні виробничі показники); здатність змінювати свою структуру (мобільна реструктуризація) і формувати варіанти стратегій (політик); здатність і прагнення до цілеутворення, тобто формування цілей всередині системи.

Поведінка системи характеризує можливість стійкого контрольованого переходу з одного стану до іншого; у разі необхідно або знати, або визначити закономірності, управляючі поведінкою системи. Здатність системи повертатися у стан рівноваги після того, як вона була виведена з нього під впливом зовнішнього впливу, називається стійкістю. Тому стійкість є

найважливішим принципом функціонування нафтопереробного комплексу за умов підвищення інноваційної активності. Реально стійкість систем може досягатися лише певних межах.

Поняття рівноваги визначається здатністю системи без зовнішніх впливів зберігати скільки завгодно заздалегідь заданий стан. Розвиток характеризує вдосконалення структури та функцій системи під впливом в основному внутрішніх факторів, внаслідок чого поведінка системи набуває більш структурований і прогнозований характер. Властивість розвитку мають багато систем. Структура системи відображає найбільш суттєві, стійкі зв'язки між елементами системи та їх групами, які забезпечують основні властивості системи. Компоненти системи можуть бути пов'язані між собою як безпосередньо, так і опосередковано через інші компоненти. Зв'язки можуть бути як прямими, і зворотними [88].

Виділяють прогресивний та регресивний розвиток [88; 140]. Прогресивний розвиток — це перехід від нижчого до вищого, від менш досконалого [88]. Регресивний «розвиток» - це деградація, зниження рівня знань і відносин, перехід до тих, хто зжив себе раніше або вже пройдених форм і структур [140]. Розвиток заснований на законах онтогенезу, пропорційності, законах конкуренції, ефекту масштабу, на переході на нові наукові підходи та принципи. Закон розвитку формулюється так: кожна матеріальна, організаційно-економічна або виробнича система прагне досягти найбільшого сумарного потенціалу при проходженні всіх або частини етапів свого життєвого циклу (8 етапів: поріг нечутливості; впровадження; зростання; зрілість; насичення; спад; крах; ліквідація) [140].

Залежно від конкретних параметрів ситуацій, що виникають при стратегічному плануванні та оперативному управлінні, може бути кілька альтернативних шляхів досягнення конкретної мети. Окремі, найбільш передбачувані фрагменти (наприклад, програми, плани, мережеві моделі тощо) у зв'язку з високою невизначеністю ситуації рекомендується розробляти за декількома альтернативними шляхами. Альтернативність шляхів

функціонування та розвитку систем може мати як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Зворотні зв'язки є складною системною причиною залежності і включаються в те, що результат попередньої дії впливає на наступний перебіг процесу: причина відчуває на собі зворотний вплив наслідку [67]. Якщо зворотний зв'язок посилює результат первинного впливу причини, він називається позитивним, якщо послаблює результат - негативним. Позитивні зворотні зв'язки виводять систему зі стану стійкості, негативні — сприяють його збереженню.

Виникають негативні та позитивні синергетичні ефекти. Роль зворотних зв'язків у системі є значною і полягає у забезпеченні процесів цілеспрямованої діяльності. Ця діяльність неможлива, якщо керуюча система чи підсистема нічого не очікує отримати від інформації про ефект на об'єкті, і саме зворотний зв'язок забезпечує відносну стійкість системи, дозволяє формувати зворотні процеси [67].

Зв'язки перетворюють систему із простого набору компонентів у єдине ціле, беруть участь у формуванні її стану та структури, мають ключове значення щодо цільової функції. Для того щоб пізнати структуру системи, слід провести послідовну декомпозицію, тобто виділити в ній підсистеми всіх рівнів, доступних для аналізу, та її елементи, які відповідно до завдань дослідження не поділяються на складові частини. Слід зазначити, що використання системного підходу до аналізу динамічних процесів сформувало загальні уявлення про те, що розвиток системи управління слід розглядати як зміну одного стійкого (рівноважного) стану іншим з коротким періодом перехідного процесу між ними. Однак на практиці період нерівноважного розвитку багатьох процесів управління виявляється тривалим, причиною тому - посилення невідповідності цільових функцій компонентів функціональній домінанті системи. Такий підхід застосовується у разі пошуку рівноваги на основі деякої середньої, «компромісної» цільової функції компонентів системи, але дане середовище, як було показано вище, не є функцією всієї системи, а отже, не відображає функціональну домінанту останньої.

Посилення невідповідності цільових функцій призводить до дезінтеграції системи, зміни її структури, тобто до втрати якості системності. З'являється якісно інша (або інші) система зі своєю, відмінною від вихідної, функціональною домінантою, і вже остання прагне рівноваги.

За певних умов система управління здатна зберігати стійку рівновагу як завгодно довго, функціонуючи на стадії нерівноважного стану. Якщо для статичного погляду на дійсність характерною є концепція рівноваги пов'язаних між собою елементів, то для динамічної найбільш підходяща буде концепція змін складових елементів та зв'язків [16].

Важливою властивістю великих систем, що мають безпосереднє відношення до ефективності публічного управління сталим функціонуванням нафтопереробного комплексу, є ефект синергії. Синергійність визначається тим, що ефективність системи не дорівнює сумі ефективності функціонування підсистем. При налагодженій позитивній взаємодії підсистем досягається позитивний ефект синергії - ефект взаємодії, отримання якого мають прагнути управлінці. Якщо сума показників ефективності підсистем більша за ефективність системи, ефект синергії негативний.

Явище синергії можна також визначити як односпрямованість, узгодженість дій, спільне використання ресурсів системи з елементами-підсистемами, що входять до неї, що призводить до посилення (множення) кінцевого результату [88]. Ця властивість є системною, визначальною в умовах еволюційного нерівноважного динамічного розвитку. Синергетика вивчає зв'язки між елементами систем, які характеризуються обміном потоками речовини, енергії та інформації всередині самого об'єкта і з навколишнім середовищем. При узгодженій поведінці інтегрованих підсистем збільшується ступінь упорядкованості, самоорганізації сформованої великої системи, реалізується позитивний синергетичний ефект.

Позитивна синергія посилює рівень організаційної цілісності управлінських систем; негативна синергія посилює дезорганізацією. Завданням публічного управління сталим функціонуванням нафтопереробного комплексу

є переведення її з одного стану в інший, що характеризується більшою стійкістю та ефективністю. У цьому зв'язку нафтопереробний комплекс також можна охарактеризувати як активну систему, що розвивається, тобто здатну впливати на своє оточення для забезпечення ефективності власного функціонування і зазнає згодом певних структурних змін (основна тенденція змін - збільшення видобутку та переробки).

Системний підхід до аналізу публічного управління сталим функціонуванням нафтопереробного комплексу передбачає три рівні: 1. Вивчення предмета як співвідношення компонентів, його складових, - «нижчий рівень»: для нафтопереробного комплексу передбачається роздільна оцінка стану та функціонування підсистем «Розвідка», «Видобуток», «Транспортування», «Переробка» та «Реалізація»; 2. Вивчення самого предмета - «власний рівень»: включає аналіз взаємодії підсистем, а також взаємодії системи в цілому з факторами навколишнього середовища порівнянного рівня: інновації в комплекс, зміни в державній політиці, сезонні коливання попиту та пропозиції тощо; 3. Вивчення предмета як елемента більшої системи - «вищий рівень»: аналіз публічного управління сталим функціонуванням нафтопереробного комплексу в системі енергозабезпечення України з урахуванням її геополітичних інтересів.

Тут розглядаються питання впливу державної політики на розвиток нафтопереробного комплексу, зміни в податковій системі, досягнення інноваційних процесів, що є причиною об'ємних та структурних зрушень у споживанні нафти (поява продуктів-замінників тощо), та інші зміни, що зачіпають нафтопереробний комплекс та економіку загалом. Завданнями аналізу публічного управління сталим функціонуванням нафтопереробного комплексу є визначення кількісних характеристик системоутворюючих і системоруйнівних факторів впливу та розробка відповідних рекомендацій. На основі цих рекомендацій передбачається здійснювати вибір організаційно-технічних заходів інноваційного характеру, що найбільшою мірою відповідають ринковій кон'юктурі, що склалася, і вимогам сучасного стану

економічного розвитку національної економіки.

Сталий розвиток нафтопереробного комплексу визначається стабільністю функціонування сукупності окремих складових її секторів та елементів, що впливають на неї, кожен з яких, у свою чергу, забезпечується виконанням низки умов (табл. 2.2). Одним з основних стратегічних завдань публічного управління нафтопереробним комплексом є підвищення надійності та забезпечення функціонування всіх його об'єктів та підсистем, збій у роботі яких може призвести до негативних наслідків як для самих нафтопереробних компаній (прямі збитки, відшкодування збитків тощо), так і для навколишнього середовища (суспільство, природа тощо).

На практиці безпека та надійність сталого функціонування нафтопереробного комплексу ґрунтується на аналізі та управлінні ризиком. Результатом використання концепції управління ризиком є не лише зменшення величини еколого-техногенного та економічного збитків, а й збільшення економічної ефективності виробництва. З огляду на це ключовим елементом оцінки стійкості стає аналіз ключових чинників, що визначають ризик функціонування нафтопереробного комплексу. Виступаючи дестабілізуючим елементом у роботі нафтопереробного комплексу, фактори одночасно є об'єктом управління з боку самих нафтогазових компаній так і органів публічного управління.

Залежно від можливості впливу чинники поділяються на керовані та помірно керовані. До першої групи відносяться фактори, вплив на які призводить до їх локалізації або зниження викликаного ними збитку. Насамперед, ця група включає більшу частину «внутрішніх» чинників (фактори, що сформовані внутрішнім середовищем нафтопереробного комплексу). До помірно керованих відносяться чинники, які можуть бути змінені силами систем управління (органами публічного управління та менеджменту нафтопереробного вомплексу) (геологічні, кліматичні, політичні, зовнішня агресія тощо). До них, переважно, відносять «зовнішні» фактори, що формуються зовнішнім середовищем. Відмінності у формуванні факторів

визначають другу ознаку їх групування - сферу охоплення. Відповідно до цього, фактори можна розділити на внутрішні та зовнішні.

Таблиця 2.2

Параметри сталого розвитку нафтопереробного комплексу

Параметри	Елементи
основні функції стратегічного планування	Забезпечення узгодженої роботи всіх ланок системи Раціональний перерозподіл отриманого прибутку та розподіл інвестиційних потоків Постійне коригування стратегічних цілей і напрямів розвитку на основі аналізу факторів зовнішнього середовища Розвиток інноваційної діяльності Економія ресурсів
Система оточення	Тенденції до закінчення воєнного стану країни Тенденції до поліпшення політичної ситуації Сприятливий інвестиційний клімат Оптимізація податкових платежів Стійка тенденція зростання ринкових цін на нафту Збалансована та прозора цінова політика постачальників
Система збуту	Ефективна маркетингова діяльність Згладжування сезонних коливань попиту Забезпечення своєчасних платежів
Система відтворення запасів	Забезпечення кратності запасів Ефективність геологорозвідувальних робіт Економічне обґрунтування впровадження нових технологій пошуку та розвідки
Система видобутку	Нарощування рівня видобутку та його інтенсифікація за допомогою впровадження інноваційних технологій Збереження економічної ефективності видобутку з урахуванням витрат на наступних стадіях Контроль за факторами зовнішнього середовища
Транспортування	Забезпечення надійності роботи обладнання Раціональний розподіл потоків Диверсифікація логістичних маршрутів
Система нафтопереробки	Оптимізація виробничих потужностей Зниження витрат Підвищення якості переробки Диверсифікація виробництва

Нижче, у табл. 2.3 і 2.4, проведений більш детальний аналіз факторів, що впливають на стійкість роботи нафтопереробного комплексу. За характером

впливу всі фактори, що впливають на будь-яку систему, можна поділити на дві групи:

Таблиця 2.3

Чинники зовнішнього оточення нафтопереробного комплексу

Група факторів	Напрями стратегічного аналізу
Зовнішні	
Фактори, що визначають рівень основних макроекономічних індикаторів	Рівень попиту та пропозиції на нафту та нафтопродукти; рівень попиту та пропозиції на обладнання, матеріали та послуги; коливання валютних курсів; полаткова політика.
Фактори, що визначають стабільність макрооточення	Стабільність політичної ситуації; стабільність зовнішньоекономічної ситуації; стабільність економічного законодавства; рівень інфляції; митна політика держави.
Природні фактори	Погодно-кліматичні умови; геолого-промислові фактори об'єкта; гірничо-геологічні умови.
Географічні інфраструктурні фактори	Адміністративно-територіальне розміщення району робіт; віддаленість промислів від баз матеріально-технічного постачання; забезпеченість шляхами сполучення (дорогами); забезпеченість району об'єктами трубопровідної системи; енергозабезпеченість району робіт; водозабезпеченість об'єкта;

1. Системоформуючі (системоутворюючі), які підвищують силу внутрішніх зв'язків у системі і тим самим сприяють збільшенню її стійкості. Вплив системоутворюючих факторів призводить до виникнення системи, тобто актуалізації наявних суттєвих зв'язків, а також може проявлятися у появі нових зв'язків - ускладнення системи. До основних системоутворюючих факторів відносять: контактну здатність; рефлексорні дії; здатність запам'ятовувати минулі ситуації (стан зовнішнього середовища та самої системи); спосіб оцінювати результат дій; прогностичну здатність; здатність отримувати знання

як про навколишнє середовище, так і про саму систему.

Таблиця 2.4

Чинники оцінки внутрішнього потенціалу нафтопереробного комплексу

Група факторів	Напрями стратегічного аналізу
Внутрішні	
Технологічні фактори	Стан та технічні можливості основних засобів; техніко-економічні показники наявних техніки та технологій та параметри впроваджуваної техніки та технології.
Організаційні фактори	Організаційно-правова форма; існуюча структура управління, чисельності та кваліфікації співробітників, їх окладів; визначеність цілей, інтересів та сценаріїв поведінки при нештатних ситуаціях; ефективність обліку та контролю за виробничими витратами; повнота та точність інформації про фінансовий стан та ділову репутацію партнерів.
Економічні фактори	Ринкова вартість компанії; рентабельність інвестованого капіталу; темпи нарощування капітальної бази; продуктивність; кредиторська та дебіторська заборгованості.
Інноваційні фактори	Існуюча система управління інноваційною діяльністю; широта впливу та масштабність інноваційних проектів; темпи здійснення інновацій; результативність та ефективність здійснюваних інноваційних проектів

З аналізу наведеного переліку чинників можна дійти невтішного висновку у тому, що фізичний контакт визначає лише зв'язок нижчого рівня, рефлекторні дії виникають у разі певної організації, інші чинники є похідними функції управління системою. У реальній системі елементи, об'єднані провідним системоутворюючим фактором, є продуктом взаємодії системоутворюючих факторів «нижчого» рівня;

2. Системоруйнівні чинники сприяють ослабленню чи розриву внутрішніх зв'язків системи. До них насамперед відносяться: зовнішні впливи; розвиток дисфункцій; зростання ентропії. Нафтопереробний комплекс

характеризується взаємодією природних, технічних, економічних, організаційних, соціальних, психологічних та інших умов, надають значний вплив на стійкість і ефективність роботи нафтопереробних підприємств. Ступінь впливу цих умов визначається низкою взаємопов'язаних факторів, що характеризуються динамічністю та неоднозначним впливом на кінцеві результати процесу виробництва та реалізації нафти та нафтопродуктів. Результат взаємодії цих факторів, як правило, важливіший для вирішення власних завдань комплексу, ніж внутрішній зміст та значення будь-якого з них, взятого окремо; тому до аналізу складних явищ необхідно підходити з погляду їхньої системної природи. І як будь-яка цілеспрямована система в основі своєї організації має фактори цілепокладання та доцільності, тобто здатності до вибору свого поведінки залежно від внутрішньо властивої (іманентної) мети та раціональності - прагнення вибрати оптимальний шлях для досягнення мети.

У зв'язку з величезною соціальною значимістю нафтопереробних компаній та їх роллю у системі енергозабезпечення України підвищення стійкості функціонування є однією з основних проблем, що стоять перед органами публічного управління. Дана проблема не може бути вирішена тільки шляхом знаходження найкращої відповідності: збереження внутрішніх короткострокових факторів, а в сучасних умовах зовнішньої військової агресії потрібна оптимізація факторів довгострокового порядку. Саме тому інноваційний чинник стає основним у системі публічного управління сталим функціонуванням нафтопереробного комплексу.

Роль держави в цьому випадку стає значущою і визначається широкомасштабним використанням методів ринкового впливу та розвитком ефективно діючих економіко-правових інститутів для стимулювання та спонукання менеджменту нафтопереробних компаній до активних дій на ринку інновацій. Необхідно відзначити, що в найближчій і довгостроковій перспективах максимізація інноваційного чиннику стає вирішальною умовою сталого розвитку нафтопереробного комплексу.

2.2. Аналіз розвитку нафтопереробного комплексу в Україні як об'єкту державного регулювання

Нафтоперероблення та нафто забезпечення, а також забезпечення нафтопродуктами в Україні в умовах війни Росії проти України, є предметом найвищого рівня держави, яке потребує вирішення, що значно вплине на розвиток України в подальшому. Проблеми на ринку нафтопродуктозабезпечення будуть істотними в умовах продовження війни. Для громадян обмеження себе у руху автомобільним транспортом навіть допоможе частково вирішувати проблему у пікові періоди за оптимістичним сценарієм.

На паливному ринку України на початку війни виникла нова реальність у зв'язку з дефіцитом нафтопродуктів, припиненням поставок з ближнього зарубіжжя, заблокованою роботою Шебелинського ГПЗ, знищенням нафтобаз Кременчуцького НПЗ. Також проблема посилилася завдяки останнім 30 рокам, коли формувалися хвороби сектору, які були структурними.

Забезпечення нафтопродуктами здійснювалося за застарілою інфраструктурою, яка була унікальною та дісталася у спадок від СРСР. З країнами НАТО було протистояння і тиловим ешелонам було нафтопродуктозабезпечення у випадку бойових дій. Системою нафтопродуктопроводів було об'єднано велику кількість нафтових баз. Забезпечення нафтопродуктами Збройних сил відтоді не розглядалося як систему зберігання палива. Комерсанти на будівництво нафтобаз отримували дозволи там, де хотіли. Увага не приділялася безпечному зберіганню, транспортуванню пального, а про ракетні удари та захищеність від них ніхто навіть не думав. В умовах війни Росії проти України це створило ризики щодо забезпечення нафтопродуктами. [130].

Наступні дані свідчать про масштабність нафто забезпечення та його інфраструктури. 6 нафтопереробних заводів (52 млн. т/рік - загальна

потужність) в Україні було у 1990-х рр., шість; проектною потужність нафтотранспортної системи - 100 млн. т/рік; до 30–35 млн. т/рік розтікалося по системі нафтопродуктопроводів, яка була розгалуженою (протяжність - 4 625 км); резервуарний парк містив 4 млн. м³ - загальна ємність нафтопродуктів [133].

Сектор нафтопродуктозабезпечення на початок 24.02.2022р. втратив 75% своєї інфраструктури, що говорить про втрату державного контролю та є незаперечним фактом цього. Лише Кременчуцький НПЗ на 20% своєї потужності з шістьох НПЗ залишався в експлуатації, до середини 1990-х років була майже зруйнована система нафтопродуктопроводів. Скоротився резервуарний парк за технологічними можливостями суттєвим чином. Технічний догляд був відсутнім, або неналежним. Попри чисельні урядові плани резерви нафтопродуктів та нафти не були створені.

Масова приватизація у 1990-х рр. нафтопереробних заводів відбулася в Україні. Російський бізнес, який управляв більшою частиною потужності заводів скорочував нафтові поставки та виводив заводи з експлуатації (Одеський НПЗ, Кременчуцький НПЗ, Лисичанський НПЗ) [170]. У галузі нафтовидобування України відбулася стрімка деградація, що сприяло збільшенню імпортової залежності пального та не сприяла розвитку нафтопереробної галузі. Програма газ і нафта у 1995р. до 2010 р. передбачала видобуток нафти та збільшення видобутку газового конденсату до 7,5 млн. з 4,2 млн. т у ці роки. [114]. Проте лише 2,15 млн. т. у 2020р. становив обсяг нафтовидобутку та до 3,5 млн. т значно скоротився обсяг нафтовидобутку у 2010 р.

На сьогодні існують негативні тенденції у нафтопереробній та газовидобутку галузі економіки: споживання нафти є низьким по сировині, (розвинуті країни мають вищі показники) та високий рівень водночас по готовим нафтопродуктам та їх споживанню (1,6% ВВП втрат держави щорічно); імпортозалежність має високий рівень від постачань нафтопродуктів, це спричиняє безпекові ризики та енергетичну залежність держави; рівень

використання є низьким та технологічно відсталим за переробними потужностями, які є в наявності; на ринку нафтопродуктів України конкурентоспроможність продукції характеризується низьким рівнем для вітчизняних виробників в наслідок дискримінаційних та нерівних економічних умов імпорту нафтопродуктів та формування вартості; відсутністю умов стимулювання розвитку та сприяння нафтопереробної та газової галузі.

Щодо нафтопереробних заводів то поступово знизилось у період з 2009 р. їх завантаження. По заводах реальні можливості сировини скоротилися із первинної переробки (8 млн т на рік) з понад 50 млн т на рік. Українські нафтопереробні та газопереробні заводи в умовах запровадження стандарту Євро-5 на пальне з 2018 р. з європейськими підприємствами не можуть конкурувати. Проблемним питанням є те, що обсяги власної нафтопереробки та газопереробки скоротилися і завдяки цьому Україна дедалі більше стає у зовнішніх постачаннях залежною від кон'юнктури світових ринків і нафтопродуктів. Так, в загальному балансі за підсумком року 2018 моторного пального у власному виробництві України забезпечено завдяки імпорту понад 80% до 20% споживання. До посилення має тенденцію постачання нафтопродуктів за імпортом, що є надмірно залежним. 46% на ринку бензинів складала НПЗ Білорусь в Україні, близько 41% - дизпаливо. 40% на українському ринку - частка російського дизпалива. Отже 86% загалом в Україні припадало на імпортовані з Росії та Білорусі нафтопродукти. 75% скрапленого газу імпортувалася з Росії та Білорусі, складає в Україні частка загального споживання. Державна підтримка є системною у сусідніх країн у секторі газу та нафтопереробки, що, у сукупності, значно ускладнює з іншими факторами відновлення конкурентоспроможності газу та нафтопереробки в Україні.

Іноземні компанії-постачальники нафтопереробки на цей час з інших країн щодо нафтопродуктів в Україну, використовують, зокрема, низку важелів конкурентних, які стосуються державної підтримки та її ефективних інструментів щодо масштабної протекціоністської політики, субсидування,

стимулів тарифів, нетарифних обмежень. В Україну готовий імпорт нафтопродуктів є більш вигідним. Нафтопереробка на українських НПЗ є менш вигідною і створює всередині країни меншу додану вартість. Нафту вітчизняного та каспійського походження використовує для переробки єдиний працюючий НПЗ.

18.04.2019 р. уряд РФ своєю Постановою № 460-25 заборону на експорт встановив для російської нафти до України, а також з бітумінозних порід нафтохімії та нафтопродуктів. Такі заходи використовувалися у якості політичного і економічного тиску на Україну постачальником найбільших вуглеводнів, а також дискримінації на вітчизняному ринку газового пального і нафтопродуктів.

17.07.2019 р. Постановою КМУ Уряд України № 624 спеціальне мито запровадив на окремі товари з Російської Федерації походження, що на митну територію ввозяться в Україну від інших незалежно видів мита, до митної вартості у відсотках товарів. З метою вжиття рішення прийнято по заходах, для захисту безпеки необхідних суттєвих інтересів в міжнародних відносинах під час обставин надзвичайних. Гостро питання диверсифікації на ринок України тому наразі постає щодо постачання нафтопродуктів, та частки нафтопродуктів дотримання на рівні 50% вітчизняного виробництва від обсягу споживання, до 30% також зниження у загальному балансі частки постачальників (імпортерів), які є іншими. Потребу відновлення це зумовлює і нарощення потужностей переробних України, шляхом і нового будівництва їх модернізації. З огляду скорочення використання більш того, на європейську політику як сировини вуглеводнів для пального моторного є доповнити необхідним схеми технологічні НПЗ сучасними процесами нафтохімії для вітчизняної диверсифікації нафтопереробки та газо- (адаптація до глобальних змін енергетичних). За підтримки держави, згідно Концепції положеннями та заходів її реалізації планом, у перспективі середньостроковій обсяги споживання, які існують, можуть забезпечені на 100% бути українського виробництва продукцією по бензинах, на 50% по дизпаливу, на 30% - по газу.

Від імпорту залежність нафтопродуктів і переробки нафти скорочення обсягів в Україні до зменшення призвело нафтотранспортної завантаження інфраструктури. Роботи відновлення нафтопроводу Південний – Кременчук та Одеса – Кременчук збитки зменшило АТ «Укртранснафта» від експлуатації і утримання нафтопроводу, менш ніж 1 млн. т низьке завантаження призводить на рік до збільшення тарифів поступово на транспортування нафти. Для держави вкрай важлива, з національної безпеки точки зору, постачання енергоресурсів диверсифікація, яка при формуванні не враховується портових зборів, до бюджету рентних платежів, та всі обов'язкові платежі та витрати на суб'єктів господарювання перекладаються. Підтримка вкрай важлива постачання нафтового маршруту з моря з урахування всередині країни видобутку падіння нафти, що, обумовлює створення доцільність податкових умов, сприятливих для нарощування та стимулювання видобутку нафти в Україні і газового конденсату з метою власної ресурсної збільшення бази для нафто- та газопереробки. Постачання нафтопроводами нафти з подальшої її переробки з метою всередині країни найбільш економічно залишається механізмом обґрунтованим потреб держави забезпечення в енергоносіях. Постачання нафтопродуктів готових автомобільним транспортом на нерівних умовах початково до виробників вітчизняних, морськими терміналами та транспортом залізничним є більш витратними значно і до викривлення цін призводять, щодо їх збільшення переважно в бік кінцевого споживача. Високі на енергоносії ціни є фактором, що стримує дещо в країні економічне зростання. Власники зберігають на не функціонуючі НПЗ частку персоналу кваліфікованого. Це для 10 тис. є робочі місця співробітників. Існування пов'язане окремих НПЗ з тепло забезпеченням і місто утворенням населених пунктів. Тому питання вирішення з виробництва перепрофілюванням, наприклад в виробництво нафтохімічне або з вузькою спеціалізацією виробництво (наприклад, вироблення авіагазу, бітуму) є питанням надто важливим. НПЗ економічно пристосовані і найбільш технологічно до перепрофілювання в нафтохімії напрямку. Але проблеми існує вкрай

адміністрування надскладного акцизного податку для нафтохімічних виробництв при постачанні сировини, що до сплати податків призводить з частини сировини в товарну продукцію, що не перетворюється. Внаслідок податкової практики такої не конкурентоспроможною стає продукція нафтохімії, що зруйнованого замкненого на тлі ланцюга виробництва в Україні продукції нафтохімії дещо доцільність обмежує створення із зазначеною спеціалізацією підприємств.

На 2000-х обсяги початку переробки до 20-24 млн. т скоротились на рік, що зумовлено було неефективністю економічною збільшення експорту. РФ з 2005 року починаючи, змінила оподаткування систему нафти експорту і нафтопродуктів і преференції надало для Митного Союзу країн. Це збільшення постачання спричинило нафти нафтовими компаніями російськими на НПЗ білоруські та завантаження скорочення українських НПЗ. Попри логістичні витрати те, що при постачанні нафтопродуктів білоруських до Балтійського моря портів вдвічі перевищують витрати транспортні при нафтопродуктів транспортуванні до портів Чорного моря з НПЗ Лисичанського і НПЗ Кременчуцького. За рахунок з РФ постачання нафти білоруські НПЗ без експортного мита останні роки 18 млн. т нафти переробляють на рік і 12 млн. т експортують нафтопродуктів. В свою чергу українських НПЗ виключення із схеми енергоносіїв поставки на ринок світовий не тільки призвело до обсягів переробки падіння, але до появи і нафтопродуктів імпорту в обсягах значних, з Білорусі переважно. Якщо починаючи з 2005 за перші роки, співвідношення складало 23% до виробництва імпорту бензинів, ще 3 роки через даний показник 62% становив, 112% – на кінець 2013 року, а 240% - на 2016 рік станом. Більш темпами прогресивними аналогічний показник зростав дизельного пального співвідношення до його виробництва імпорту. За триріччя 31% він становив, 78% - кінець 2010 року, 259% - через 3 роки, 767% - на 2016 рік. Наведені свідчать показники про факт зростаючого імпорту прогресивно в Україну нафтопродуктів в розмірах, що вплинули суттєво на національного виробника діяльність. За 2004 по 2018 роки обсягів виробництва падіння

підприємствами України нафтопродуктів понад 85% склало. Коли 7 переробних підприємств працювали в Україні (Шебелинський ГПЗ та 6 НПЗ), 2005 рік був. Далі з періодичністю 3 роки під імпорту впливом поступове відбувалось кількості працюючих зменшення підприємств: 7 підприємств – 2005 рік (17,4 млн. т обсяг переробки); 6 підприємств – 2008 рік (10,1 млн. т обсяг переробки); 5 підприємств – 2011 рік (9,0 млн. т обсяг переробки); 2 підприємства – 2014-2019 роки (2,6 млн. т обсяг переробки). У даний час працюють лише із семи нафтопереробних та газо- заводів України НПЗ Кременчуцький, Шебелинський ГПЗ та ПАТ «Укртатнафта». НПЗ Херсонський в довгостроковій стадії знаходиться реконструкції, а зупинено на Лисичанському виробництво, Дрогобицькому, Одеському та Надвірнянському НПЗ. Вітчизняні працювали виробники та за відсутності працюють конкурентних умов рівних на ринку українському, з 2005 року тому що імпортери істотні переваги мають. Вітчизняного виробництва скорочення це – зростання імпорту. Зменшення потужностей завантаження виробників українських – це питомих витрат зростання, що до неконкурентоспроможності призводить, фінансових показників погіршення, зниження виробництва подальшого внаслідок неефективності економічної переробки, обігових коштів відсутності для операційної діяльності поточної та від інвестування відмови в виробництва розвиток внаслідок умов на ринку наявності неконкурентних.

Поточна в нафто- та газопереробній галузі кризова ситуація України є системних змін наслідком в функціонування ринку моделі, на що не відреагували своєчасно на рівні державному та умов не створили для втрат мінімізації вітчизняної економіки.

Варто відмітити також, що не тільки держава упродовж часу довгого вплив втрачала над інфраструктурою критичною у поставок секторі нафтопродуктів, але й своїх регулюючих позбувалася на ринку функцій. Вже 15 років понад, як система зруйнована контролю державного за пального якістю, а органи базові виконавчої влади Міненерго, Мінекономіки, АМКУ професійного кадрового позбавлені забезпечення для експертної роботи здійснення. Як

наслідок, приймаються рішення урядом під впливом сильним системних лобістів (нафтотрейдерів) операторів ринку та популістів політичних.

Примітивізм й нездатність, короткозорість до стратегічного мислення виразно проявилися в урядовців, у відсутності державницької позиції в них відносно заангажованих заяв абсолютно нафтотрейдерів щодо «введення квот недопустимості та на російське пальне мит», начебто через можливість антиконкурентних змов через це та суттєве підвищення з боку імпортерів цін [163].

Як бачимо, українська влада упродовж поступово багатьох років контроль втрачала над стратегічним економіки та безпеки сектором. Залежність України у 2021р. від пального імпортного з Білорусії та Росії 70% перевищила. Це фінансові надходження забезпечило з українського ринку їм \$6 млрд. [47]. Нові диверсифікації поставок маршрути не пророблялися практично, оскільки пріоритети комерційні переважали компонент безпековий.

Підсумком усунення держави процесу від контролю за частиною безпековою системи нафтопродуктозабезпечення її незадовільна стала готовність до своїх функцій виконання у військовий час. Усунення від регулювання держави ринком поглибило лише паливну кризу. Тому відновлення суб'єктності, питання державного регулювання на якісному рівні новому відноситься до ключових питань гострої кризи подолання у секторі.

Попри дотепер проблему небачену наповнення ринку, із нафтотрейдерами КМ України разом вже зробив кроки певні важливі для поступового насичення паливом його. Так, на травень вже законтраковано комерсантами 350 тис. т з нових палива логістичних маршрутів. Загальна у пальному потреба у цей період за Мінекономіки прогнозом 420 тис. т складає - бензину 120 тис. т та дизпалива 300 тис. т [167].

Незважаючи на обсяги законтракованого пального, залишається головним питанням доставка його, що почалася урядом вже вирішуватися, зокрема, за наступних заходів допомогою: на в'їзд скасування дозволів автоцистерн для палива доставки в Україну; позачергового забезпечення на

кордонах оформлення палива з боку прикордонної служби та митниці; забезпеченню приймати можливості паливо в Дунаю портах; із Угорщини використання нафтопродуктопроводу; отримання із країн ЄС згоди на гарантоване їх прийняття з пальним портами танкерів для ринку українського; ініціювання з укладання планів довгострокових контрактів на імпорт пального НАК «Нафтогаз України».

Разом уряд із тим, граничні ціни підняв на бензин з 5 травня 2022р. до 37,69 грн/л та до 42,63 грн/л на дизпаливо. Преміальні пального марки із надбавкою у 5%можуть реалізовуватись: бензин за 39,57 грн/л «А-95», за 44,76 грн/л на дизпальне. [155]. Проте, як згодом стало зрозуміло, це до ринку стабілізації не призвело.

Безумовно, на ринок виведення НАК «Нафтогаз», яка є державною компанією України, посприяти здатне стабілізації ринку завдяки конкуренції на ньому та її посиленню, але, це станеться звичайно, тільки за умови ефективності роботи підвищення Антимонопольного комітету. До уряду позитивні рішення полягали у передачі компанії Glusco близько 100 АЗС в «Нафтогаз України» управління НАК.

Вжиті заходи урядом мають виправити дещо ситуацію із нафтопродуктів дефіцитом, натомість, на ринку повну стабілізації не варто сподіватися в умовах війни. Український уряд мінімізувати здатен ризики військові нафтопродуктозабезпечення та покращити ситуацію суттєво на ринку, якщо якість підвищить державного регулювання, на низькому рівні яка зараз є.

Заслуговує розгляд проблеми на увагу відсутності позитиву будь якого від граничних цін встановлення. Цей регулювання спосіб жодним чином не вплинув на дефіциту ресурсу подолання та не забезпечив реалістичність й прогнозованість цін. Тобто через специфіку, з кінця 2022 р., попиту еластичності на нафтопродукти, економічний ефект спостерігається дефіциту пального за завищених цін значно. Натомість, цінових обмежень відсутність на природний газ скраплений дозволила ринок утримати від дефіциту критичного

на пального цей сорт. Проте, це пояснюється частково, тим, що споживачів СПГ частина на бензин перейшла.

Власне постав уряд перед вибором важким в умовах логістичних проблем надскладних, або державне регулювання зберегти цінами й великі черги мати на АЗС й розширення стрімке сектору тіньового, або збити попит та здійснити дерегуляцію високими цінами для автотранспорту неперіоритетного. Зрозуміло, що за причин дефіциту об'єктивних пального, ринкова ціна врівноважена буде значно вищою, що формулою визначається за «витрати плюс» принципом. Проте, за картельної моделі реальна ціна може бути на ринку ще за ринкову більш високою помітно. Інституційна слабкість викликає те, що держава ефективно й оперативно нездатна адекватні заходи вживати до антимонопольного законодавства щодо споживачів порушників й прав.

Український кабінет міністрів до соціалістичних поглядів схиляється й в управлінні економікою до методів командно-адміністративних. Це економічні свободи скорочує та ринкову економіку руйнує, що прагненню до європейських цінностей суперечить українського суспільства. Більш доречною для України економічна модель вбачається Людвіга Ергарда (1963-1966 рр., канцлер ФРН; 1949–1963 рр., міністр економіки), що точкове втручання передбачає держави в механізми ринкової економіки щодо саморегулювання.

У Європі український уряд з такою завзятістю й послідовністю застосовує на енергетичних ринках адміністративне регулювання, зокрема, й граничні ціни визначає. Можна стверджувати на сьогодні, що цей метод регулювання обраний урядовцями України призвів до економічних результатів позитивних якихось.

Після впровадження ще до російської агресії, натомість, вказаного методу на ринках регулювання електричної енергії та природного газу, почала розвиватися криза боргова у небачених масштабах за двадцять років, які були останні. Борг загальний між нового ринку учасниками електричної енергії досяг 54,5 млрд. грн 01.11.2021р. [99], а природного газу ринку станом на 01.07. 2021р. 100 млрд. грн. перевищив [177]. Фактично енергетичні компанії базові

України поставлені були на банкрутства межі, а інвестиції у «зеленої енергетики» розвиток знаходяться під знаком питання великим.

Щодо того, що українським урядом використано формульний підхід, то вперше застосований він був у 2005р., коли визначення формули ціни аналітично-експортною групою визначалося при Міністерстві палива та енергетики України з урахуванням даних відповідних інформаційного міжнародного агентства Platts, логістичних витрат зовнішніх, маржі та оподаткування торгівлі роздрібною через АЗС мережі.

Фактично, ціна 1 л палива гранична, таким чином сформована, була орієнтиром загальним для торгівців роздрібних й покривала вона обґрунтовані усї їх, а надмірні витрати також. Власне, механізм такий розвиток конкуренції знецінював, що наносило споживачам шкоду, оскільки мусили вони відшкодовувати зі своєї кишені витрати невиправдані.

2005–2013рр. діяв формульний принцип, що характеризувався динамічним зростанням надзвичайного будівництва АЗС нових. Їх кількість до 2014 р. на 100 тис. авто досягла показників рекордних й у п'ять разів перевищила середньоєвропейський рівень. Це додатковим тягарем лягло на автотранспорту власників й неефективність продемонструвало заміни ринкової конкуренції принципу адміністративним підходом суб'єктивним через формулу визначення ціни.

Окремо, розглянути хотілося би наслідки та специфіку впровадження на нафтопродукти формули ціни, що постановою КМ України встановлена №1236 (зі змінами) від 9 грудня 2020р. Згідно неї, до нафтопродуктів розрахованої ціни 1л «Нафтогаз України» НАК на підставі Platts CIF NWE даних агентства, ще витрати додаються у розмірі \$200/тонну на зовнішню логістику із \$30-70/тонну порівняно, що були у 2021р. Ці великі навіть витрати, що оптові закупівлі формують разом із надбавок збільшенням для торгівлі роздрібною з 5 до 7 грн/л на АЗС (40%) та 4,55 до 6,50 грн/л на дизпаливо (42,8%) багатьом мережам не дозволили задовольнитися граничною ціною визначеною урядом.

Важливо для себе зрозуміти, що трейдери системні (монопольну) ціну визначають оптимальну, не в умовах боротьби конкурентної за споживача, але із бажання виходячи отримання прибутку найбільшого шляхом мінімально допустимого визначення обсягу ресурсу реалізації за платоспроможного попиту існуючого. Тому скасування сплати, з одного боку, акцизу та ПДВ зниження з 20 до 7 % системних трейдерів не стимулювало до нафтопродуктів продажів у граничній ціні межах, адже оптимальна ціна для них максимальних прибутків отримання була на 10-15 грн/л приблизно більша, а з іншого боку, інституційно неспроможна держава, наразі, ринковій владі не може протистояти.

Таким чином, частина коштів значна, що направлена могла би до Держбюджету, нафтотрейдерами успішно розподілена. Тут, плекати не повинно особливих на те надій, що податкового тиску зниження знизить пального ціну через акциз на споживача, що є прямим податком. Необхідно враховувати, що відносяться нафтопродукти до специфічної товарів економічної еластичності. Ціни підвищення тобто, до точки певної рівноваги попит не знижує (навпаки підвищує в умовах ринку дефіцитного) й додаткові прибутки генерує.

Отже, трейдери недобросовісні цінові обмеження ігнорували уряду, навчившись вправно їх обходити: чеки фальшиві; надання послуг неіснуючих; роздрібною торгівлі фіктивне заміщення за регульованими оптовою торгівлею цінами за цінами нерегульованими; спекуляцію відверту. Крім того, ситуації на ринку про викривлення красномовно факт говорить перевищення значного над роздрібними оптових цін. Основні прибутки отримують нафтотрейдери саме від торгівлі оптової.

Це не тільки свідчення про формульну модель непрацюючу, але й про влади нездатність забезпечувати власних рішень виконання. Ю.Свириденко Віце-прем'єр України — міністр економіки цей факт публічно визнала. Так, «ми бачимо водночас, що окремі оператори ринку недобросовісні ставлять більші ціни за допустимі гранично — 70 за літр гривень ...» [168].

Державна продовольча споживча служба про порушення повідомила дисципліни цін державної у 87 господарювання суб'єктів, що 73% становить

від усіх перевірок здійснених. За перевірок результатами 67 рішень прийнято про застосування господарсько-адміністративних санкцій на 2,5 млн. грн. суму [156], але є очевидним абсолютно, що мізерні штрафи такі з отриманими надприбутками у порівнянні порушників не зупинять й ігнорувати надалі рішення урядові.

Зрозумівши, що на ринку кризи пального завдяки підходу формульному встановлення цін граничних не подолати, уряд 17.05.2022р. на засіданні своєму призупинити вирішив дію на два місяці моделі даної. Це рішення, й намітило хоча правильний до дерегуляції шлях, але явно його недостатньо.

Адже, модель картельну ринку збережено, що системним трейдерам дозволяє максимальний прибуток отримувати завдяки збереженню впливу їх на формування цін для себе оптимальних за дефіциту ресурсу даних умов.

Нажаль, швидко відновити слід констатувати, що державне професійне регулювання неможливо нафтопродуктове забезпеченням, оскільки уся органів влади система, що за даний сектор відповідальні давно вже зруйнована. Зараз, в Мінекономіки, Міненерго, Антимонопольному комітеті не існує кваліфікованих фахівців достатньо у країні сфері енергобезпеки.

Внаслідок своєї суб'єктності втрати на пального ринку, вимушений уряд спиратися на фахівців експертизу, що інтереси представляють найбільших реалізації пального мереж, які опікуються, у першу чергу, їх власників інтересами.

Тобто, захищати інтереси кваліфіковано держави та споживачів в кабінетах урядових, наразі, кому немає. Фактично, опинилася держава у нафтотрейдерів «полоні» та із ними пов'язаних бюрократів й політиків. Така баланс інтересів ситуація порушує між ринку учасниками, що спричиняє ринку нафтопродуктів деформацію спрямовану проти прав споживачів законних. Хотів би підкреслити особисто, що орієнтація уряду пріоритетна на ринком метод регулювання за допомогою граничних цін встановлення не тільки викликаною війною не послабило кризу на пального ринку, а навпаки посилює її.

По перше, високої волатильності в умовах європейського нафтопродуктів ринку, практично, точно неможливо спрогнозувати цінові параметри майбутні, по-друге граничних цін визначення відбувається під суб'єктивних факторів впливом (інтересів нафтотрейдерів та політиків), по-третє, неможливо передбачити у формулі валютного курсу коливання, логістичні нюанси, зміну попиту, тощо. У результаті цінове регулювання адміністративне за «витрати плюс» методом сприяло лише нафтопродуктів дефіциту, тіньового ринку потужному розвитку та недобросовісних комерсантів додатковим прибутком.

В умовах війни широкомасштабної, не повинно ні у кого бути ілюзій зайвих щодо стабільних поставок можливості у достатній кількості. В даній можливо лише ситуації, пом'якшити наслідки негативні за допомогою державного регулювання підвищення ефективності ринку нафтопродуктів. Але, держава для цього, на пального ринку зобов'язана повернути суб'єктність свою й адміністративних методів замість прямих щодо цін встановлення перейти до впровадження дієвого застосування антимонопольних механізмів та у сфері захисту до законодавства прав споживачів.

Серед розв'язання проблеми можливих варіантів, є розвиток оптимальним системи існуючої нафтогазопереробки:

- підвищення та відновлення ефективності підприємств роботи нафтогазопереробки України;
- нарощування власного видобутку в Україні газового та нафти конденсату;
- диверсифікація постачань нафти джерел та маршрутів;
- зниження від імпорту залежності скрапленого газу і нафтопродуктів;
- ефективне функціонування та створення системи запасів мінімальних нафтопродуктів та нафти в Україні;
- створення доданої вартості більшої на українських підприємствах (по виробництва нафтопродуктів всьому ланцюгу), підвищення рівня відрахувань до бюджету та вітчизняних потужностей завантаження;
- запровадження заходів протекціоністських для вітчизняних виробників

захисту і ринків продукції через обмежень імпорту введення готових нафтопродуктів;

- відновлення нафтопереробних потужностей діяльності, що простоюють, для стратегічних секторів забезпечення в економіці (наприклад, будівництво, оборона);

- підвищення акцизного податку ставок згідно щодо із зобов'язаннями приведення законодавства національного з питань акцизним податком оподаткування продуктів електроенергії та енергії з вимогами у відповідність Директиви 2003/96/ЄС Ради пропорційно темпам лише зростання ВВП та доходів населення підвищенню реальних.

Перевагою альтернативи такої є умов створення для:

- збільшення поступового обсягів нафтової переробки і газової сировини на вітчизняних підприємствах існуючих;

- нарощення рівня виробничих потужностей завантаженості нафто- і газопереробних підприємств обсягів виробництва за рахунок нафтопродуктів, шляхів диверсифікації, обсягів та джерел постачання нафти;

- якості підвищення нафтопродуктів за запровадження режиму умови державного субсидювання цільового технічного переоснащення програм та модернізації потужностей нафто- і газопереробних;

- розвитку малої продуктивності підприємств, що переробляти здатні сировину позабалансових і малодобітних родовищ, що привабливим не є для підприємств великих за умови відповідного контролю здійснення якості продукції.

Негативною даної альтернативи стороною є:

- відсутність бачення держави системного щодо розвитку галузі переробної, визначення способів і пріоритетів підтримки;

- незадовільні розвитку темпи вітчизняної нафто- і газопереробки через власних інвестиційних недостатність ресурсів, на ринку загрози домінування нафтопереробних підприємств крупних;

- недостатня виробників нафтопродуктів гнучкість щодо широкого

спектру постачання нафтопродуктів (насамперед скрапленого газу та дизельного пального) їх якості дотримання і контролю, інноваційності технологій та екологічних вимог.

До шляхів зазначеної проблеми розв'язання мають заходи належати, на відновлення спрямовані конкурентоспроможності газонафтопереробної української галузі, що повинні:

- в межах ЕСУ 2035 фінансування, провести тендер або дослідження на дослідження проведення продуктивних сил розміщення, переробних потужностей зокрема в Україні, надати рекомендації на якого підставі щодо наявних затребуваності, їх створення доцільності проектів або реконструкції, модернізації та локацій;

- оптимізувати акцизного податку ставки на палива моторні;

- запровадити прискореної амортизації режим основних засобів та необоротних активів (споруд, будівель, машин та обладнання, передавальних пристроїв, інших основних засобів), що в процесах використовуються нафто- та газопереробки, з метою додаткових інвестиційних формування ресурсів для модернізації та технічного переоснащення ГПЗ та НПЗ;

- запровадити прискореної амортизації режим основних фондів з цільового використання одночасним забезпеченням амортизаційного фонду з додаткових інвестиційних метою для оновлення формування ресурсів, модернізації підприємств основних фондів;

- (до 5 років) запровадити тимчасове звільнення від податком оподаткування на додану вартість або ввізного мита від сплати операцій на митну територію з ввезення обладнання та устаткування, що в Україні не виробляється, для модернізації та технічного переоснащення виробництв газо- та нафтохімічних, заводів газопереробних, а також для установок та потужностей з поглибленого вилучення та підготовки газу або вуглеводнів;

- стимулюючі ставки запровадити рентної плати за надрами користування для нафти видобування та конденсату у розмірі 12% з нових свердловин та з покладів 6%, які частково або повністю на глибині залягають

відповідно 5000 метрів (крім конденсату і нафти, видобутого при спільній діяльності договорів);

- рентні ставки знизити на видобуток конденсату та нафти до 29% з старих діючих свердловин та з покладів 14%, які частково або повністю на глибині залягають 5000 метрів (крім конденсату та нафти);

- запровадити ставки рентної стимулюючі плати за надрами користування для нетрадиційних скупчень видобування вуглеводнів (не вище 5%), а також вилучених із свердловин вуглеводнів, впроваджено на яких обладнання і технології продуктивності підвищення та вуглеводнів вилучення;

- усунути правові колізії та прогалини, що практичну реалізацію унеможливають Податковим кодексом встановленого України податкового режиму преференційного для вуглеводнів видобування з видобувних важко-запасів і родовищ виснажених (покладів);

- з об'єкта оподаткування виключити рентною платою за надрами користування для нафти видобування та конденсату дренажні газового та підземні води супутньо-пластові, які для власних використовуються технологічних потреб, з видобуванням пов'язаних корисних копалин;

- провести діючого механізму оптимізацію формування стартової ціни видобутих нафти продажу та конденсату газового та механізм вдосконалити продажу- купівлі газового конденсату та нафти для ринку всіх суб'єктів незалежно від власності форм;

- залучити радників юридичних до проектів законодавчих розробки актів до заходів Концепції Плану розвитку нафто- та газопереробної промисловості ЕСУ 2035 в межах фінансування України; запровадити сорт суміші конденсату і нафти з прив'язкою до Brent сорту шляхом: сортів нафти стандартизації з фізико-хімічних визначенням характеристик: сира нафта східно-українська; сира нафта західно-українська; важка; оновлення документів нормативно-технічних (стандартів, регламентів, технічних умов) до нафт і нафтопродуктів на технічні вимоги до вимог ЄС відповідно; для перевалки нафти встановити вартість, для виробництва сировини нафтопродуктів, безпосередньо

скрапленого газу і нафтопродуктів, що з нафтоналивних суден справляються в портах України, на середньоевропейському рівні конкурентному; нафтопереробних потужностей відновити діяльність, на умовах держзамовлення: дизель та бензин – для армії, для доріг – бітуму, тощо.

Окремим на вітчизняному ринку проблемним питанням є нелегальний сегмент нафти переробки (за НПЗ потужністю нелегальні малі) і, контрафактними нафтопродуктами наповнення ринку якості неналежної та від сплати ухилення обов'язкових податків та платежів. Діяльність нелегальних малих таких НПЗ за потужністю, несе загрозу також надійному та безпечному функціонуванню як системи нафтотранспортної так і природному середовищу навколишньому, оскільки для переробки у якості сировини на таких потужностях нелегальних використовуватись може технологічна нафта. В якості даної проблеми шляхів вирішення вбачається комплексних законодавчих прийняття заходів на держави рівні, а також правоохоронних органів з боку щодо припинення та попередження діяльності угруповань злочинних в сфері втручання незаконного у роботу системи нафтотранспортної та нелегальної здійснення переробки нафти, на ринку нафтопродуктів недопущення до реалізації, у нелегальний спосіб отриманих.

2.3. Аналіз стратегічного та нормативно-правового забезпечення державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу

Нафтопереробний комплекс доволі широким характеризується виробничих процесів спектром. На розвиток його впливає кількість велика чинників міжнародного, національного й локального рівнів.

Розглянемо систему державного регулювання суб'єктів нафтопереробного комплексу розвитку в Україні. Так, в межах повноважень Кабінет Міністрів [63], реалізацію забезпечує державної регуляторної й економічної політики, державних потреб визначає обсяги у продукції

відповідній; резервні фонди утворює щодо фінансових й матеріально-технічних ресурсів, щодо їх використання ухвалює рішення [63]. Уряд визначив план реалізації Енергетичної стратегії України, забезпечив розроблення проекту Концепції розвитку газо- та нафтопереробної промисловості України до 2025 р. та плану її реалізації».

Мініенерго є головним у системі суб'єктів органів публічного управління, який: реалізує та забезпечує в ПЕК формування державної політики; реалізує та забезпечує державну політику використання та енергозбереження тощо; науковою діяльністю управляє в ПЕК;

щодо введення рішення приймає підземних нафти сховищ та газу у промислово-дослідну та експлуатацію промислову;

в межах повноважень забезпечує, передбачених законом, проведення та організацію з продажу нафти аукціонів, скрапленого газу та газового конденсату;

державні цільові розробляє програми шляхів постачання і диверсифікації джерел вуглеводнів, ядерного палива, природного газу, ядерних матеріалів;

в межах повноважень забезпечує, передбачених законом, внутрішнього контролю організацію і внутрішнього аудиту та на підприємствах їх здійснення (у статутному капіталі державна частка 50 і більше відсотків), в організаціях та установах, що до сфери управління належать Мініенерго;

проводить в порядку установленому законодавством інвестиційних проектів відбір у ПЕК, для яких державна підтримка надається;

здійснює інвестиційних проектів підготовку, що міжнародними фінансовими підтримуються організаціями, та за їх реалізацією нагляд в ПЕК;

здійснює співробітництво міжнародне з питань, що до його компетенції належать;

відомчий матеріальний створює резерв для ліквідації наслідків та запобігання виникненню надзвичайних ситуацій у ПЕК;

нормативно-правові в межах повноважень затверджує акти, передбачених законом, з питань використання ефективного енергетично-паливних ресурсів,

відновлюваних джерел, енергозбереження, альтернативних видів енергії;

в межах повноважень подає КМУ, пропозиції передбачених законом, щодо річних квот встановлення підтримки на п'ять років наступні з метою стимулювання економічного, забезпечення використання ефективного енергетично-паливних ресурсів, відновлюваних джерел, енергозбереження, альтернативних видів енергії.

Міністерство фінансів (Мінфін) України є органом головним у системі органів виконавчої центральної влади, що реалізує та формує фінансову державну політику, політику державну у сфері пробірного державного контролю, аудиту та бухгалтерського обліку та формування забезпечує та реалізацію державної єдиної митної, податкової політики.

Міністерство природних ресурсів та захисту довкілля є органом виконавчої центральної влади, Кабінетом Міністрів України діяльність якого координується і спрямовується та забезпечує:

реалізацію та формування політики державної у сфері охорони природного середовища навколишнього, екологічної безпеки;

формування політики державної щодо здійснення нагляду державного (контролю) у сфері природного середовища та його охорони.

Міністерство інфраструктури (Мінінфраструктури) України є органом головним у системі органів центральної виконавчої влади, що реалізує та формує політику державну у сферах залізничного, автомобільного, річкового та морського транспорту.

Мінекономіки України є органом головним у системі органів виконавчої центральної влади, що реалізує та формує політику державну соціального, економічного розвитку і торгівлі, інвестиційної державної політики, зовнішньоекономічної державної політики, політики державної у сфері регулювання технічного, метрології, стандартизації та метрологічної діяльності, формування політики державної у прав споживачів сфері захисту.

Основними завданнями цього міністерства є: реалізація та формування державної політики соціального і економічного розвитку; реалізація та

формування державної політики у сфері регулювання технічного, метрології, стандартизації та метрологічної діяльності; політики державної у сфері ринкового нагляду держави; політики державної у сфері побутових послуг та торгівлі; забезпечення методологічне та складання балансів загальнодержавних пропозиції і попиту за промислової продукції основними видами, паливно-енергетичних та продовольчих ресурсів.

Держекоінспекція України є органом виконавчої центральної влади, діяльність якого координується і спрямовується Кабінетом Міністрів через Міністра природних ресурсів та захисту довкілля і який державну політику реалізує із державного нагляду здійснення (контролю) у сфері природного середовища охорони, зокрема за додержання нагляд екологічних нафтопродуктів показників (дизельного палива та бензину автомобільного), які шляхом оптової реалізуються та роздрібної торгівлі господарювання суб'єктами.

Держекоінспекція для виконання завдань покладених на неї право має відбір проб здійснювати та лабораторно-інструментальні вимірювання показників нафтопродуктів екологічних (дизельного палива та бензину автомобільного).

Держпраці є органом виконавчої центральної влади, діяльність якого координується і спрямовується Кабінетом Міністрів через Міністра політики соціальної, і який державну політику реалізує у сферах безпеки промислової, гігієни праці, охорони праці, поводження з матеріалами вибуховими промислового призначення, з питань здійснення гірничого нагляду, державного контролю та нагляду за законодавства додержанням про працю, соціальне страхування загальнообов'язкове державне, зайнятість населення, професійного захворювання, від нещасного випадку, які втрату працездатності спричинили. Держпраці дозволи видає на робіт виконання підвищеної небезпеки та на застосування машин, експлуатацію механізмів, підвищеної небезпеки устаткування, дотримання умов контролює дії дозволів.

ДПС України є органом виконавчої центральної влади, якого діяльність

координується і спрямовується Кабінетом Міністрів і який реалізує податкову політику держави.

Основними завданнями податкової служби держави є внесення на розгляд та реалізація пропозицій щодо податкової політики держави, політики держави у сфері правопорушень та боротьби з ними у межах податкового законодавства, в межах повноважень здійснення, законом передбачених, контролю державних цільових бюджетів та фондів податків, платежів, зборів, політики держави у сфері контролю за обігом та виробництвом спирту, тютюнових виробів, алкогольних напоїв, пального. Відповідно до ЗУ «Про регулювання державою обігу і виробництва спирту етилового, плодового і коньячного, тютюнових виробів, алкогольних напоїв та пального», саме податковий орган ДПС відомості вносить до державного реєстру Єдиного господарювання суб'єктів, які ліцензії отримали на право зберігання, виробництва, роздрібної та оптової пального торгівлі, та виробництва місць, зберігання, роздрібної та оптової торгівлі пального після анулювання, видачі або призупинення ліцензії на право пального виробництва та державний реєстр Єдиний виробників спирту плодового і коньячного, етилового та дистиляту зернового, етилового ректифікованого спирту виноградного, етилового ректифікованого спирту плодового, виноградного спиртового дистиляту, плодового спирту-сирцю, біоетанолу, тютюнових виробів та алкогольних напоїв.

ДМС (митна служба держави), завданнями якої є внесення на розгляд та реалізація пропозицій Міністру фінансів України щодо забезпечення митної політики держави, зокрема митної безпеки забезпечення та митних інтересів захисту України і сприятливих умов створення для зовнішньоекономічної розвитку діяльності, належного балансу збереження між контролем митним і законної торгівлі спрощенням, забезпечення політики держави у сфері правопорушень і боротьби під час законодавства застосування з питань митної справи держави, протидії та запобігання контрабанді, боротьби митних правил з порушеннями.

Енергетична митниця є спеціалізованим органом територіальним митної

служби України, який митним контролем займається енергоносіїв. Крім іншого в його обов'язки входить, декларування скрапленого і природного газу, електроенергії, нафтопродуктів.

Функцією Енергетичної митниці є дотримання контролю за суб'єктами діяльності зовнішньоекономічної встановленого порядку законодавством енергоносіїв переміщення через кордон.

Держенергоефективність є органом виконавчої центральної влади, якого діяльність координується і спрямовується через Міністра енергетики Кабінетом Міністрів, який реалізує політику державну у сфері використання ефективного ресурсів паливно-енергетичних, відновлюваних джерел, енергозбереження, та палива альтернативних видів. Завданнями Держенергоефективності є забезпечення політики державної у сфері використання ефективного ресурсів паливно-енергетичних, відновлюваних джерел, енергозбереження, та палива альтернативних видів.

Відповідно до завдань Держенергоефективність: погоджує, розробляє, здійснює контроль за виконанням програм державних цільових щодо використання ефективного ресурсів паливно-енергетичних, відновлюваних джерел, енергозбереження, та палива альтернативних видів, погоджує регіональні, галузеві, місцеві програми у сфері цій; реалізує ДПП у сфері використання ефективного ресурсів паливно-енергетичних, відновлюваних джерел, енергозбереження, та палива альтернативних видів; засвідчує належність палива за документом про альтернативність; моніторинг здійснює за використанням ефективним ресурсів паливно-енергетичних, відновлюваних джерел, енергозбереження, та палива альтернативних видів; розробляє державні правила, норми, технічні регламенти щодо використання ефективного ресурсів паливно-енергетичних, відновлюваних джерел, енергозбереження, та палива альтернативних видів.

ДСНС (Служба з надзвичайних ситуацій) є органом виконавчої центральної влади, який Кабінетом Міністрів координується і спрямовується через Міністра ВС (внутрішніх справ) і який реалізує політику держави у

цивільного захисту сфері, захисту територій і населення від ситуацій надзвичайних та їх запобігання, ліквідації результатів НС, рятувальної справи, гасіння пожеж, гідрометеорологічної діяльності, техногенної, а також пожежної безпеки, аварійно-рятувальної діяльності.

Для ДСНС основними для її діяльності завданнями є: реалізація політики державної у цивільного захисту сфері, захисту територій і населення від надзвичайних ситуацій, ліквідації надзвичайних наслідків ситуацій, запобігання їх виникненню, гасіння пожеж, рятувальної справи, техногенної та пожежної безпеки, гідрометеорологічної діяльності, аварійно-рятувальних діяльності служб; здійснення контролю державного та нагляду за виконанням і додержанням вимог законодавства у цивільного захисту сфері, техногенної та пожежної безпеки, аварійно-рятувальних діяльності служб; забезпечує та організовує охорону підприємств від пожеж, організацій, установ, на підставі договорів інших об'єктів; у разі звернення розглядає проектну документацію юридичних чи фізичних осіб щодо засобів влаштування протипожежного захисту (систем пожежної сигналізації, пожежогасіння, управління евакуацією, оповіщення пожежи та населення, пожежного спостереження, протидимного захисту, вогнезахисної будівельних конструкцій обробки (матеріалів, виробів), систем раннього автоматизованого виявлення загрози надзвичайних ситуацій виникнення та оповіщення у разі виникнення населення), а також участь бере у проведених робіт прийманні із влаштування засобів зазначених; акти перевірок складає, видає розпорядження, постанови, приписи про порушень усунення вимог законодавства у цивільного захисту сфері, техногенної та пожежної безпеки, встановлено порушення якщо, що створюють життю загрозу та людей здоров'ю, безпосередньо звертається та через органи територіальні до суду адміністративного щодо заходів реагування застосування у вигляді часткового або повного зупинення до усунення повного вимог порушень законодавства у цивільного захисту сфері, техногенної та пожежної безпеки підприємств роботи, виробничих дільниць, окремих виробництв, експлуатації будівель, агрегатів, споруд, об'єктів, дільниць, цехів, окремих приміщень, механізмів,

машин, транспортних засобів, устаткування, зупинення робіт, засобів та систем протипожежного захисту, пожежонебезпечної продукції випуску та реалізації.

АМКУ (Антимонопольний комітет) є органом державним із статусом спеціальним, який забезпечує щодо конкуренції державний захист у сфері закупівель публічних та у підприємницькій діяльності.

АМКУ завданням є реалізація та формування політики конкурентної в частині: державного контролю здійснення за законодавства дотриманням про економічної конкуренції захист на засадах суб'єктів господарювання рівності перед законом та прав споживачів пріоритету, виявлення і запобігання, припинення законодавства порушень про економічної конкуренції захист; сприяння добросовісної конкуренції розвитку; застосування законодавства, методичного забезпечення про захист конкуренції економічної; контроль щодо конкурентного середовища створення та конкуренції захисту у сфері закупівель державних.

Одним з ключових стратегічних законодавчих актів, який має значення для нафтопереробного комплексу розвитку виступає «стратегія енергетична до 2035 року «Енергоефективність, безпека, конкурентоспроможність» [164]. Основні орієнтири у документі окреслено щодо розвитку всього ПЕК до 2035 року в масштабах України. Така стратегія від Стратегії є похідною щодо сталого розвитку [136]. Метою стратегії енергетичної є суспільних потреб забезпечення в ресурсах паливно-енергетичних в економічно ефективний, безпечний, технічно надійний, допустимий екологічно спосіб щодо поліпшення умов гарантування життєдіяльності суспільства. Застосування стратегії буде поетапним. До 2020 р. (перший етап) – щодо сектору енергетики буде реформування. До 2025 р. (другий етап) буде здійснення оптимізації та інноваційного розвитку забезпечення складової інфраструктурної сектору енергетики. До 2035 р. (третій етап) передбачається сталого розвитку забезпечення реалізація заходів.

Щодо нафтопродуктів сфери, то в рамках до 2020 р. (перший етап)

заплановано було заходи наступні: по-перше, сприятливої політики формування для переоснащення технічного та нафтопереробних заводів модернізації із сучасних технологій використанням глибокої переробки; створення, по-друге, сприятливих умов фіскальних, інвестиційного клімату та тарифів для сировини нафти постачання для переробки; забезпечення, по-третє, 50% щонайменше потреб ринку внутрішнього в екологічного класу нафтопродуктах Євро-5 виробництва українського; по-четверте, державної системи удосконалення контролю нафтопродуктів якості (посилення для моторного палива стандартів якості та за їх дотриманням контролю); по-п'яте, системи ринкового впровадження нагляду за якістю палива моторного, заходів запровадження із дотримання стимулювання визначених стандартів та інформування суспільства посилення щодо компаній неякісного палива; сприяння, по-шосте, використанню раціональному палива автомобільного та енергоресурсів інших шляхом розвитку технологій відповідних та високотехнологічного обладнання застосування; по-сьоме, збільшення використання стимулювання моторного палива екологічних видів, екологічних видів збільшення частки палива із стимулів забезпеченням в їх балансі споживання; по-восьме, запровадження, підтримка на всьому ланцюгу енергоефективних, екологічних та раціональних технологій: від виробництва до нафтопродуктів постачання кінцевим споживачам; реалізація, по-дев'яте, для надійного заходів енергозабезпечення та енергетичної інфраструктури захищеності, диверсифікації маршрутів і джерел нафтопродуктів постачання; по-десяте, умов створення для залежності зниження від надходжень імпортих на користь використання і розширення власного виробництва потужностей і імпорту диверсифікації (з одного джерела не більше 30%); створення, по-одинадцять, запасів нафти мінімальних та за 90-61-денним нафтопродуктів стандартом і системою управління змішаною ними; відновлення, по-дванадцять, інтермодальної мережі логістичної (автотранспорт та залізниця) на базі терміналів вузлових: виробник- завод – залізниця – термінал – автотранспорт малотонажний – торгівля роздрібна; подальшого розвитку

забезпечення постачання через порти Азовського та Чорного морів та кордони західні України; оптимізація, по-тринадцяте, відповідно запасів до споживання структури по регіонах.

Для реалізації забезпечення першого етапу стратегії енергетичної розпорядженням КМУ № 497-р від 06.06.2018 План заходів схвалено з реалізації Стратегії Енергетичної.

Для другого етапу забезпечення реалізації передбачено було комплекс заходів: більш безпечних стимулювання виробництва для довкілля й споживача видів палива; обсягу надходжень підтримання виду кожного нафтопродуктів від постачальника одного не більше 30 % на рівні від обсягу загального імпорту; збільшення частки енергії до 20% з джерел відновлюваних, на транспорті використовуваної; наближення поступове до якості нафтопродуктів стандартів, що в державах-членах ЄС застосовується; мереж стимулювання розвитку для заправки засобів транспортних для споживача більш безпечними й довкілля палива видами.

Для третього етапу забезпечення реалізації передбачено було мереж стимулювання розвитку зарядок електричних та вуглеводневого палива заміщення.

На сайті Міненерго 01.02.2020 проект розпорядження було оприлюднено «Про Концепцію розвитку та її схвалення нафто- та газопереробної промисловості» КМУ. Проект розпорядження Міністерством розроблено на виконання Плану заходів (пункту 127) з етапу реалізації «Реформування енергетики до 2020 року».

Проектом розвитку Концепції нафто- та газопереробної промисловості передбачається до 2025 року досягнення цільового стану наступного. 2020-2021 рр.: здійснити в країні оптимізацію споживання нафтопродуктів структури у бік українського виробництва продукції; сформувані умови щодо обсягів та їх збільшення нафтопродуктів в українському виробництві, здійснення мінімізації імпортозалежності та диверсифікації.

2022-2023 рр. мають нафтопереробні заводи функціонувати, не менше

30% забезпечення потреб ринку нафтопродуктів українського (Євро-5) за сформованою ціною на основі конкуренції ринкової; нафтопродуктів 50% (не менше) реалізовуватись має через системи торгівлі електронні; скорочено має бути дизельного пального частку у структурі споживання загальній (5%) та його заміни екологічним паливом.

2024-2025 рр. має бути: забезпечення підприємств функціонування, що забезпечити можуть щонайменше 50 % внутрішнього ринку потреб в нафтопродуктах (Євро-5) за ціною конкурентною; уся переробних підприємств продукція реалізується торговельними системами електронними; дизельного пального зменшено частку у структурі споживання до 10% з заміною екологічними видами.

Враховуючи представлених документів зміст та фактичну наявну ситуацію щодо регулювання державного комплексу нафтопереробного в Україні, констатувати можна, що завдань реалізація етапу першого стратегії енергетичної на 2025 р. відтермінується. Відповідно до ОЕСР звіту «Енергетичної стратегії Моніторинг України» [172], стратегія енергетична суттєвих недоліків має низку, що негативно здатні вплинути на реалізацію її. Відсутня методологічна чіткість також відносно реформування складових ПЕК (нижчого й вищого рівнів процесу). Окрім того, питанням додатковим, яке врахування потребує є в енергетичній стратегії відсутність механізмів ефективних ризиків оцінки, а також часових меж уточнення її реалізації, що належним чином унеможлиблює врахування послідовність складових ієрархії реформ.

КМУ в 2006 р. була Програма диверсифікації прийнята щодо джерел нафти постачання в Україну, яка розрахована була до 2015 р. [111]. Серед цієї програми основних напрямів було умов забезпечення для нафтопереробного комплексу розвитку України, формування ринку нафтопродуктів стійкого на основі нафтопереробних підприємств модернізації, українських нафтопродуктів підвищення конкурентоспроможності. Було також передбачено реалізацію комплексу заходів наступних: модернізація і реконструкція заводів

нафтопереробних для 80% забезпечення нафтопереробки глибини, підвищення нафтопродуктів якості; будівництво нафтопереробних підприємств сучасних із технологіями, що 95% здатні забезпечити нафтопереробки глибини; розробка змін для формування проектів до законодавчої бази України щодо належних умов проведення реконструкції й модернізації нафтопереробних заводів.

КМУ в 2009 р. прийнято було Концепцію цільової державної НТ програми виробництва розвитку та використання видів палива біологічних [120] Головною метою вирішення проблеми було комплексне використання й виробництва енергоресурсів, забезпечення екологічної й енергетичної безпеки України, обсягу використання зниження, зокрема шляхом впровадження нафтопродуктів сучасних технологій відтворювальних енергоресурсів, більш високе забезпечення екологічних стандартів. Передбачено в зазначеній концепції реалізації та розроблення відповідної програми державної для розв'язання комплексного з іншими проблемами визначених завдань. Така програма державна орієнтована була на джерел енергії розширення, використання потенціалу більш ефективного агровиробництва й переробної промисловості через біотехнологій впровадження тощо. Успішна реалізація цільової державної програми передбачала формування необхідність механізмів фінансового, організаційного, нормативно-правового, системи моніторингу наукового забезпечення. 2010-2014 рр. - термін цільової реалізації державної програми.

Державну програму внутрішнього виробництва розвитку було прийнято в 2011 р. [110], мало бути в рамках неї проведено реконструкцію й модернізацію заводів нафтопереробних, що забезпечить нафтопереробного комплексу конкурентоспроможність, до 85% збільшення нафтопереробки глибини, а також якості виробництва підвищення нафтопродуктів.

Реалізація передбачає етапи наведених цілей (до 2025 р.). В рамках етапів забезпечення технічної передбачалось й технологічної модернізації потужностей виробничих щодо нафтопереробки глибокої та високої якості випуску нафтопродуктів. Робочу групу було сформовано в 2016 р. з проблем

нафтопереробної галузі розвитку та нафтопродуктів ринку. Результатом діяльності робочої групи цієї була проекту підготовка Концепції розвитку нафто- та газопереробної промисловості до 2025 р. [169].

Основними законодавчими актами, що діяльність регулюють комплексу нафтопереробного є Податковий кодекс (п. 215.1), що перелік визначає підакцизних товарів [107], та Закон України №481/95-ВР від 19.12.1995 «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» [56], який основні засади визначає політики держави щодо регулювання торгівлі біоетанолу та його виробництва. Відповідно до Закону №1391-VI від 21.05.2009 «Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння виробництву та використанню біологічних видів палива» Закон доповнений був терміном «біоетанол» [61]. Закон з 01.07.2019 [56] назву змінив на Закон «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів та пального» та також визначає засади політики держави щодо регулювання експорту, виробництва, імпорту, роздрібною і оптовою паливом торгівлі. Зазначені зміни прийняттям зумовлені Законом № 2628 від 23.11.2018 «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо покращення адміністрування та перегляду ставок окремих податків і зборів» [64].

Було передбачено у цьому Законі, зокрема [66]: ліцензування запровадження щодо суб'єктів господарювання всіх, які діяльність здійснюють у сфері зберігання, виробництва, торгівлі паливом (роздрібною та оптовою); забезпечення в Системі електронного відображення адміністрування пального реалізації за фактичного руху місцями зберігання палива тощо.

Відповідно зобов'язань України, взятих нею на себе за міжнародними євроінтеграції договорами має бути галузь енергетики реформована, зокрема нафтопереробних комплексів діяльність. При цьому шість документів законодавчих актів ЄС складають у цій сфері: Директива про якість дизельного палива та бензину №98/70/ЄС [153]; Директива щодо забезпечення

мінімального рівня резервів нафти та нафтопродуктів №2009/119/ЄС [150]; Директива про реструктуризацію системи оподаткування енергоносіїв та електроенергії №2003/96/ЄС; Директива про стимулювання використання енергії з відновлюваних джерел №2009/28/ЄС [152]; Директива про забезпечення контролю викидів органічних сполук із резервуарів нафтопродуктів та при транспортуванні до заправних станцій №94/63/ЄС [158]; Директива про мінімізацію вмісту сірки в окремих паливних матеріалах №2016/802/ЄС [151].

За оцінками Енергетичного Співтовариства та його експертів, стан законодавчих актів щодо їх гармонізації до стандартів ЄС є низьким щодо нафтопереробного комплексу [148]. Так, щодо мінімальних запасів забезпечення нафтопродуктів, то модель формування розроблено, використання та зберігання таких запасів. Також проект підготовлено, але закон України не прийнято «Про мінімальні запаси нафтопродуктів та нафти». На законодавчому рівні не передбачено системи надання функціонування публічної інформації статистики про зберігання, створення та використання запасів нафтопродуктів мінімальних. Службою статистики надаються щорічно окремі дані лише щодо балансу енергетичного. Служба статистики збирає дані щомісячні про обіг нафтопродуктів й нафти. Невідпрацьованими процедури залишаються щодо системи заходів вжиття у разі виникнення ситуацій надзвичайних, що Директивою передбачено №2009/119/ЄС. Положення Директиви №98/70/ЄС частково імплементовано, яка екологічних вимог стосується нафтопродуктів, обмежень вмісту зокрема свинцю та сірки в паливі. Також щодо Директиви №98/70/ЄС та її імплементатії передбачено процедури оцінки запровадження на національному рівні споживання палива, формування якості нафтопродуктів системи моніторингу тощо. Проте, більшість вимог переважна до нафтопродуктів не відповідають досі нормам Директиви №98/70/ЄС щодо встановлення та її імплементатії до стандартів ЄС. При цьому, у 2018 році Україна стандарт на пальне запровадила ЄВРО-5, проте ЄВРО-6впровадження стандарту, який в ЄС прийнято відкладено до 2025 р.на сьогодні.

Також державне регулювання в рамках гармонізації розвитку ПЕК до стандартів ЄС – затвердив зміни Кабінет Міністрів до вимог Технічного регламенту до палив дизельного, котельних та суднових, автомобільних бензинів [112], Технічний регламент газу нафтового щодо вимог до скрапленого [113], з метою забезпечення стандартів європейських до вимог якості та безпечності нафтопродуктів.

Кабінетом Міністрів у 2015 р. було схвалено імплементацію планів до законодавчих актів ЄС у митній сфері, сприяння торгівлі та оподаткування, які розроблені були Міністерством фінансів [122]. Уряд, разом із тим, належної уваги не приділяв впровадженню розміру мінімального нафтопродуктів оподаткування (відповідно до №2003/96/ЄС Директиви) внаслідок недостатньої населення платоспроможності та кризи неплатежів.

В 2019 р. запроваджено було ліцензування виробників діяльності, суб'єктів господарювання та торговців, які пальне зберігають.

№2009/119/ЄС Директивою закріплено безпеки правила щодо нафти постачання, які на солідарності базуються між ЄС країнами та мінімальний рівень встановлено щодо нафтопродуктів резервів й сирової нафти, закріплюють також певні процедури значному дефіциту їх запобігання. В рамках Директиви №2009/119/ЄС імплементації Україна на себе взяла відобразити зобов'язання її в національному законодавстві положення і відповідні зміни до 2028 р. здійснити.

Було прийнято в 2009 р. Концепцію створення мінімальних запасів в Україні нафтопродуктів і нафти до 2020 р. [121], та передбачалось: підготовка, по-перше, та ухвалення законодавчої бази для мінімальних запасів формування нафтопродуктів і нафти, їх використання та зберігання; по-друге, інституційної структури формування для здійснення управління ефективного щодо зберігання, формування і використання мінімальних запасів відповідних нафтопродуктів і нафти, зокрема органу влади визначення, який визначає за видами обсяги нафти запасів і нафтопродуктів, здійснює контроль за зберіганням, створенням, використанням та оновленням мінімальних запасів, а

також процесом зберігання управління, використання та оновлення мінімальних запасів; розроблення, по-третє, порядку зберігання, формування та використання запасів таких; по-четверте, всіх стейкхолдерів залучення до процесу мінімальних запасів формування нафтопродуктів і нафти; по-п'яте, регіонально розгалуженої створення інфраструктури таких запасів зберігання, для 90 днів достатніх внутрішнього споживання; створення, по-шосте, статистичної звітності системи щодо зберігання, формування та використання мінімальних запасів відповідних. Суб'єктом відповідальним за проведення реформи зазначеної визначено Держрезерв.

В 2019р. рішенням РНБО «Про невідкладні заходи щодо забезпечення енергетичної безпеки» [118] уряду зокрема доручено було подати і підготувати до Верховної Ради законопроект щодо мінімальних запасів створення сирової нафти і нафтопродуктів, до вимог ЄС відповідно.

Висновки до розділу 2.

1. Здійснено аналіз системних особливостей розвитку нафтопереробного комплексу як об'єкту державного регулювання. Показано, що в умовах недосконалості ринково-інституційних механізмів, а також військової агресії Російської Федерації проти України, вирішальними щодо стійкого розвитку нафтопереробного комплексу, його технологічного оновлення для підвищення конкурентоспроможності нафтопродуктів українського виробництва на внутрішньому і зовнішньому ринках, та збільшення частки ринку, – є стимули зовнішнього характеру, зумовлені державним регулюванням. При цьому державне регулювання стійкого розвитку нафтопереробного комплексу має ґрунтуватись на методології системного підходу, що потребує уточнення системних особливостей, а також параметрів і проблем цілісності й взаємозалежності його складових, збій у роботі яких може призвести до негативних наслідків для нафтопереробних компаній і суспільства.

2.Проведений аналіз дав змогу уточнити системні особливості розвитку нафтопереробного комплексу як об'єкту державного регулювання, серед яких: мінливість окремих параметрів системи, стохастичність поведінки; унікальність (природно-ресурсна та технологічна); непередбачуваність поведінки системи в конкретних умовах і наявність у неї граничних ресурсних можливостей; стійкість до руйнування (військова агресія, економічна криза, надзвичайна техногенна або природна ситуація) та здатність адаптуватися до зміни умов (зберігати економічно прийнятні виробничі показники); здатність змінювати свою структуру (мобільна реструктуризація) і формувати варіанти стратегій (політик); здатність і прагнення до цілеутворення, тобто формування цілей всередині системи.

3.За результатами аналізу та узагальнення проблем цілісності й взаємозалежності складових нафтопереробного комплексу, як об'єкту державного регулювання – систематизовано та уточнено зміст параметрів його стійкого розвитку, зокрема щодо: основних функцій стратегічного планування, що враховують забезпечення узгодженої роботи всіх ланок системи, раціональний перерозподіл отриманого прибутку та розподіл інвестиційних потоків, постійне коригування стратегічних цілей і напрямів розвитку на основі аналізу факторів зовнішнього середовища, розвиток інноваційної діяльності, економія ресурсів; системи оточення, що потребує тенденцій до закінчення воєнного стану країни, тенденцій до поліпшення політичної ситуації, сприятливого інвестиційного клімату, оптимізації податкових платежів, збалансованої та прозорої цінової політики постачальників; система збуту, що враховує ефективну маркетингову діяльність, згладжування сезонних коливань попиту, забезпечення своєчасних платежів; системи відтворення запасів, що передбачає забезпечення кратності запасів, ефективність геологорозвідувальних робіт; система видобутку, що враховує нарощування рівня видобутку та його інтенсифікація за допомогою впровадження інноваційних технологій, збереження економічної ефективності видобутку з урахуванням витрат на наступних стадіях, контроль за факторами зовнішнього середовища;

транспортування – забезпечення надійності роботи обладнання, раціональний розподіл потоків, диверсифікація логістичних маршрутів; система нафтопереробки – оптимізація виробничих потужностей, зниження витрат, підвищення якості переробки, диверсифікація виробництва.

4.Проведено аналіз розвитку нафтопереробного комплексу в Україні як об'єкту державного регулювання. Показано, що вітчизняний нафтопереробний комплекс відзначається застарілістю, але має загальну виробничу потужність на рівні 52 млн. тон на рік; систему транспортування нафти із проектною потужністю до 100 млн. тон на рік; мережу нафтобаз із загальною резервуарною ємністю понад 4 млн. м³; мережу нафтопроводів із потужністю близько 30 млн. тон на рік загальною протяжністю 4,6 тис. км. Проте, ефективність його функціонування та розвитку визначається сировинною забезпеченістю, а також можливостями її переробки. В Україні обидві ці складові на сьогодні перебувають у занепаді. Така ситуація обумовлена недоліками структурного характеру.

5.Показано, що наприкінці 1990-х – початку 2000-х рр. українські нафтопереробні заводи було приватизовано, більшість яких було згодом виведено з експлуатації. З 2005 р. Російська Федерація почала надавати митні преференції щодо нафтопостачання до Республіки Білорусь, що негативно відбилось на українських нафтопереробних заводах та сприяло поступовому зростанню імпорту нафтопродуктів в Україну.

На початку 2000-х рр.. в Україні функціонувало 6 нафтопереробних заводів із обсягом виробництва 20-24 млн. т на рік, а у 2005 р. цей показник зменшився до 17,4 млн. т. Кількість функціонуючих нафтопереробних заводів у 2008 р. зменшилась до 5 із обсягом виробництва 10 млн. т.; у 2011 р. – 4 заводи із обсягом виробництва 8 млн. т.; з 2014 р. по 2021 р. функціонував лише Кременчуцький нафтопереробний завод із виробничим показником 2,6 млн. т. на рік. З 2005 р., співвідношення імпорту до виробництва нафтопродуктів (бензин/дизельне пальне) становило 23% та 31% відповідно, в 2010 р. – 62% та 78%, у 2013 р. – 112% та 259%, у 2016 р. – 240% та 767%, а його вартість сягає

більше 10 млрд.дол США. Таким чином, у період 2000-2021 рр. зменшення виробництва українськими нафтопереробними заводами становило понад 90%. Фактично, за рахунок власного виробництва Україна забезпечує близько 20% ринкових потреб у нафтопродуктах, які становлять близько 11 млн. т. на рік. Цьому також негативно сприяли тенденції у нафтовидобуванні. Не зважаючи на прийняту Національну програму «Нафта і газ України до 2010 року», показники нафтовидобування в Україні становили у 1995 р. – 4,2 млн. т, у 2010 р. – 3,5 млн. т, у 2021 р. – 2,15 млн. т.

6.Встановлено, що український нафтопереробний комплекс, внаслідок відсутності його системної підтримки з боку держави, відзначається наступними негативними характеристиками: по-перше, низьким (відносно розвинутих країн) рівнем використання нафти, у якості сировини, у поєднанні з високим показником споживання нафтопродуктів, внаслідок чого щорічно втрачається понад 1,5% ВВП; по-друге, низькою ефективністю використання переробних потужностей і технологічною застарілістю; по-третє, надмірною імпортозалежності від постачання нафтопродуктів, що породжує безпекові ризиків та обумовлює енергетичну залежність країни; по-третє, низькою конкурентоспроможністю нафтопродуктів українських виробників на ринку через імпорт та нерівні умови формування їх вартості; по-четверте, відсутністю належних умов стимулювання розвитку нафтопереробного комплексу. Цим обумовлюється необхідність державної підтримки щодо відновлення й нарощення в Україні нафтопереробних потужностей на основі модернізації та інноваційного розвитку для забезпечення європейських стандартів якості продукції, дотримання екологічних норм.

7.Здійснено аналіз стратегічного та нормативно-правового забезпечення державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу України у контексті євроінтеграційних процесів. Основну увагу при цьому приділено аналізу Енергетичної стратегії України до 2035 р. Показано, що цей документ має низку суттєвих недоліків, які здатні негативно вплинути на її реалізацію. Відсутня методологічна чіткість відносно складових реформування паливно-

енергетичного сектору (вищого й нижчого рівнів цього процесу). Окрім того, додатковим питанням, яке потребує врахування є відсутність в енергетичній стратегії ефективних механізмів оцінки ризиків, а також уточнення часових меж її реалізації, що унеможлиблює належним чином врахування ієрархії складових реформ, їх послідовність. Щодо гармонізації нормативно-правових актів України до стандартів Європейського Союзу у сфері державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу, то вона відзначається низькими темпами реалізації. Зокрема, це стосується забезпечення мінімальних запасів нафтопродуктів. Відсутня система надання статистичної інформації публічного характеру щодо формування, зберігання та використання таких запасів. Невідпрацьовано процедуру щодо вжиття системи заходів у разі виникнення надзвичайних ситуацій. Частково враховано екологічні вимоги до нафтопродуктів.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ НАФТОПЕРЕРОБНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

3.1. Напрями удосконалення державного регулювання розвитку розвитку нафтопереробного комплексу

Розглядаючи інститут державного управління нафтопереробним комплексом з історичної точки зору, можна відзначити той факт, що держава постійно знаходилася і знаходиться в пошуку оптимального варіанту державного управління нафтопереробним комплексом та взаємодії з його суб'єктами господарювання. Головним напрямом у переробці нафти, що вимагає посилення ролі держави, є збільшення глибини переробки. Саме держава отримує основну вигоду від ефекту глибокої переробки нафти, тому вона має створити такі умови, за яких компанії, що інвестують у процес глибокої переробки, змогли б окупати свої витрати в розумні терміни. Зробити це можна шляхом участі держави у проектах, надання податкових пільг, сума яких має визначатися за умов нормативного терміну окупності.

Найбільш серйозними перешкодами для вкладення коштів у побудову та модернізацію українських НПЗ є російська військова агресія в Україні. У квітні 2022 р. російські окупанти практично знищили два українські НПЗ (Одеський НПЗ, Кременчуцький НПЗ). Шебелинський ГПЗ та Кременчуцький НПЗ були двома підприємствами нафтопереробного комплексу, які залишалися у працюючому стані (табл. 3.1).

До військових дій в Україну імпорту палива відбувався з Білорусі та Росії. На даний час постачання палива переорієнтоване на Європу.

Таблиця 3.1

Нафтопереробні підприємства в Україні

НПЗ	Контролюючий акціонер	Проектна потужність (млн. тонн)	Виробництво 2017 р (млн. тонн)	Якість переробки	Регіон	Стан
Кременчуцький НПЗ	група Приват	18	2,1	Бензин: Євро-5 ДП: Євро-5	Полтавська область	працює
Лисичанський НПЗ	Роснафта	24	0	Бензин: Євро-4 ДП: Євро-5	Луганська область	зупинено березень 2012
Херсонський НПЗ	Група Альянс (Росія)	3,7	0	Бензин: Євро-1 ДП: Євро-1	Херсонська область	зупинено травень 2009
Дрогобицький НПЗ	Альфа-нафта і група Приват	3,9	0	Бензин: Євро-1 ДП: Євро-1	Львівська область	зупинено січень 2012
Одеський НПЗ	ФДМУ	3,9	0	Бензин: Євро-3 ДП: Євро-4	Одеська область	зупинено жовтень 2010
Надвірнянський НПЗ	група Приват	3,5	0	Бензин: Євро-1 ДП: Євро-1	Івано-Франківська область	зупинено травень 2009
Бродівський НПЗ	СП	8,0			Львівська область	не реалізовано
Феодосійський		1,0			АР Крим	не реалізовано
Шебелинський ГПЗ	Укргазвидобування	1,0	0,5	Бензин: Євро-5 ДП: Євро-5	Харківська область	працює

Джерело: [URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/okupanti-bombili-dva-npz-ukrajini-odin-pratsjujuchij-znishcheno.html>]

Стратегічно нафтопереробка в Україні, як у будь-якій розвиненій країні, має бути орієнтована на внутрішній ринок. Сьогодні внутрішній ринок енергоносіїв, і в першу чергу, ринок нафтопродуктів, розвинений в Україні слабо. Завдання реформування внутрішнього ринку на державному рівні можна вирішити шляхом вжиття наступних заходів:

- будівництво власних нафтопереробних заводів. За експертними оцінками на будівництво одного заводу необхідно 1-2 млрд дол. США та 5-7 років будівництва [180].

- залучення комерційних структур до співпраці з великими нафтовими компаніями Європи та світу на умовах франчайзингу. Франчайзинг здійснює свою діяльність під товарним знаком франчайзера, використовуючи його репутацію та імідж, а тому більшість кінцевих споживачів ідентифікує його за своїм фірмовим стилем та особливостями роботи з франчайзером. Робота в рамках кооперації пред'являє до учасників співробітництва підвищені вимоги щодо якості виробленої продукції (виконаних робіт) та чіткого дотримання ритмічності поставок (виробництва);

- продаж нафтопродуктів комерційним структурам, які не мають власного виробничих потужностей, під контролем органів державної влади та через біржі.

Система стягування акцизів на нафтопродукти вимагає коригування. До війни «акциз на бензин в Україні становив 213,5 євро за 1 тис. л, на дизельне паливо — 139,5 євро. Тобто при курсі євро в 33,29 грн за 1 євро в вартості 1 л бензину тільки акцизний податок займає більше 7 грн, а у вартості 1 л дизеля — 4,6 грн» [182]. Доцільним запровадження регресивної шкали акцизу на нафтопродукти, коли від поліпшення якості палива позначиться зменшення ставки акцизу. Такий захід дозволить підвищити конкурентоспроможність високотехнологічних та екологічно безпечних палив на українському ринку нафтопродуктів.

Організація низки ринкових інститутів в Україні може сприяти формуванню ринкових цін у країні та пом'якшенню цінових коливань, у тому числі: біржі - як механізму об'єктивного визначення незалежними суб'єктами ринку рівноважної

ціни на нафтопродукти; формування резерву нафтопродуктів під оперативним управлінням держави, а також комерційних запасів нафтопродуктів, що є необхідним для посилення регулюючої ролі держави на ринку нафтопереробки.

Структура ринку нафтопереробки в Україні має вільний ресурсний потенціал. Це дозволяє організувати повноцінну (класичну) товарну біржову секцію на товарній біржі "Українська енергетична біржа" з розрахунками через поставки реального товару, і на її основі застосувати ціну спот, створити ф'ючерсний майданчик для торгівлі стандартними контрактами на нафтопродукти. Відсутність в Україні ринку контрактів на нафтопродукти не дозволяє встановлювати реальні ринкові ціни та визначати цінові орієнтири.

Розвиток ринку стандартних ф'ючерсних контрактів згодом матиме велике значення для української економіки. Він сприяє підвищенню прозорості механізмів ціноутворення, дозволяє перерозподіляти ринкові ризики учасників торгів. «Страхова» функція ф'ючерсних контрактів вносить у ринкову економіку елементи визначеності та планування, сприяє подолання монополізації завдяки високому рівню конкуренції на ринку відповідних стандартних контрактів. Крім того, такі контракти сприяють економіці завдяки можливості страхування ринкових та курсових ризиків.

Слабкою ланкою в державному регулюванні нафтопереробного комплексу є відсутність дієвих непрямих методів, тобто стимулюючих механізмів, що спонукають компанії модернізувати нафтопереробні виробництва, поглиблювати переробку сировини, виробляти продукцію з більшою часткою доданої вартості та цінності. Пропонується в економічній політиці держави активно використовувати стимулюючі функції податкового та кредитно-грошового методів державного регулювання для розвитку нафтопереробних виробництв на основі механізмів державно-приватного партнерства. Під стимулюючими інструментами податкового методу маються на увазі такі інструменти, які принципово впливають на особливості реалізації інвестиційних проектів у нафтопереробці: обґрунтована зміна порядку розрахунку податкових баз; обґрунтована зміна розмірів податкових ставок; розробка спеціальних податкових режимів. Конкретні

податкові інструменти, що підвищують привабливість інвестиційних проектів, наведено на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Концептуальна модель економічного механізму стратегічного управління нафтопереробним комплексом

Напрями вдосконалення інструментів кредитно-грошового методу поділяються на: формування спеціалізованих галузевих кредитних інститутів чи

міжгалузевого; розробка кредитних продуктів, актуальних для довгострокових та капіталомістких інвестиційних проектів; розробка інститутів та механізмів забезпечення кредитів. Державна інноваційна фінансово-кредитна установа утворена з метою здійснення фінансової підтримки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності, а також залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для розвитку реального сектору економіки, підвищення вітчизняного потенціалу з експорту продукції, що виробляється на підприємствах галузей національної економіки, захисту та підтримки національного товаровиробника [181].

Перспективним з погляду джерела інвестицій, а також страхування ризиків є економічний механізм Кіотського протоколу. Щодо України, деяка частина коштів від продажу квот на викиди парникових газів може бути використана для створення гарантійного фонду, призначеного для покриття кредитних ризиків інвестицій. Для нафтопереробного комплексу використання даних механізмів могло б сприяти залученню додаткових інвестицій у ресурсозберігаючі та енергозберігаючі проекти, що дозволяють знижувати викиди CO₂, CH₄, N₂O. Замість того, щоб переказувати кошти за придбані квоти країні-продавцю, країна-покупець відповідно до укладеної угоди могла б розмістити ці кошти у вигляді гарантійного або страхового фонду в закордонному банку, що представляє гарантії, необхідні для отримання кредиту, приватним інвесторам.

Реалізацію низки проектів у нафтопереробному комплексі можна вирішувати на основі взаємовигідної інтеграції держави та бізнесу. Під принципами державно-приватного партнерства мається на увазі насамперед спільне вкладення коштів у виробничу та транспортну інфраструктуру, а також забезпечення державних гарантій при отриманні кредитів на модернізацію та будівництво нафтопереробних виробництв.

Для підвищення якості стратегічного планування та економічного програмування представляється доцільним створення міжкорпоративного державного центру планування та регулювання розвитку нафтопереробного комплексу. У зв'язку з цим потрібно: розробка концепції, стратегій та

регіональних цільових програм розвитку галузі та її складових спільно з експертними групами та об'єднань малих виробників, що дозволить враховувати потреби внутрішнього та зарубіжних ринків у нафтопродуктах з урахуванням поєднання національних інтересів України з інтересами та можливостями вітчизняних підприємств; формування та пропозиція взаємопов'язаних законопроектів, що дозволяють реалізовувати механізми державного стимулювання та контролю.

Запропонована концепція створення міжкорпоративного державного центру планування та регулювання розвитку нафтопереробного комплексу та державного стимулювання інвестицій у його модернізацію може бути основою як комплексних законопроектів, так і відносин державно-приватного партнерства. Механізми державно-приватного партнерства можуть бути вироблені під час взаємодії державного міжкорпоративного центру управління та планування нафтопереробного комплексу.

Доцільним є розвиток і регулювання нафтопереробного комплексу з урахуванням кластерної політики. Кластерна політика в останні десятиліття стала одним з головних напрямів державної політики щодо підвищення національної та регіональної конкурентоспроможності в розвинених країнах. Кластерна політика стала популярною тому, що уряди багатьох країн у 1970 – 1980-х роках розчарувалися в інших формах державної політики, наприклад, у промисловій політиці підтримки перспективних галузей. На відміну від промислової політики, де для її здійснення вибирається одна галузь господарювання, об'єкт проведення кластерної політики зазвичай відповідає реальній ситуації взаємодії галузевих компаній зі своїми постачальниками, покупцями продукції, компаніями, що забезпечують сервіс і просування товару, тобто всього ланцюжка доданої вартості. З іншого боку, підвищення конкурентоспроможності кластерів організується у тісне співробітництво між академічними колами, представниками органів влади та підприємцями для більш швидкої комерціалізації продуктів та інноваційності виробництва, що сприяє більш ефективному вирішенню проблем.

Одним з головних недоліків терміна «кластер» є його нечітке визначення та складності з виявленням його кордонів у просторі. Термін «кластер» було запропоновано Майклом Є. Портером в 1990 р. Проте Портер не просто запропонував новий термін визначення форм організації виробництва; кластери були ним позначені як нові об'єкти проведення державної політики щодо підвищення національної конкурентоспроможності [109]. З точки зору теорії, очевидно, що термін «кластер» втрачає реальний зміст, все більше перетворюючись на товарну марку, яку багато регіональних урядів використовують для залучення іноземних інвестицій, зміни іміджу регіону та інших цілей [138]. Тому активне просування кластерів без ретельного вивчення перспективних об'єктів може призвести до невиправданих державних витрат на проведення спочатку неефективної кластерної політики, а також ввести в оману потенційних приватних інвесторів.

Українські дослідники в цій галузі приходять до висновку, що якщо використовувати термін «кластер» стосовно всіх процесів концентрації виробництва, то цей термін неминуче втратить всякий сенс [76]. Термін має дві яскраво виражені складові - галузеву та територіальну.

Дослідники визначають промисловий кластер як групу споріднених, взаємопов'язаних галузей промислового комплексу та сфери послуг, що найбільш успішно спеціалізуються в міжнародному поділі праці, а регіональний (локальний) кластер – як групу географічно сконцентрованих компаній з однієї або суміжних галузей та підтримують їх інститутів, розташованих у певному регіоні, що виробляють схожу або взаємодоповнювальну продукцію та характеризуються наявністю інформаційного обміну між фірмами-членами кластеру та їх співробітниками, за рахунок якого підвищується конкурентоспроможність кластера у світовому господарстві [131]. Таким чином, кластери розрізняються за наявністю в них географічної складової: до позапросторових кластерів відносяться промислові і національні кластери, а до просторових - регіональні, транскордонні і локальні кластери [21].

Експерти сьогодні приходять до висновків, що кластерну політику можна визначити як комплекс заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності країни через стимулювання розвитку кластерів. В українській економіці вона може здійснюватися по відношенню до позапросторових та просторових кластерів та розвитку кластерних ініціатив. Крім того, окремим напрямом державної політики є розвиток існуючих та створення нових територіально-виробничих комплексів на основі використання ефекту розміщення, концентрації, комбінування та кооперування [132].

Перспективним в ефективній організаційно-управлінській інноваційній стратегії держави є застосування двох напрямків кластерної економічної політики щодо нафтопереробного комплексу - політики розвитку позапросторових кластерів та політики розвитку кластерних ініціатив.

З одного боку, щодо сучасного нафтопереробного комплексу (позапросторового кластера) необхідно дослідити доцільність застосування концепції міжкорпоративного центру планування та регулювання розвитку комплексу як організаційного механізму посилення взаємозв'язків компаній комплексу, отже, механізму, що створює передумови до інноваційного розвитку, у поєднанні із запропонованими напрямками вдосконалення державного стимулювання. З іншого боку, є актуальним дослідження передумов розвитку локальних кластерних ініціатив у нафтопереробному комплексі у поєднанні з запропонованими напрямками вдосконалення державного стимулювання, що може послужити поштовхом до освоєння малих родовищ рідких вуглеводнів та виробництва з видобутої сировини конкурентоспроможної продукції.

Держава має створити сприятливі податково-інвестиційні умови та сформулювати свої цілі на 20 – 30 років уперед. Для того, щоб збалансувати паливний ринок, необхідна законодавча підтримка, що передбачає економічні стимули для виробників високоякісних, екологічно чистих нафтопродуктів. Необхідно створення науково обґрунтованої моделі сталого розвитку нафтопереробного комплексу через використання найкращого світового досвіду.

Основні шляхи вирішення основних проблем нафтопереробки: розробка державних заходів щодо стимулювання інвестицій у нафтопереробку; створення довгострокової програми конкретних заходів, націлених на корінну перебудову української нафтопереробки; створення в Україні державного об'єднаного центру нафтопереробки з метою регулювання питань стратегії та модернізації нафтопереробного комплексу; прийняття законодавства, що посилює показники якості нафтопродуктів; розробка ефективних механізмів біржової торгівлі нафтопродуктами; створення державного резерву нафтопродуктів та проведення товарних інтервенцій у періоди підвищеного попиту.

3.2. Організаційно-економічний механізм державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу

Аналіз державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу України та зарубіжних країн показав відсутність в Україні ефективного системного підходу щодо врахування територіальних аспектів розвитку нафтопереробного комплексу, а також щодо розвитку нафто-сировинних територій. На територіях традиційного освоєння нафтородовищ зниження видобутку суттєво впливає на показники соціально-економічного розвитку, при цьому освоєння нових родовищ, навіть за умов збільшенні видобутку, не завжди може забезпечити належний ефект.

За підсумками аналізу закордонного досвіду показано, що економічний розвиток нафтоорієнтованих територій значною мірою обумовлюється державним регулюванням, що має бути орієнтованим на формування умов для активізації інвестиційної діяльності, забезпечення синергетичних ефектів, підтримку інноваційної діяльності та підвищення рівня конкурентоспроможності українських виробників. У зв'язку з цим доцільним було б запровадження завчасних, превентивних стратегічних заходів для забезпечення інвестування певної частини прибутку від використання природного багатства конкретної

території в її розвиток та майбутній добробут [42].

Нафтоорієнтовані території здійснюють суттєвий внесок у розвиток економіки країни, виступаючи джерелом наповнення бюджету, проте не його ключовим бенефіціаром. Досвід розвинених країн підтверджує, що розподіл доходів від видобутку і переробки нафти є однією з основних проблем у взаємодії суб'єктів управління центрального і місцевого рівня.

Запропонована в цій роботі система взаємодії економічних суб'єктів та соціальної сфери із нафтопереробним комплексом відзначається циклічним характером, є відкритою та динамічною (рис.3.2).

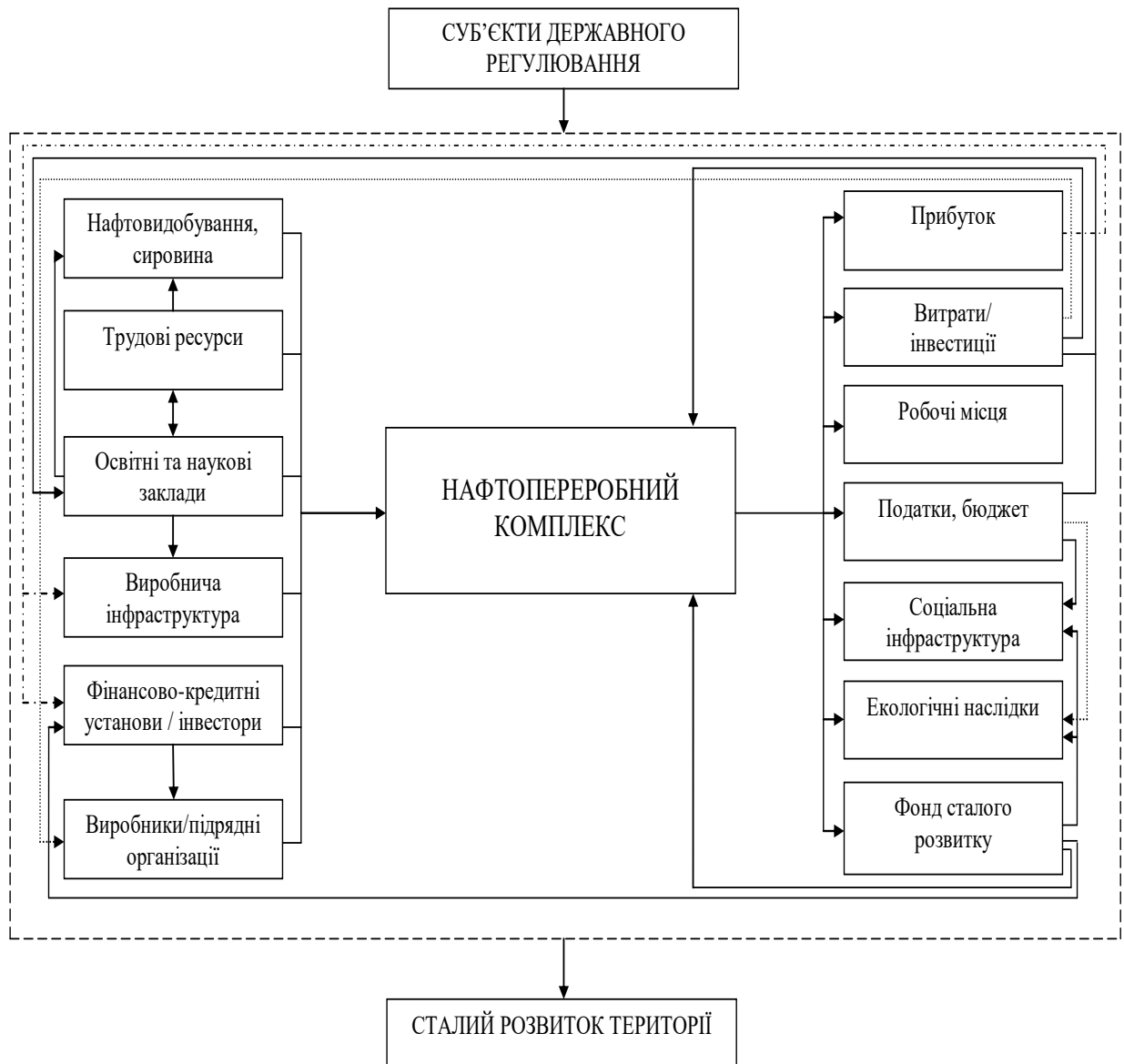

Рис. 3.2. Система державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу

Безпосередній ефект від розвитку нафтопереробного комплексу включає податкові надходження до бюджету, робочі місця та проекти інфраструктурної розбудови. При цьому частина надходжень не спрямовується на фінансування поточних бюджетних витрат, але акумулюється у відповідному фонді та спрямовується в інвестиції. Щодо непрямого впливу, то він проявляється через трансформацію витрат нафтопереробного комплексу на відповідні доходи суміжних сфер і галузей, які сплачують податки до бюджету, забезпечують зайнятість населення, підвищення доданої вартості місцевої економіки. Масштаб такого непрямого ефекту для забезпечення сталого розвитку території може перевищувати прямий ефект. Розвиток транспортної та соціальної інфраструктури реалізується переважно завдяки прямим інвестиціям або через механізм державно-приватного партнерства.

Важливою умовою формування та реалізації заходів державного регулювання є необхідність узгодження галузевих реформ із відповідними реформами управління територіальним розвитком. Виключно галузевий підхід до проведення реформи щодо переходу в оподаткуванні за результатами діяльності – суттєво не вплине на рівень доходів територій, на яких видобувають і перероблюють нафту. У свою чергу, лише заходи регіонального характеру, зокрема щодо децентралізації рентних доходів не забезпечуть необхідних стимулів розвитку нафтопереробного комплексу та можуть негативно вплинути на виробничі показники та рівень сплачених податків. Це призведе до розв'язання лише однієї з багатьох проблем у контексті підвищення прямого ефекту від розвитку нафтопереробного комплексу.

З метою забезпечення сталого розвитку нафтоорієнтованих територій необхідним є перетворення їх нафтопереробних комплексів на «локомотиви» регіонального зростання, формування сприятливих умов оподаткування, активізації геологорозвідки, максимізації вилучення ренти. Ключовим має бути формування податкової стратегії на основі оподаткування результату діяльності, децентралізації податкових надходжень, пільгових умов для інвестування

геологорозвідки, впровадження інновацій щодо збільшення нафтовіддачі та глибокої нафтопереробки, що дасть змогу стимулювати розвиток нафтоорієнтованих територій.

Необхідним вбачається застосування диференційованого підходу щодо оподаткування проектів за новими родовищами й тими, що вже експлуатуються. Для нових виступає оптимальним оподаткування саме додаткового доходу, за якого податковою базою є вільні кошти від проекту. Це дає змогу враховувати капітальні інвестиції, а також показник рентабельності проекту та корегуванням податкового навантаження відповідно до показників економічної ефективності проекту із використанням плаваючого (диференційованого) коефіцієнту дохідності.

Необхідно зазначити, що при видобуванні зі старих нафтових родовищ застосування податку щодо додаткового доходу суттєво обмежене або взагалі неможливо. На старих родовищах поширеною є відсутність роздільного обліку витрат, відсутня статистика за минулі періоди тощо. На таких родовищах, оподаткування має базуватися, як правило, на фінансовому результаті, за податковою базою та логікою, схожому на податок на прибуток підприємств. Об'єктом оподаткування є доходи від реалізації видобутої нафти за вирахуванням витрат на видобуток й підготовку до товарного стану. Усі угоди необхідно контролювати щодо трансфертного ціноутворення. При цьому податкова ставка дорівнює 60%. Від бази оподаткування п'ять наступних років віднімається 25% в рахунок проведених капітальних інвестицій (для забезпечення їх окупності) (формула 3.1).

$$((O_v * C_n) - T - V_o - V_t - P - I_k) * 60\% \quad (3.1)$$

де:

O_v – обсяг видобутку нафти; C_n – ціна нафти; V_o – витрати операційні; V_t – витрати транспортні; P – рента; I_k – інвестиції капітальні

Такий податок доцільно розподіляти на рівні 80% до державного бюджету і

20% до місцевого бюджету та фонду сталого розвитку. Такий перерозподіл та, відповідно, децентралізації доходів у нафтовій сфері, що відповідає світовому досвіду та принципу субсидіарності, у перспективі збільшить доходи громад нафто-сировинних територій. Також це значною мірою сприятиме фінансуванню організаційних заходів з розвитку суміжних виробництв, соціальних й екологічних проектів.

Запровадження нових видів податків супроводжуватиметься зниженням роялті, а також трансформацією способу визначення ставки. Функція ренти передбачає забезпечення надходження постійного платежу за користування надрами та видобуток сировини, що не зважаючи на економічний результат проекту дає змогу отримувати постійні податкові надходження, а також не є для інвестора надто обтяжливим. Рента зараховуватиметься до місцевого бюджету на рівні 5%, до державного бюджету зараховується 95%.

Розподіл частки місцевих бюджетів щодо рентної плати за користування надрами має відповідати інтересам територіальної громади та сприяти максимізації соціально-економічного ефекту. Для підвищення фінансової спроможності регіонів пропонується 50% ренти й 75% податку на фінансовий результат і податку на додатковий дохід зараховувати до місцевих бюджетів, інша частина може бути джерелом наповнення фондів сталого розвитку. Частина фінансових ресурсів має спрямовуватись на розвиток нафтопереробного комплексу та суміжних галузей, а також інфраструктурних проектів. Певну частку коштів доцільно інвестуватися в активи з низьким ступенем ризику (державні цінні папери тощо). Інвестиції в інфраструктуру, підтримка суміжних галузей, що забезпечують функціонування нафтопереробного комплексу, дають регіонам змогу реалізувати проекти сталого розвитку; здійснювати економічні перетворення на основі власних фінансових ресурсів.

Засновниками таких фондів сталого розвитку виступатимуть територіальні громади (органи місцевого самоврядування), а управління ними – здійснюватиметься на основі професійного менеджменту. Щорічні звіти про діяльність фондів сталого розвитку мають бути публічними і розміщені на

офіційних інформаційних ресурсах.

Реформування податкового механізму державного регулювання видобування та натопереробки має сприяти збалансованому розвитку галузі, активізації енергоефективності виробництва та підвищення ефективності вітчизняного нафтопереробного комплексу, у тому числі, за рахунок митного регулювання, щоб нівелювати відставання українських нафтопереробних заводів від конкурентів з сусідніх країн.

Важливою умовою є поступальний характер процесу реформування, використання пілотних проектів щодо нових механізмів державного управління для виявлення потенційних проблем на етапах реалізації. Таке реформування забезпечить можливість: по-перше, залучити у розробку додаткові запаси, розвивати геологорозвідувальні роботи; по-друге, вилучати до бюджету більше ренти, зберігати необхідну інвестиційну привабливість видобування та нафтопереробки; по-третє, уникнути суб'єктивізму в процесі управління територіальним розвитком, зокрема у питаннях надання преференцій фінансового характеру; по-четверте, стимулювати провадження інновацій щодо видобутку та нафторереробки.

Для тих територій, де здійснюється видобуток та нафторереробка, це має забезпечити підвищення інвестиційної активності та синергетичний ефект від залучення суміжних галузей. Це потребує забезпечення достовірності й прозорості здійснення витрат в рамках проектів нафтовидобутку та нафтопереробки. Значну ефективність такі пропозиції матимуть для проектів важковидобуваних родовищ, оскільки значні запаси на сьогодні є нерентабельними.

Одним з ключових напрямів розвитку нафтопереробного комплексу є підвищення ефективності нафтовидобутку, а також розширення сировинної бази. Для оптимального використання мінерально-сировинної бази територій необхідно формувати умови для активного залучення інвестицій. Ключовою умовою має стати запровадження оподаткування додаткового доходу та фінансового результату.

Додатковим стимулом залучення інвестицій у використання методів інтенсифікації нафтовидобутку та геологорозвідку виступає цільове пільгування. Нівелюванню складних умов видобутку значною мірою сприяють компенсація здійснених витрат (через врахування їх подальших рентних платежах) на здійснення буріння свердловин і проведення витрат на застосування сучасних методів збільшення нафтовидобутку та впровадження інноваційних технологій.

Для використання малих та низькорентабельних родовищ доцільно формувати стимули для розвитку малих підприємств нафтової галузі. Необхідно підкреслити значущість малих підприємств нафтової галузі для збалансованого розвитку території, оскільки внаслідок розробку малих та низькорентабельних родовищ забезпечується ефективно освоєння відповідних ресурсів. Окрім того, малі підприємства виступають ініціаторами запровадження інновацій у галузь та сприяють розвитку конкуренції. Також перевагою малих підприємств виступає їх міцний зв'язок із конкретною територією щодо формування центру прибутку, сплатою податків, створення додаткових робочих місць, впливають на попит на продукцію локальних виробників у суміжних галузях. Проте наявні умови, в яких функціонують малі підприємства обумовлюють низку проблем для них, зокрема, при доступі до виробничо-технологічної інфраструктури; розглядаються великими нафтовими компаніями як об'єкт поглинання; стикаються з дискримінацією із виходом на ринок збуту, доступом до нафтопереробних об'єктів й транспортної інфраструктури.

Формування сприятливих умов малих підприємств у нафтовій галузі може бути забезпечено на основі активної підтримки держави та взаємодії із великими нафтовими компаніями. Останні можуть делегувати деякі компетенції малим підприємствам, надавати сервісні послуги (облаштування родовищ, буріння свердловин та їх ремонт), організовувати й проводити комунікативні та навчальні заходи з питань використання нових технологій, подоланні адміністративних перешкод, фахівці можуть обмінюватись досвідом. Органи державної влади мають здійснювати регулювання та координацію такої взаємодії.

Активна взаємодія держави, великих нафтових компаній та малих

підприємств нафтової галузі дадуть змогу впроваджувати у великих нафтових компаніях розроблені на малих підприємствах технології видобутку (буріння); підвищити запаси нафти, які видобуваються. Інтереси малих підприємств можуть бути представлені їх асоціаціями за підтримки органів влади на основі ринкових підходів.

Важливим завданням підтримки з боку держави малих нафтових підприємств є закріплення на законодавчому рівні визначення малих нафтових підприємств та їх критеріїв, щоб адресно застосовувати важелі підтримки. Ключовим критерієм мають стати неафілійованість з великими нафтовими компаніями та органами влади, відповідний рівень видобутку та переробки (до 1 млн. т нафти та нафтопродуктів на рік). Визначимо комплекс заходів, який здатний надати значний імпульс для забезпечення розвитку малих підприємств у нафтовій сфері:

- використання методу переадресації акцій для стимулювання малих підприємств нафтової галузі;
- запровадження оподаткування додаткового доходу й фінансового результату для малих нафтових підприємств;
- створення за підтримки держави асоціацій малих підприємств нафтової галузі.

Використання популярного методу переадресації акцій (який використовується в Канаді) для стимулювання малих підприємств нафтової галузі [70] передбачає, що такі підприємства можуть здійснювати емісію спеціальних акцій із передаванням податкових відрахувань, які пов'язані із витратами на геолого-розвідувальні роботи та розробку родовищ, – тим інвесторам, які придбали такі акції, – щодо податку на прибуток підприємств (для отримання податкового вирахування). При цьому слід зазначити, що у загальному обсязі видобутку нафти частка малих підприємств складає понад 30%, що свідчить про ефективність відповідних заходів. Запровадження такого податкового механізму дає змогу залучати значні інвестиційні ресурси у розробку наявних малорентабельних і родовищ складної геологічної будови.

Реалізація зазначених регуляторних заходів дасть змогу збільшити кількість малих підприємств, сприяти забезпеченню сталого розвитку території, а також залучити в розробку важкодоступні родовища, інвестиції та інновації.

Не менш значущим для розвитку нафтопереробного комплексу є забезпечення сприятливих умов для суміжних галузей, формування мультиплікативного ефекту, залучення локальних підприємств до відповідних виробничих процесів. Це обумовлює необхідність системного підходу, застосування регулятивних та стимулюючих заходів. Показник мультиплікативного ефекту обумовлюється особливостями проекту, але результати досліджень показали їх вагомий внесок для розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць. Показник мультиплікатора інвестицій у нафтові проекти може становити 1,9. Тобто, це суттєво впливає через прямий ефект на ВВП країни і ще генерує 90% доданої вартості, також забезпечується додаткове підвищення ВВП за рахунок непрямих ефектів, які активізують економічну активність у суміжних галузях [84]

Механізми залучення локальних підприємств щодо забезпечення діяльності нафтопереробного комплексу мають бути частиною стратегій сталого розвитку відповідних територій. На сьогодні ухвалені стратегії відзначаються переважно декларативністю, що унеможливорює мультиплікативний ефект. Це зумовлено невідповідністю системи ухвалення управлінських рішень, недостатністю джерел фінансування передбачених заходів та адміністративного ресурсу.

Необхідно зауважити про обмеження суб'єктної позиції місцевих органів влади щодо сприяння локалізації в сучасних умовах, оскільки спеціальні дозволи на розробку нафтових родовищ видаються центральним органом виконавчої влади. Запропонований комплекс заходів щодо децентралізації й формування фондів сталого розвитку територій сприяє розв'язанню проблеми забезпечення джерел фінансування, а професійний менеджмент у поєднанні із громадським контролем – сприятиме ухваленню оптимальних управлінських рішень. Регіональна політика щодо сприяння локалізації фінансових витрат, має враховувати такі складові: по-перше, стимулювання нафтових підприємств

купувати товари і послуги у місцевих підприємств; по-друге, можливість місцевих виробників щодо випуску у необхідні терміни продукції відповідної якості й потрібної кількості.

Для забезпечення першої складової стимулюючим важелем для органів влади може бути субсидування частини витрат на обладнання та купівлю послуг локальних підприємств для потреб нафтопереробного комплексу. (електрообладнання, машинобудування, металургії та металоконструкцій, транспортних засобів, будматеріалів, гумових та пластмасових виробів, деревообробки та меблів, легкої промисловості, текстильного та швейного обладнання). Підтримка надаватиметься за умови купівлі товарів та послуг на певну мінімальну на рік. Повернення частини витрачених коштів є різновидом субсидування локальних виробників, що орієнтовані на нафтопереробний комплекс. Це сприяє локалізації витрат та кооперації з локальними підрядниками, а також має суттєвий позитивний вплив на попиту нафтових та нафтопереробних підприємств на технологічну продукцію місцевого виробництва.

Локальне підприємство, яке продає товари й послуги, має бути зареєстроване на території відповідного регіону, а залучення субпідрядних компаній (зареєстрованих в іншому регіоні) має не перевищувати 25% від обсягу робіт. При цьому, джерелом надання відповідних субсидій мають виступати фонди сталого розвитку.

Застосування стимулюючих механізмів для нафтових підприємств щодо придбання продукції локальним виробників необхідно поєднувати з стимулюванням підприємств до формування необхідної товарної номенклатури. Основною проблемою локальних виробників є обмеження щодо залучення інвестиційних ресурсів та відсутність відповідних компетенцій. Органам влади необхідно вживати заходів щодо покращення умов для фондування шляхом субсидування витрат на обслуговування банківських позик тощо. За рахунок коштів фондів сталого розвитку здійснюватиметься надання ліквідності (0,25 ставки рефінансування) банківським установам за умови надання кредитів локальним виробникам, які виробляють товари і послуги для нафтових

підприємств. З урахуванням маржинальності діяльності банківських установ, ставки по кредитах для локальних підприємств мають бути не більше 0,5 ставки рефінансування в Україні. Також необхідними є державні гарантії за кредитами, використання податкового механізму інвестиційного кредиту, диференціація ставок податку на прибуток підприємств.

Підсумовуючи представлені вище механізми державного регулювання щодо підтримки нафтоорієнтованих територій важливо підкреслити, що необхідно застосовувати як уніфіковані, так й унікальні механізми державного регулювання.

Проблеми нафтоорієнтованих територій і територій, на яких розміщені нафтопереробні комплекси потребують визначення напрямів та механізмів державного регулювання. Основними проблемами нафтоорієнтованих територій старого освоєння виступають: виснаження родовищ та зниження рівня видобутку; збільшення недіючих свердловин; невикористання запасів за межею рентабельності; зменшення надходжень до бюджету від нафтовидобування та нафтопереробки; мала частка локальних підприємств, які обслуговують нафтопереробний комплекс.

Нафтовидобувні та нафтопереробні підприємства здійснюють суттєвий внесок у розбудову виробничої та транспортної інфраструктури, формують попит на продукцію. Проте із виснаженням запасів бракує цільового фінансування, здатного підтримувати довгостроковий розвиток. Рентні доходи та наявний ресурсний потенціал не використовуються належним чином для здійснення системних реформ, розвитку нових об'єктів реального сектору економіки із високим ступенем доданої вартості. Скорочення масштабу нафтовидобування та нафтопереробки негативно впливає на бюджетні доходи, зайнятість населення та соціальну сферу загалом. Для староосвоєних територій найбільш актуальним вбачається залучення у промислову розробку малорентабельних та родовищ складної будови, що бути забезпечено на основі гнучкого оподаткування, сприяння розвитку малих нафтових підприємств.

Субсидування щодо надання кредитів для виробників у суміжних із нафтовою галузями, а також компенсування частини вартості продукції нафтовим

підприємствам дадуть змогу поступово посилити роль місцевих підприємств та підвищити соціальні ефекти на відповідній території.

Розвиток нафтовидобування та нафтопереробного комплексу має орієнтуватись на залучення у виробничий процес вітчизняних постачальників продукції. Необхідною є адаптація реального сектора економіки України (технологічна й номенклатурна) до специфіки попиту нафтовидобувних та нафтопереробних підприємств, а також формування стимулів й здійснення підтримки з боку органів влади щодо участі вітчизняних постачальників у закупівлях для потреб нафтових підприємств. В українських виробників існують значні технологічні, фінансові та інфраструктурні обмеження. Вони мають конкурувати як із іншими вітчизняними підприємствами, так і з іноземними компаніями. У зв'язку з цим необхідним є залучення до виробничого процесу тих постачальників, які характеризуються конкурентними перевагами через територіальну близькість до центрів нафтовидобування та нафтопереробки – переважно нескладну, але високотехнологічну спрямованість. Вони мають бути здатні у середньостроковий період адаптуватись до потреб галузі. Серед таких секторів можуть бути: будівництво, металургія, машинобудування, транспорт та зв'язок, послуги з ремонту, фінансове забезпечення тощо.

Для забезпечення довгострокового розвитку нафтопереробного комплексу необхідним є створення високотехнологічних галузей та дослідницьких центрів. Додатковим організаційним механізмом розвитку такого напрямку може бути закріплення в спеціальному дозволі на користування надрами переліку заходів, спрямованих на забезпечення локалізації витрат (мінімальна частка місцевих постачальників на певний проміжок часу), а також здійснення фінансування відповідних дослідницьких центрів для підготовки кваліфікованих фахівців для нафтовидобування, нафтопереробки та нафто сервісної діяльності на підприємствах.

3.3. Реалізація механізму державно-приватного партнерства щодо розвитку нафтопереробного комплексу

У світовій практиці державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу застосовують такий механізм як формування системи мінімальних (стратегічних) запасів нафти й нафтопродуктів.

Формування системи мінімальних (стратегічних) запасів нафти й нафтопродуктів є дієвим механізмом ефективного забезпечення потреб як за обсягами, так й у часі, особливо за умов їх раціонального територіального розташування та розвинутої логістики і транспортної інфраструктури. Практика застосування такого механізму є популярною у розвинених країнах світу, які переважно є імпортерами нафти.

Одним із найважливіших завдань державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу України є визначення оптимальних обсягів забезпечення резервування фонду мінімальних (стратегічних) запасів нафти й нафтопродуктів. На рис. 3.3 представлені напрями формування та використання фонду мінімальних (стратегічних) запасів нафти й нафтопродуктів.

Фонд мінімальних (стратегічних) запасів нафти й нафтопродуктів представлений необхідними запасами економного та мобілізаційного резервів. Норми акумулювання стратегічних матеріалів та сировини розробляються, виходячи з сумарних потреб для діяльності провідних галузей реального сектору економіки на основі міжгалузевого балансу.

Мета створення фонду мінімальних (стратегічних) запасів нафти й нафтопродуктів полягає у формуванні та подальшому використанні резерву, що є невід'ємним елементом державної стратегії щодо стабілізації коливань цін на нафтопродукти на внутрішньому ринку, попередження негативних наслідків різкого зростання цін, а також забезпечення власних витрат. Фактично таким резервом можна скористатися, виходячи з економічних цілей й негайно.

Номенклатура фонду мінімальних (стратегічних) запасів нафти й нафтопродуктів насамперед пов'язана із найважливішими для підтримання

стійкості економіки країни продуктами нафтопереробки: бензин, дизельне паливо, авіаційне паливо, паливний мазут, а також сировини нафти.

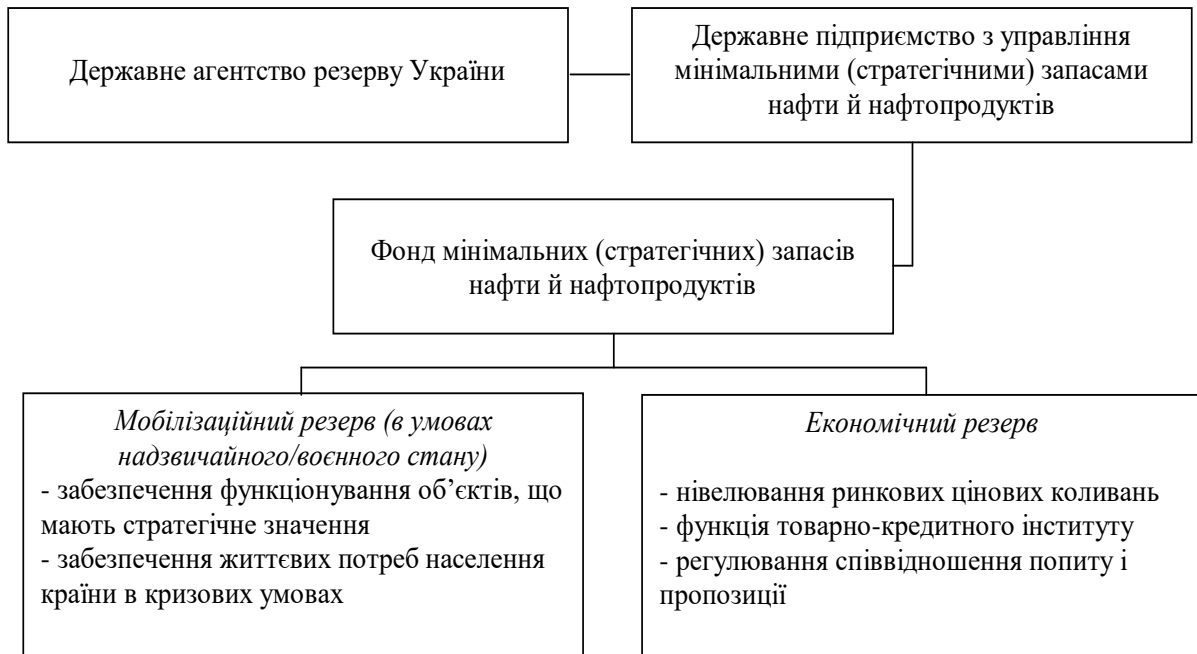

Рис. 3.3. Концептуальна схема використання мінімальних (стратегічних) запасів нафти й нафтопродуктів

Обсяги комерційних запасів нафти й нафтопродуктів можна розрахувати на основі аналізу споживання видів палива України. Відповідно до поширеної методики передбачається можливість використання нафтопродуктів з фонду в обсязі мінімального використання ресурсу для нівелювання цінових коливань. Такий підхід обумовлений тим, що максимальний рівень реалізації нафтопродуктів на ринку – буде відповідати мінімальному рівню споживання відповідних продуктів [123].

Для ефективного управління стратегічними запасами нафтопродуктів та сировини нафти (для оборонних та економічних цілей) запропоновано при Державному агентстві резерву України створити Державне підприємство з управління мінімальними (стратегічними) запасами нафти й нафтопродуктів.

При управлінні економічними процесами та системами їх загальна сукупність достатньо повно, проте не вичерпно, охоплюється змістовним

поняттям впливу організаційно-економічного механізму, що включає цілісність стимулів та цілей, методів управління. Організаційно-економічний механізм дає змогу перетворити рух фінансових, матеріальних та нематеріальних інвестиційних вливань для активізації засобів виробництва та, врешті, отримання кінцевих бажаних результатів в процесі виробничої діяльності [105].

Механізм має на меті розробити та впровадити системи управління, які допомагають чітко визначити цілі, систематично аналізувати та коригувати такі цілі, кількісно оцінювати та реалізовувати комплекс заходів на всіх етапах формування, зберігання, розміщення, використання, оновлення та поповнення запасів.

Організаційна структура Державного підприємства з управління мінімальними (стратегічними) запасами нафти й нафтопродуктів (при Державному агентстві резерву України) й уся система управління потенційним резервним фондом комерційного використання та державним фондом складських запасів включає: по-перше, аналітичний департамент, функції якого включають макроекономічний аналіз та прогнозування (зокрема потенційних криз), профілактика, формування стратегії, організаційне проектування; по-друге, виконавчий департамент, який формується за територіальним та лінійним підходом.

Механізми регулювання в економічних системах не працюють автоматично. Це відрізняє їх від технічних систем, які можуть регулюватися за допомогою механічних або електронних пристроїв. Економічні системи складаються з людей, які мають свої цілі та мотивації. Це означає, що механізми регулювання в економічних системах повинні бути більш складними та повинні враховувати людський фактор.

Взаємодія держави та нафтобізнесу має базуватися на державно-приватному партнерстві, що ґрунтується на двобічній зацікавленості в ефективному розвитку нафтопереробного комплексу, його фінансової стійкості. Для цього реалізується гнучка державна митна і податкова політика, що враховує кон'юнктуру глобального ринку, умови інвестиційного забезпечення відтворювальних процесів

виробничого потенціалу видобування та переробки нафти, транспортування тощо.

Державно-приватне партнерство є форма співпраці між державним сектором і приватним сектором, за якою приватний партнер бере на себе відповідальність за надання послуг, які надавалися виключно державою. Державно-приватне партнерство може бути альтернативою приватизації, але зазвичай передбачає більш тісний зв'язок між державним і приватним секторами. Державно-приватне партнерство може використовуватися для реалізації широкого спектру проектів, включаючи інфраструктурні проекти, зокрема будівництво доріг і мостів, а також соціальні проекти. Державно-приватне партнерство може бути ефективним механізмом залучення бізнес-структур до надання тих послуг, які суспільнонеобхідними, проте які держава не може самостійно надавати на достатньо ефективному рівні [93].

Система управління державно-приватним партнерством має враховувати інституційне середовище та нормативно-правове забезпечення для реалізації проектів.

В Україні закладено основи нормативно-правової та інституційної підтримки проектів державно-приватного партнерства. Так, були прийняті відповідні закони, що сприяють розвитку державно-приватного партнерства: «Про угоди про розподіл продукції», «Про концесію» та «Про державно-приватне партнерство». Це сформувало необхідну нормативно-правову основу для реалізації проектів державно-приватного партнерства.

Державно-приватне партнерство є також формою проектного фінансування, за якою приватний сектор бере на себе відповідальність за розробку, будівництво, фінансування та експлуатацію об'єкта або послуги. Держава, зі свого боку, гарантує приватному сектору отримання доходу від проекту.

Основними джерелами отримання прибутку для приватного партнера у рамках цього механізму є оплата за користування, субсидії та кредити, податкові пільги. Прямі бюджетні трансферти ще використовуються на практиці, проте поступово їх застосування скорочується. Надання податкових пільг та субсидій є необхідним, оскільки незавжди можна стягувати тарифи на рівні, достатньому для

покриття витрат.

Для досягнення цілей в рамках проектів державно-приватного партнерства необхідно додержуватись відповідних принципів. Ключовим є принцип розподілу ризиків ,обов'язків та відповідальності, без якого такий механізм втрачає сенс. Якщо ризики буде нести лише приватний сектор, то не буде достатньої мотивації для участі в такому «партнерстві». Якщо переважна більшість ризиків буде у держави, то в неї також не буде мотивації залучати приватні структури. Навіть якщо партнерство не є паритетним, тобто один із партнерів має більший контроль над проектом, обов'язки та ризики все одно будуть розподілені між часниками нерівномірно [83].

Класична теорія державно-приватного партнерства передбачає такі види ризиків: ризик ефективності (ризик того, що проект не буде реалізований ефективно і вчасно, або що послуги не будуть надані на належному рівні якості); регулятивний ризик (зміни в регулюванні можуть зробити проект неможливим або не вигідним для реалізації); політичний ризик (політичні зміни можуть призвести до скасування проекту або зміни його умов); ризик трафіку (проект не буде користуватися попитом і не зможе генерувати достатньо доходу для покриття витрат); макроекономічний ризик (зміни в макроекономічних умовах, таких як інфляція або девальвація, можуть негативно вплинути на проект) [70].

Політичний, макроекономічний і нормативно-правовий ризики можуть бути передані державі або приватним інвестиційним інституціям, міжнародним фінансовим інституціям. Наприклад, Міжнародний банк реконструкції та розвитку та Міжнародна асоціація розвитку надають наступні гарантії: по-перше, часткові гарантії за наданими кредитами для забезпечення зобов'язань стосовно обслуговування боргу щодо частини боргового зобов'язання або позики; по-друге, часткові гарантії щодо ризиків невиконання зобов'язань стосовно обслуговування боргу за проектною позикою в приватному секторі на випадок невиконання державою договірних зобов'язань в рамках приватного проекту; по-третє, гарантії на політичній основі, що компенсують частину боргу за суверенним запозиченням держави у іноземних приватних кредиторів для реалізації

узгоджених реформ (структурної, соціальної, інституційної).

Ці та інші зобов'язання (оптимізація витрат, визначення потреб), ризики, відповідальність мають бути детально прописані в договорі. Чим більш прозорими є правила взаємодії учасників, тим вищою є мотивація інвестора щодо такої взаємодії в рамках проекту і більш ефективними будуть капіталовкладення. У такому разі проекти державно-приватного партнерства забезпечуватимуть найкращу чи рівнозначну цінність за відповідні гроші у порівнянні проектами суто державного сектору.

При реалізації державно-приватного партнерства як механізму залучення бізнес-структур, держава, як правило, обмежується залученням приватного партнера до виконання частини власних функцій із наданням таким бізнес-структурам інвестувати у відповідні об'єкти. Напрямами для реалізації відповідних державних проектів мають виступати: проекти, які спрямовані на розвиток промисловості регіонів; проекти комплексного розвитку територій; проекти інфраструктурного розвитку. Формами підтримки можуть бути: надання державних гараній, спільне фінансування проектів на договірних засадах, підготовка проектних документів [70].

В процесі відбору проектів для державно-приватного партнерства використовуються наступні принципи: бізнес-ідеї повинні базуватися на тому, що приватний сектор повинен бути ініціатором проекту і повинен мати мотивацію для його реалізації; інвестиційні проекти характеризуються загальнодержавним значенням; збалансованість між бізнесом та державою ризиків участі в проекті; справедливий розподіл очікуваних вигод між бізнесом та державою (відповідно до своєї участі).

Національний фонд інвестицій та Державний фонд регіонального розвитку є ключовими учасниками реалізації проектів національного й регіонального значення.

Створення Національного фонду інвестицій та Державного фонду регіонального розвитку стало вагомим показником політичного інтересу держави щодо розвитку державно-приватного партнерства. Зазначені фінансові інституції

представляють суттєвий інтерес для інвесторів через високий реалізаційний потенціал та механізм оцінки проектних пропозицій.

При виборі проектів для здійснення фінансування з Національного фонду інвестицій та Державного фонду регіонального розвитку необхідно використовувати чіткі критерії. Зокрема, проекти повинні мати стратегічне значення, забезпечувати позитивний суспільний ефект. Також необхідно обґрунтувати, що проект не можна ефективно реалізувати без підтримки з боку держави.

Враховуючи вид партнерства, учасники матимуть різні зобов'язання та різні ризики. За міжнародною класифікацією схем державно-приватного партнерства виділяють такі форми: по-перше, «Design-Build-Operate» (розробляй, будуй, експлуатуй) – будівництво фінансується за кошти платників податків, а об'єкт залишається у державній власності впродовж терміну реалізації договірних відносин; по-друге, «Design-Build-Operate-Finance» (розробляй, будуй, експлуатуй, інвестуй) – об'єкт передається приватному оператору у власність, фінансується ним, а відшкодування витрати здійснюється державою згодом.

Найбільш популярною формою державно-приватного партнерства виступає концесія. Така форма схожа із вищезазначеною, проте її відмінність в тому, що повернення інвестицій приватному партнеру відбувається через стягнення оплати з кінцевих споживачів або на основі комбінування державних субсидій і прямого стягнення. Виділяти також прийнято підвиди концесій [50]: по-перше, «Build-Operate-Transfer» (будуй-експлуатуй-передавай) – концесіонер буде об'єкт для управління ним та експлуатації на строк повернення інвестицій, а після того передає об'єкт у державну власність; по-друге, «Rehabilitate-Own-Transfer» (реконструюй-володій-передай).

На сьогодні в Україні в умовах кризи у нафтопереробному комплексі попит на інвестиції суттєво перевищує можливості державного бюджету, що визначає необхідність залучення приватного сектору.

Державно-приватне партнерство в Україні стає найперспективнішим й найважливішим механізмом реалізації масштабних інвестиційних проектів.

Державно-приватне партнерство все більш сприймається як ефективний механізм державних інвестицій на основі залучення управлінського досвіду та капіталу бізнес-структур. Державно-приватне партнерство створює значні можливості і для бізнес-структур, зокрема щодо доступу до нових економічних сфер, які раніше було не доступні. Таким чином, у розвитку державно-приватного партнерства зацікавлені як держава, так і бізнес-структури.

Найбільшою мірою кількісним та якісним критеріям отримання фінансування з Національного фонду інвестицій та Державного фонду регіонального розвитку відповідають сукупність проектів, а не окремі з них. Це можуть бути програми, які включають різні проекти, зокрема: будівництво інфраструктури з видобутку та транспортування нафти до НПЗ, будівництво НПЗ, розвиток інфраструктури для ринкової реалізації нафтопродуктів.

Поширеною була методика визначення рейтингів проектів для фінансування з таких інституцій, як Національного фонду інвестицій та Державного фонду регіонального розвитку, що передбачає експертну оцінку, орієнтуючись на ключові критерії. Бали, які визначають експерти мають бути помножені на коефіцієнт критерію з наступним обчисленням показника на основі середнього арифметичного. Для отримання максимального балу, участь інвестора у фінансуванні проекту має бути максимальною, актуальним (наступного року – 3 бали; через два роки – 2 бали; більше ніж 2 роки – 1), має сприяти зростанню національної економіки. Проте, у будь-якому разі, пріоритетність проекту визначається з урахуванням Стратегії сталого розвитку України до 2030 р. та Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр.

Проте в такій методиці недостатньою мірою враховано вимогу збалансованості ризиків та інтересів держави та інвесторів. Пізніше почали з'являтися регіонального рівня проекти, які також можуть фінансуватись за рахунок коштів таких інституцій, як Національний фонд інвестицій та Державний фонд регіонального розвитку. Тенденцією є зниження мінімальної вартості проекту для співфінансування за рахунок коштів таких інституцій. Таким чином, на сьогодні розширюється спектр можливих проектів, додаючи до переліку

претендентів виробничі проекти середнього масштабу.

На підтримку щодо фінансування з Національного фонду інвестицій та Державного фонду регіонального розвитку можуть розраховувати проекти щодо розширення або створення виробничих потужностей, капітального будівництва. Інфраструктурна складова в проектах, які фінансуються за бюджетні кошти не повинна перевищувати 50%. Інша частка інвестицій має бути забезпечена бізнес-структурою. Публічні інфраструктурні інвестиції здійснюються на поворотній основі, адже адміністративно-територіальні одиниці отримують право власності на створені об'єкти інфраструктури. Проте виробничі об'єкти залишаються у власності приватного інвестора.

Схему реалізації проектів розвитку нафтопереробного комплексу у загальному вигляді можна представити у вигляді наступної концептуальної моделі державно-приватного партнерства (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Концептуальна модель реалізації проектів державно-приватного партнерства з розвитку нафтопереробного комплексу

Таким чином, щодо інвестиційних проектів, то їх відбір здійснюється з урахуванням кількісних та якісних критеріїв ефективності. Якісними критеріями виступають: наявність бізнес-структури, яка підтвердила свою готовність до реалізації проекту; відповідність кошторису проекту мінімально встановленій вартості відповідних проектів для отримання підтримки з боку держави; відповідність інвестиційного проекту пріоритетним завданням економічного та соціального розвитку України, цілям державного інвестування, стратегіям галузевого розвитку (схвалених урядом України), позитивні суспільні ефекти від реалізації проекту, неможливість здійснення проекту без підтримки з боку держави, наявність експертного висновку про доцільність реалізації проекту.

Щодо кількісних критеріїв, то до них належать: по-перше, фінансова ефективність – чиста поточна (наведена) вартість – з урахуванням дисконтованого ефекту за звітний період – має бути позитивною, що означає виконання принципу беззбитковості проекту; по-друге, бюджетна ефективність, що враховує дисконтовані податкові надходження та/або економію бюджетних видатків в результаті реалізації проекту, та їх відношення до загального обсягу фінансування за рахунок Національного фонду інвестицій та Державного фонду регіонального розвитку (більше 1). Дотримання такого критерію означає перспективу повної компенсації витрачених бюджетних коштів на реалізацію проекту; по-третє, економічна ефективність (внесок у зростання ВВП на відповідному рівні). Такий критерій дає змогу обирати ті проекти, інвестиції у які матимуть суттєвий макроекономічний ефект.

Можливості Національного фонду інвестицій та Державного фонду регіонального розвитку дають змогу фінансувати інфраструктурну складову масштабних проектів у сфері інноваційного розвитку нафтопереробного комплексу.

Висновки до розділу 3.

1. Показано, що розвиток нафтопереробного комплексу України потребує оптимального варіанту поєднання державного управління та взаємодії суб'єктів господарювання. При цьому одними з основних завдань, які ставить держава перед суб'єктами господарювання є розвиток внутрішнього ринку та забезпечення його від зовнішніх загроз, зокрема з боку Російської Федерації та Республіки Білорусь, а також збільшення глибини нафтопереробки. Визначено напрями реалізації таких завдань, що передбачають: будівництво та модернізацію нафтопереробних заводів; залучення вітчизняних суб'єктів господарювання до співпраці з міжнародними нафтовими компаніями (зокрема, на умовах франчайзингу), що сприятиме підвищенню якості виробленої продукції та покращенню логістики; розвиток інституту біржової торгівлі енерго- та паливними ресурсами, створення резерву та комерційних запасів нафти і нафтопродуктів, що сприятиме формуванню ринкових цін та пом'якшенню цінових коливань; удосконалення системи акцизів на нафтопродукти на основі регресивного підходу щодо зменшення ставки при поліпшенні якості палива.

2. Показано, що суттєвим недоліком державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу України є відсутність дієвих стимулюючих механізмів, які б спонукали суб'єктів господарювання модернізувати нафтопереробні виробництва, поглиблювати переробку сировини, виробляти продукцію з більшою часткою доданої вартості. У зв'язку з цим запропоновано концептуальну модель стратегічного управління розвитком нафтопереробного комплексу, що враховує: стратегічне планування і програмування; кластерну політику; державне підприємництво; державно-приватне партнерство; посилення стимулюючих функцій податкового та кредитно-грошового методів державного регулювання. Для підвищення якості стратегічного планування та програмування доцільним є створення міжкорпоративного державного центру розвитку нафтопереробного комплексу, який буде опікуватись: розробкою концепцій, стратегій та регіональних цільових програм розвитку галузі, проектів нормативно-

правових актів, залучаючи експертів та малих виробників для найбільш повного врахування потреб внутрішнього та зарубіжних ринків у нафтопродуктах; узгодженням національних інтересів з інтересами та можливостями вітчизняних підприємств.

3. Реалізація кластерної політики передбачає формування співробітництва наукового середовища, органів державної влади та місцевого самоврядування, бізнес-структур на основі використання ефекту розміщення, концентрації, комбінування та кооперування для забезпечення швидкої комерціалізації продуктів та інноваційності виробництва. Щодо податкового регулювання, то доцільними є обґрунтовані зміни порядку розрахунку податкових баз та розмірів податкових ставок, розробка спеціальних податкових режимів. В рамках кредитно-грошового методу передбачено формування спеціалізованих галузевих/міжгалузевих кредитних інститутів; розробка кредитних продуктів, актуальних для довгострокових та капіталомістких інвестиційних проєктів; розробка інститутів та механізмів забезпечення кредитів.

4. Обґрунтовано необхідність формування системного підходу щодо врахування територіальних аспектів державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу, а також щодо розвитку нафто-сировинних територій. Такий вплив має бути спрямований на створення сприятливих інвестиційних умов, забезпечення синергетичного ефекту від залучення суміжних галузей, підтримку інновацій та підвищення конкурентоспроможності українських виробників. У зв'язку з цим запропоновано удосконалення організаційно-економічного механізму в системі державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу у поєднанні із нафтовидобуванням на засадах галузевого й територіального підходу з урахуванням інтересів основних стейкхолдерів. Такі пропозиції спрямовані на перетворення нафтопереробного комплексу на «локомотиви» регіонального зростання, забезпечення прямого (підвищення бюджетних надходжень, створення робочих місць та реалізації проєктів інфраструктурної розбудови) та непрямого ефектів (зростання доходів суміжних сфер і галузей, підвищення доданої вартості економіки регіону,

забезпечення сталого розвитку території). В рамках організаційної складової зазначеного механізму передбачено: створення сприятливих умов активного залучення малих підприємств до розширення сировинно-ресурсної бази нафтопереробки та впровадження інновацій, координація їх взаємодії з великими компаніями; формування Фонду сталого розвитку для акумулювання коштів від нафтовидобування та нафтопереробки для здійснення інвестицій у територіально-галузеве зростання та забезпечення відтворювальних процесів. Засновниками таких фондів виступатимуть територіальні громади із управлінням на основі професійного менеджменту.

5.Щодо економічної складової, то передбачено формування податкової стратегії на основі диференційованого підходу до оподаткування проектів відповідно до показників їх економічної ефективності, децентралізації податкових надходжень та рентної плати, створення пільгових умов для інвестування геологорозвідки, удосконалення митного регулювання, впровадження інновацій щодо збільшення нафтовіддачі та глибокої нафтопереробки, формування та реалізація політики сприяння локалізації фінансових витрат. Такі заходи, у тому числі, за рахунок розширення сировинно-ресурсної бази та розвитку суміжних галузей, сприятимуть нівелюванню відставання українських нафтопереробних заводів від зарубіжних конкурентів.

6.Запропоновано концептуальну модель реалізації механізму державно-приватного партнерства щодо розвитку нафтопереробного комплексу, яка ґрунтується на оптимальному розподілі ризиків, обов'язків та відповідальності, гнучкому податковому та митному регулюванні, формуванні сприятливих інвестиційних умов для відтворення виробничого потенціалу нафтопереробного комплексу та суміжних галузей. Умовами реалізації проекту є: наявність приватного інвестора, стратегічна значущість проекту, наявність позитивних соціальних ефектів, неможливість реалізації без державної підтримки. Основними учасниками такого механізму щодо реалізації проектів національного й регіонального значення, окрім органу державної влади та приватного партнера, виступають Національний фонду інвестицій та Державний фонд регіонального

розвитку, залучення яких є вагомим показником політичного інтересу держави щодо розвитку державно-приватного партнерства. Зазначені фінансові інституції представляють суттєвий інтерес для інвесторів через високий реалізаційний потенціал та механізм оцінки проектних пропозицій. Критеріями відбору проектів для фінансування визначено: по-перше, співвідношення кошторисної вартості до суми, що запитується з фондів (інвестори, зацікавлені в реалізації проектів, можуть забезпечити їх фінансування на рівні 70%, а необхідність залучення коштів фондів визначається відносно низькою ефективністю реалізації комплексних проектів з позицій потенційних інвесторів); по-друге, відповідність завдань проекту пріоритетам суспільного розвитку країни; по-третє, наявність альтернативних шляхів реалізації (альтернативні шляхи використання нафти не відображають пріоритетів інноваційного розвитку нафтопереробної галузі, спрямованих на забезпечення глибокої переробки та збільшення виходу світлих нафтопродуктів); по-четверте, якість та опрацьованість проекту (компанії розробляють і реалізують низку проектів); по-п'яте, збалансованість інтересів держави та інвестора (проект відповідає інтересам держави, інвесторів, нафтопереробних компаній); оптимальність поділу ризиків між державою та інвестором (основні ризики щодо реалізації проекту беруть на себе інвестори).

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено вирішення важливого науково-прикладного завдання, що полягає в обґрунтуванні теоретичних положення і практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу в Україні. Отримані в процесі дослідження результати дають змогу сформулювати такі висновки:

1. За результатами аналізу теоретичних підходів за темою дослідження обґрунтовано доцільність використання кластерної теорії до державного регулювання нафтопереробного комплексу, як складної системи взаємозалежних виробництв у взаємозв'язку з іншими складовими нафтової галузі (розвідка, видобуток, транспортування нафти). Для цього запропоновано комбіноване застосування техніко-економічної концепції К. Фрімена із визначенням пріоритетної галузі, яка має концентрувати державну підтримку та інновації, та моделі формування регіонального кластера М. Сторпера із організацію первинних компаній, групуванням постачальників, формуванням суміжних ринків й ринку трудових ресурсів, створенням інституцій підтримки виробників, залученням нових компаній і фахівців, формуванням взаємозв'язків для трансферу знань та інновацій, прогнозуванням синергетичного ефекту. Реалізація такого підходу орієнтована на формування високотехнологічного нафтопереробного комплексу, забезпечення доступу до факторів виробництва, підвищення спроможності щодо обміну кращім досвідом.

2. Державне регулювання розвитку нафтопереробного комплексу представлено як частину національної стратегії соціально-економічного зростання, що передбачає комплекс заходів інформаційного, організаційного, правового й економічного впливу, а також формування інституційних та інфраструктурних умов для реалізації проектів нафтопереробки, забезпечення енергобезпеки країни, підтримки конкуренції, створення інноваційного нафтосервісу, формування мінерально-сировинної бази на основі стимулювання комплексної експлуатації нафтових родовищ, забезпечення синергетичного

імпульсу для суміжних галузей, масштабування їх економічних й соціальних ефектів. Основними механізмами впливу держави на розвиток нафтопереробного комплексу виступають оподаткування, розподіл фінансово-адміністративних функцій та регламентація господарських процесів.

3. Проаналізовано зарубіжний досвід щодо державної політики розвитку нафтопереробного комплексу. За результатами проведеного аналізу виявлено сучасні регуляторні тенденції, які доцільно застосовувати для розвитку нафтопереробного комплексу України, серед яких: диференціація системи оподаткування залежно від використання нових методів та технологій у процесі виробництва, стадії розробки родовищ, умов видобутку; децентралізація оподаткування, що позитивно відбивається на доходах місцевих бюджетів та стимулює соціально-економічне зростання адміністративно-територіальних одиниць, де розташовані виробничі об'єкти; формування фінансових фондів для забезпечення реалізації проектів сталого розвитку територій, на яких розташовані виробничі об'єкти; державна підтримка та стимулювання малих та середніх підприємств для їх взаємодії з великими нафтопереробними компаніями, зокрема щодо впровадження інновацій та раціонального підходу до їх сировинно-ресурсного забезпечення.

4. На основі узагальнення концептуальних підходів уточнено та охарактеризовано ключові вимоги (критерії) до забезпечення ефективного державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу України, що передбачають: системність і збалансованість при застосуванні методів прямого і непрямого впливу; адекватність і точність регуляторних механізмів та інструментів; стратегічне планування та аналітичний супровід структурних перетворень; управлінські інновації і державне підприємництво, врахування регуляторних ризиків. На основі ситуаційного підходу виділено його дієві регуляторні засоби та важелі, а саме: резервування нафти і нафтопродуктів; механізм державно-приватного партнерства для реалізації суспільно-значущих проектів; інституційно-фінансовий механізм для інвестування проектів. Уточнено основні регуляторні ризики розвитку нафтопереробного комплексу, серед яких:

фіскальні перекоси у податковій та митній політиці; непослідовність змін системи оподаткування та нормативно-правової бази щодо врахування кон'юнктури світового ринку, а також умов формування інвестицій для відтворення виробничого потенціалу; нехтування плануванням та програмними інструментами.

5. Показано, що в умовах недосконалості ринково-інституційних механізмів, а також військової агресії Російської Федерації проти України, вирішальними щодо стійкого розвитку нафтопереробного комплексу є стимули зовнішнього характеру, зумовлені державним регулюванням, що має ґрунтуватись на методології системного підходу. Уточнено системні особливості розвитку нафтопереробного комплексу як об'єкту державного регулювання, серед яких: мінливість (нестационарність) окремих параметрів системи, стохастичність поведінки; унікальність (природно-ресурсна та технологічна); непередбачуваність поведінки системи в конкретних умовах і наявність у неї граничних ресурсних можливостей; стійкість до руйнування (військова агресія, економічна криза, надзвичайна техногенна або природна ситуація) та здатність адаптуватися до зміни умов (зберігати економічно прийнятні виробничі показники); здатність змінювати свою структуру (мобільна реструктуризація) і формувати варіанти стратегій (політик); здатність і прагнення до цілеутворення, тобто формування цілей всередині системи.

6. Систематизовано параметри стійкого розвитку нафтопереробного комплексу як об'єкту державного регулювання та уточнено їх зміст в контексті взаємозалежності його складових, а саме: основних функцій стратегічного планування (узгодження всіх ланок системи, раціональний перерозподіл прибутку та розподіл інвестицій, коригування стратегічних цілей і напрямів розвитку, удосконалення інноваційної діяльності, економія ресурсів); системи оточення (потребує тенденцій до закінчення воєнного стану та поліпшення політичної ситуації, сприятливого інвестиційного клімату, оптимізації системи оподаткування, збалансованої та прозорої політики постачальників); система збуту (ефективна маркетингова діяльність, згладжування сезонних коливань

попиту, забезпечення своєчасних платежів); системи відтворення запасів (забезпечення кратності запасів, ефективність геологорозвідувальних робіт); система видобутку (нарощування видобутку на основі інноваційних технологій, економічна ефективність видобутку); транспортування (надійність обладнання, логістична диверсифікація); система нафтопереробки (оптимізація виробничих потужностей, зниження витрат, підвищення якості переробки, диверсифікація виробництва).

7. Проведено аналіз розвитку нафтопереробного комплексу в Україні як об'єкту державного регулювання. Показано, що вітчизняний нафтопереробний комплекс відзначається застарілістю, але має загальну виробничу потужність на рівні 52 млн. тон на рік; систему транспортування нафти із проектною потужністю до 100 млн. тон на рік; мережу нафтобаз із загальною резервуарною ємністю понад 4 млн. м³; мережу нафтопроводів із потужністю близько 30 млн. тон на рік загальною протяжністю 4,6 тис. км. Проте, ефективність його функціонування та розвитку визначається сировинною забезпеченістю, а також можливостями її переробки. В Україні обидві ці складові на сьогодні перебувають у занепаді. Показники нафтовидобування в Україні з 1995 р. по 2021 р. скоротились на 49% і становлять 2,15 млн. т. Зменшення виробництва українськими нафтопереробними заводами становило понад 90%. Фактично, за рахунок власного виробництва Україна забезпечує близько 20% ринкових потреб у нафтопродуктах, які становлять близько 11 млн. т. на рік. Така ситуація обумовлена недоліками структурного характеру.

Встановлено, що український нафтопереробний комплекс, внаслідок відсутності його системної підтримки з боку держави, відзначається наступними негативними характеристиками: низьким рівнем використання нафти, у якості сировини, у поєднанні з високим показником споживання нафтопродуктів, внаслідок чого щорічно втрачається понад 1,5% ВВП; низькою ефективністю використання переробних потужностей і технологічною застарілістю; надмірною імпортозалежністю від постачання нафтопродуктів, що породжує безпекові ризики та обумовлює енергетичну залежність країни; низькою конкурентоспроможністю

нафтопродуктів українських виробників на ринку через імпорт та нерівні умови формування їх вартості; відсутністю належних умов стимулювання розвитку нафтопереробного комплексу.

8. Здійснено аналіз стратегічного та нормативно-правового забезпечення державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу України у контексті євроінтеграційних процесів. Виявлено відсутність методологічної чіткості щодо складових реформування паливно-енергетичного сектору часових меж його реалізації, а також ефективних механізмів оцінки ризиків, що унеможлиблює належним чином врахування ієрархії складових реформ, їх послідовність. Щодо гармонізації нормативно-правових актів України до стандартів ЄС у сфері державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу, то вона відзначається низькими темпами реалізації. Зокрема, це стосується забезпечення мінімальних запасів нафтопродуктів. Відсутня система надання статистичної інформації публічного характеру щодо формування, зберігання та використання таких запасів. Невідпрацьовано процедуру щодо вжиття системи заходів у разі виникнення надзвичайних ситуацій. Частково враховано екологічні вимоги до нафтопродуктів.

9. Показано, що розвиток нафтопереробного комплексу України потребує оптимального варіанту поєднання державного управління та взаємодії суб'єктів господарювання. Сформульовано основні завдання такого розвитку та взаємодії, що передбачають забезпечення внутрішнього ринку від зовнішніх загроз, збільшення глибини нафтопереробки, та визначено напрями їх реалізації, серед яких: будівництво та модернізація нафтопереробних заводів; залучення вітчизняних суб'єктів господарювання до співпраці з міжнародними нафтовими компаніями для підвищення якості нафтопродуктів та покращення логістики; розвиток інституту біржової торгівлі енерго- та паливними ресурсами, створення резерву запасів нафти і нафтопродуктів; удосконалення системи акцизів на нафтопродукти на основі регресивного підходу.

10. Розроблено концептуальну модель стратегічного управління розвитком нафтопереробного комплексу, яка орієнтована на формування дієвих механізмів

стимулювання модернізації нафтопереробного виробництва, поглиблення переробки сировини, вироблення продукції з більшою часткою доданої вартості, що враховує: стратегічне планування і програмування, що має здійснювати міжкорпоративний державний центр розвитку нафтопереробного комплексу; кластерну політику на основі використання ефекту розміщення, концентрації, комбінування та кооперування; державне підприємництво; державно-приватне партнерство; посилення стимулюючих функцій податкового та кредитно-грошового методів державного регулювання.

11. Обґрунтовано необхідність врахування територіальних аспектів розвитку нафтопереробного комплексу. У зв'язку з цим запропоновано удосконалення організаційно-економічного механізму державного регулювання розвитку нафтопереробного комплексу на засадах галузевого й територіального підходу з урахуванням інтересів основних стейкхолдерів, що передбачає: створення умов активного залучення малих підприємств до розширення сировинно-ресурсної бази нафтопереробки та впровадження інновацій, координацію їх взаємодії з великими компаніями; формування фінансової інституції для акумулювання коштів від нафтовидобування та нафтопереробки для забезпечення відтворювальних процесів (в рамках організаційної складової); формування на основі диференційованого підходу стратегії оподаткування проектів за показниками їх економічної ефективності, децентралізацію податкових надходжень та рентної плати; створення пільгових умов для інвестування геологорозвідки, удосконалення митного регулювання; впровадження інновацій щодо збільшення нафтовіддачі та глибокої нафтопереробки, формування та реалізації політики локалізації фінансових витрат (в рамках економічної складової). Такі заходи сприятимуть нівелюванню відставання українських нафтопереробних заводів від зарубіжних конкурентів та перетворенню нафтопереробного комплексу на «локомотиви» регіонального зростання, забезпечення прямого (підвищення бюджетних надходжень, створення робочих місць та реалізації проектів інфраструктурної розбудови) та непрямого ефектів (зростання доходів суміжних сфер і галузей, підвищення доданої вартості економіки регіону, забезпечення

сталого розвитку території).

12. Запропоновано концептуальну модель реалізації механізму державно-приватного партнерства щодо розвитку нафтопереробного комплексу, яка ґрунтується на засадах оптимального розподілу ризиків, обов'язків та відповідальності, гнучкого податкового та митного регулювання, формування сприятливих інвестиційних умов. Для забезпечення високого реалізаційного потенціалу проектів обґрунтовано необхідність залучення фінансових інституцій Національного фонду інвестицій та Державного фонду регіонального розвитку. Обґрунтовано критерії відбору проектів для реалізації такого механізму, серед яких: співвідношення кошторисної вартості до суми, що запитується з фондів (70/30%); відповідність завдань проекту пріоритетам суспільного розвитку країни; наявність альтернативних шляхів реалізації; якість та опрацьованість проекту; збалансованість інтересів держави та інвестора; оптимальність поділу ризиків між державою та інвестором, за яким закріплюють основні ризики щодо реалізації проекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алимов О. М., Микитенко В. В. Стратегічний потенціал – сукупні можливості національної економіки по досягненню цілей збалансованого розвитку. *Продуктивні сили України: науково-теоретичний економічний журнал*. Київ: РВПС України НАН України, 2006. № 1. С. 135–151.
2. Алимов О. М., Даниленко А. І., Микитенко В. В., Трегобчук В. М. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення: монографія. К: Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2006. 540 с.
3. Амоша О.І., Антонюк В.П., Землянкін А.І. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення: монографія. Донецьк: Ін-т екон. промисловості НАН України, 2007. 328 с.
4. Амоша А.И., Матюшин А.В., Шемякина Н.В. Финансовые и институциональные механизмы регулирования производственного потенциала: монографія. Донецк, 2008. 372 с.
5. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації: монографія. К., 2004. 273 с.
6. Бандур С.І., Заєць Т.А., Терон І.В. Сучасна регіональна соціально-економічна політика держави: теорія, методологія, практика: монографія. К.: РВПС України НАН України. ТОВ «ПРИНТ ЕКСПРЕС», 2002. 250 с.
7. Базилюк Я.Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення: монографія. К.: НІСД, 2002. 132 с.
8. Батракова Т. І. Механізм реалізації антикризової стратегії держави, антикризові заходи. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. №14. С. 25-28.
9. Бенц А. Багаторівневе переплетення в Європейському Союзі. Європейська інтеграція / уклад.: М. Яхтенфукс, Б. Колер-Кох; пер. з нім. М. Яковлева. К. : Видав. дім “КиєвоМогилянська академія”, 2007. С. 208-231.

10. Біловол Р. І. Методологічні підходи до розробки концепції антикризового управління підприємством. *Регіональні перспективи*. 2003. № 7-8 (32-33). С. 60-63.
11. Бистряков І. К., Микитенко В. В. Переформатування просторової системи управління природно-ресурсними активами. *Економіка природокористування і сталий розвиток: науковий журнал*. 2018. № 1-2 (20 – 21). 234 с.
12. Бистряков І. К., Микитенко В. В. Управління природно-ресурсними активами в системі стратегічного потенціалу економіки. *Економіка, управління, інновації. Серія: Економічні науки*. 2018. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2018_1_3.
13. Благун І.С., Сисак Л.І., Солтисік О.О. Моделювання сталого розвитку регіону: монографія. Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ Центру інформаційних технологій, 2006. 166 с.
14. Богма О.С. Синергітичний ефект одна з найважливіших складових процесу створення кластерів. *Держава і регіони. Серія: Економіка і підприємництво*. 2007. № 1. С.43-45.
15. Бобылев Ю.Н. Мировой опыт налогообложения добывающей промышленности. URL: <ftp://ftp.repec.org/opt/ReDIF/RePEc/rnp/wpaper/2.pdf>
16. Бондаренко А.Ф. Инновационный бизнес. Сумы, 1998. 168 с.
17. Брайсон Дж.М. Стратегічне планування для державних та неприбуткових організацій: монографія. Львів: Вид-во «Літопис», 2004. 352 с.
18. Бубенко П.Т., Хрущов А.Т. Інституційна динаміка просторової організації економічного розвитку: монографія. Харків: ХНАМГ, 2008. 295 с.
19. Валевський О. І., Ребкало В. А., Логунова М. М. та ін. Державна політика: аналіз та механізм її впровадження в Україні: навч. посіб.; заг. ред. В. А. Ребкала, В. В. Тертички. К. : Вид-во УАДУ, 2000. 232 с.
20. Вахович І.М. Фінансова політика сталого розвитку регіону: теоретико-методологічні та прикладні засади: монографія. Луцьк, ЛДТУ, 2007. 496 с.

21. Войнаренко М. Конкуренція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні. *Економіст*. 2000. №1. С. 12-15.
22. Волес В., Волес Г. Творення політики в Європейському Союзі / Пер. з англ. Р. Ткачука. К.: Основи, 2004.
23. Волошин І.В. Методичні підходи до оцінки інновацій. URL: <https://magazine.faaf.org.ua/metodichni-pidhodi-do-ocinki-innovaciy.html>
24. Гаман М.В. Державне регулювання інноваційного розвитку України: монографія. К.: Вид-во НАДУ, 2005. 388 с.
25. Гасанов С., Голян В. Фіскальне регулювання природокористування: перспективи модернізації. *Економіст*. 2015. № 12. С. 9-12.
26. Геєць В.М. Передумови та можливості активізації інвестиційної діяльності в Україні. *Банківська справа*. 2005. № 3. С. 3-10.
27. Герасимчук З., Ковальська Л. Виробничий потенціал регіону: методика оцінки та механізми нарощення: монографія. Луцьк.: ЛДТУ, 2003. 242 с.
28. Гіндес О.Г. Ефективність реалізації інвестиційних проектів екологічного та природно-ресурсного спрямування. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 11 С.3-7.
29. Гіндес О.Г. Методологічні підходи державного управління раціональним природокористуванням. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. № 24. С. 128-131.
30. Гіндес О.Г. Місце економічної та макроекономічної оцінки природних ресурсів у системі показників розвитку країни. *Збірник наукових праць ДонДУУ: «Сучасні проблеми державного регулювання соціально-економічного розвитку України»: Серія «Державне управління»*. Т. XII, вип. 213, Ч.2. Донецьк: ДонДУУ, 2011. С.67-77.
31. Гірничий енциклопедичний словник. Т. 3 / В. С. Білецький ; ред. В. С. Білецький. – Донецьк : СВД, 2004. – 752 с.
32. Голуб Г., Пшик Б., Юрчишин Л. Суверенні фонди добробуту: світовий досвід і проблеми функціонування в Україні. *Вісник університету банківської справи Національного банку України*. 2014. № 1 (19). С. 114-120.

33. Голян В. Плата за природні ресурси в умовах децентралізації: інвестиційний аспект. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 7. С. 7-16.
34. Горюнова Є.О. Євроінтеграція: навч. посіб. К.: Академвидав, 2013. 224с.
35. Господарський кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №18. ст. 144.
36. Данилина М.В. Трастовий фонд наследственных сбережений провинции Альберта // Дайджест-финансы. – 2009. – №. 2.
37. Дегтярьова І.О. Інновації в державному і муніципальному управлінні як необхідна умова соціально-економічних досягнень в сучасній Україні. URL: <https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/PublicAdministration/vol1/5-11.pdf>
38. Данилишин Б. М. Природно-техногенні катастрофи: проблеми економічного аналізу та управління: монографія. К. : ЗАТ «НІЧЛАВА», 2001. 260 с.
39. Державна політика: підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін та ін. К. : НАДУ, 2014. 448 с.
40. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>
41. Державне управління: словник-довідник; за ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. К. : Вид-во УАДУ, 2002. 228 с.
42. Драган І.В. Забезпечення сталого природокористування: теорія, методологія, механізми державного регулювання: монографія. Київ: Освіта України, 2021. 360 с.
43. Дяченко Н.П. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ, 2011. №1(118). С.40-43.
44. Економіка та організація інноваційної діяльності: за ред. О.І. Волкова. 3-тє вид., допов. і перероб. К.: Центр учбової літератури, 2007. 662с.
45. Економічна оцінка природного багатства України: монографія. за заг.

ред. академіка НАН України, д.е.н., проф. С. І. Пирожкова; академіка НААН України, д.е.н., проф. М. А. Хвесика. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2015. 396 с.

46. Енергоефективність та енергозбереження: економічний, техніко-технологічний та екологічний аспекти : колективна монографія; за заг. ред. П.М.Макаренка, О.В.Калініченка. Полтава : ПП “Астроя”, 2019. 603 с.

47. Енергетична безпека: «імпортні мішені» – Energy map, 23 січня 2022р.
URL: <https://ua-energy.org/uk/posts/importni-misheni>

48. Енергетична стратегія України до 2030 року. URL: <http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/control/uk/doccatalog/list?currDir=50358>

49. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.- ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – Київ : НАДУ, 2011. Т. 2 : Методологія державного управління / наук.-ред. колегія : Ю. П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова) та ін. 2011. 692 с.

50. Ємельянов В.М. Розвиток партнерських відносин бізнесу і влади в системі державного управління сталим розвитком регіонів України: теорія, методологія, практика: монографія. Миколаїв: ПП Ємельянова Т.В., 2012. 420 с.

51. Жаліло Я.А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика: монографія. К.: НІСД, 2003. 368 с.

52. Закон України «Про внесення змін до Податкового Кодексу України щодо особливостей оподаткування суб’єктів господарювання, які реалізують інвестиційні проекти із значними інвестиціями в Україні» від 02.03.2021 № 1293-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1293-20#Text>

53. Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 07.06.1996 р. № 236/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 36. ст.164.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-вр#Text>

54. Закон України «Про державну підтримку інвестиційних проектів зі значними інвестиціями» від 17.12.2020 р. № 1116. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text>

55. Закон України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки». Відомості Верховної Ради України. 2001. № 48. ст.253.

56. Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» від 19.12.1995 №481. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/481/95-%D0%B2%D1%80>

57. Закон України «Про Антимонопольний комітет України» від 26.11.1993 р. № 3659. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 50. ст.472. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text>

58. Закон України «Про державну статистику» від 17.09.1992 №2614. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2614-12>.

59. Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 р. № 2210. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 12. ст.64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>

60. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. №40. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>

61. Закону України від 21.05.2009 р. №1391 «Про внесення змін до деяких законів України щодо сприяння виробництву та використанню біологічних видів палива». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1391-17>

62. Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010р. № 2404. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 40. ст.524. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17#Text>

63. Закон України «Про Кабінет Міністрів України» від 27.02.2014 р. №794. Відомості Верховної Ради. 2014. № 13. ст.222

64. Закон України від 23.11.2018 р. №2628 «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо покращення адміністрування та перегляду ставок окремих податків і зборів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-19>

65. Залізнюк В.П., Колісник С.О. Інноваційний чинник публічного управління сталим функціонуванням нафтопереробного комплексу. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. Том 33 (72). № 3. 2022. С. 60-68.

66. Звіт рахункової палати за 2018 рік. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Reports/2018/ZVIT_RP_2018.pdf.
67. Іванилова О. А. Методологічні підходи до підвищення ефективності виробництва на інноваційній основі. Ефективна економіка. 2011. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=667>.
68. Йохна М.А., Стадник В.В. Економіка і організація інноваційної діяльності: навч. посібник. К.: ВЦ «Академія», 2005. 400с.
69. Кабінет Міністрів України. Постанова «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2013 р. № 927 і від 26 травня 2021 р. № 523» від 10.05.2022 №555. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-2022-п#Text>.
70. Капіталізація природних ресурсів: монографія.; за заг. ред. академіка НААН України М. А. Хвесика. Київ: ДУ ІЕПСР НАНУ, 2014. 288 с.
71. Кармазіна М. Між історією та політикою: монографія. Київ: ППІЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2015. 560 с.
72. Карташов Є.Г. Удосконалення підходів до реалізації платного природокористування в системі державного управління стійкістю регіональних еколого-економічних систем. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 2. С. 115-118.
73. Квак М. Національне багатство України: стан та перспективи. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2008. № 1. С. 29-36.
74. Клиновий Д.В., Мороз В.В., Петровська І.О. Екосистемний концепт модернізації територіальних природно-господарських комплексів. *Економіка природокористування і охорони довкілля: зб. наук. пр.* Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2015. С. 75-86.
75. Клиновий Д.В., Петровська І.О. Напрями трансформації системи управління природними ресурсами в умовах децентралізації влади в парадигмі фінансоміки. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*, 2017. Том 28 (67). № 1. С. 105-113.
76. Ковальова Ю.М. Кластер як новий інструмент модернізації економіки.

Схід. 2007. №5(83). С.9-13.

77. Кодекс України про надра від 27.07.1994 № 132. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Text>.

78. Колісник С. О. Взаємовідносини держави та бізнесу в межах приватно-державних партнерств у нафтопереробному комплексі. *Трансформація системи публічного управління в умовах воєнного часу: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції* (3 червня 2022 року) / за заг. ред. О.І. Пархоменко-Куцевіл. Переяслав, 2022. С. 127-129.

79. Колісник С. О. Інноваційні рішення економічної стратегії держави з розвитку нафтопереробного комплексу. *Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції «Розбудова інноваційних економіки, менеджменту та освіти в умовах нової соціальної реальності»*(26 травня 2022 р.). Київ: МАУП. 2022. С 42-44.

80. Колісник С. О. Реалізація державно-приватного партнерства для розвитку нафтопереробного комплексу України. *Правова політика України: історія та сучасність: Матеріали I Всеукраїнського науково-практичного семінару*, (8 жовтня 2020 року). Житомир: Житомирська політехніка, 2020. С.164-165.

81. Колісник С.О. Методи та інструменти державного регулювання нафтопереробного комплексу України в умовах європейської інтеграції. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2022. Спецвипуск. С. 64-69.

82. Колісник С.О. Розвиток державного регулювання нафтопереробного комплексу України. *Наукові перспективи*. 2020. № 3 (3). С.204-211.

83. Колісник С.О. Розробка заходів економічного стимулювання державою інноваційної діяльності у нафтопереробному комплексі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 15-16. С. 125-130.

84. Комплексна економічна оцінка природних ресурсів; за заг. ред. академіка НААН України М.А.Хвесика. К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. 264 с.

85. Конституція України від 28 червня 1996 року із змінами. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. ст. 141. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

86. Кредісов А.І., Білоус А.О. Державно-приватне партнерство: світовий досвід та його використання в Україні. *Економіка України*, 2016. № 2. С. 4-15.

87. Крупка Я.Д. Облік інвестицій: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2001. 302 с.

88. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень. Тернопіль: Економічна думка, 2005. 124 с.

89. Литвиненко Н.І. Інституціональні складові соціально-економічного розвитку країни: монографія. Дніпропетровськ: НГУ, 2015. 308 с.

90. Лицур І.М., Микитенко В.В. Прогнозні можливості формування просторової системи управління природно-ресурсними активами. *Історія народного господарства та економічної думки України: всеукраїнський історико-економічний збірник наукових праць*. ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2018 № 51. С. 252 -274.

91. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством. К. : КНТЕУ, 2005. 824 с.

92. Лір В.Е. Імперативи та детермінанти енергетичної політики сталого розвитку: монографія; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». К., 2018. 488 с.

93. Майстро С.В. Державно-приватне партнерство як інструмент забезпечення сталого соціально-економічного розвитку регіону. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2016. Вип. 2. С. 243-249.

94. Макогон В. Д. Бюджетна стратегія держави: монографія. К. : Київ.нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 364 с.

95. Микитенко В. В. Форми та засоби організації просторового управління природно-ресурсними активами в Україні. *Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України*. 2018. № 3-4 (22 – 23). С. 87-95.

96. Михасюк І., Мельник А., Крупка М., Залога З. Державне регулювання економіки. К.: Атіка, Ельга-Н, 2000. 592 с.
97. Наказ Державної комісії України по запасах корисних копалин при державному комітеті України по геології і використанню надр від 10.07.1998 р. № 46. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0475-98#Text>
98. Одінцова Г.С., Мостовий Г.І., Амосов О.Ю. Державне управління і менеджмент: навч. посіб. у табл. і схемах; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Г.С. Одінцової. Х. : Вид-во ХарPI УАДУ, 2002. 492 с.
99. Омельченко В. Базові причини енергетичної кризи в ОЗП 2021–2022рр., Центр Разумкова, 24 листопада 2021р., <https://razumkov.org.ua/statti/bazovi-prychyny-energetychnoi-kryzy-v-ozp-20212022rr>.
100. Орлова Н.С., Максимова Т.В. Механізм організації системи моніторингу інвестиційної політики сталого розвитку в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 1. С. 64-69.
101. Осковський В. Про економічну політику сталого розвитку в Україні / В. Осковський. *Економіка України*. 2010. № 6. С. 4-13.
102. Офіційний сайт Alaska Department of Revenue, Tax Division. URL: <http://www.tax.alaska.gov>
103. Офіційний сайт Національної конференції законодавчих зборів штатів в США. URL: <http://www.ncsl.org/research/energy/oil-and-gas-severance-taxes.aspx>.
104. Офіційний сайт Державного фонду регіонального розвитку: URL: <http://dfrr.minregion.gov.ua/pro-konkurs>.
105. Пал Л. А. Аналіз державної політики / Л. А. Пал; пер. з англ. І. Дзюби. – К. : Основи, 1999. 422 с.
106. Пінтелей І., Костюк А. Інноваційний потенціал публічного управління. URL: <https://conferencekneu.wordpress.com/2019/05/08/pintelei-kostiuk-2019>.
107. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755. Відомості Верховної Ради України. 2011, № 13-14, № 15-16, № 17. ст.112
108. Подолець Р.З., Письменна У.Є. Інтеграційні фактори трансформації

інституційного середовища та структури ринків енергоресурсів України : кол. моногр.; за ред. канд. екон. наук Р.З. Подольця; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». К., 2017. 208 с.

109. Портер М. Стратегія конкуренції: методика аналізу галузей і діяльності конкурентів; пер. А. Олійник, Р. Скільський. К. : Основи, 1997. 390 с.

110. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми розвитку внутрішнього виробництва» від 12.09.2011 р. № 1130. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1130-2011-%D0%BF/ed20110912#Text>

111. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми диверсифікації джерел постачання нафти в Україну на період до 2015 року» від 08.11.2006 р. № 1572. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1572-2006-%D0%BF#Text>

112. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Технічного регламенту щодо вимог до автомобільних бензинів, дизельного, судових та котельних палив» від 01.08.2013 р. № 927. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/927-2013-%D0%BF#Text>.

113. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Технічного регламенту щодо вимог до газу скрапленого для автомобільного транспорту, комунально-побутового споживання та промислових цілей» від 29.07.2020 р. №667. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/667-2020-%D0%BF#Text>

114. Постанова Кабінету Міністрів України «Про Національну програму «Нафта і газ України до 2010 року» від 17.02.1995р. №125. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/125-95-%D0%BF#Text>

115. Постанова Ради Міністрів СРСР от 08.04.1983 № 299 «Про затвердження класифікації запасів родовищ, перспективних і прогнозних ресурсів нафти і горючих газів». URL: <https://docs.dtkr.ua/list/1076.1.73?page=3>

116. Приходько В. П. Сутність територіально-виробничого комплексу як об'єкта економічного аналізу. Транскордонне співробітництво України: стан проблеми, перспективи. Монографія. Ужгород: МПП "Гражда", 2012. С. 106–126.

117. Публічне управління: термінол. слов. / уклад. : В. С. Куйбіда, М. М. Білинська, О. М. Петроє; за заг. ред. В. С. Куйбіди. Київ: НАДУ, 2018. 224 с.

118. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 02.12.2019 р. «Про невідкладні заходи щодо забезпечення енергетичної безпеки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0008525-19>.

119. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» від 18.08.2017 р. № 605-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text>

120. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної цільової науково-технічної програми розвитку виробництва та використання біологічних видів палива» від 12.02.2009 р. № 276-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/201151833>

121. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.12.2009 р. № 1498-р «Про схвалення Концепції створення в Україні мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів на період до 2020 року». URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/243201132>.

122. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.04.2015 р. № 391-р «Про схвалення розроблених Міністерством фінансів планів імплементації деяких актів законодавства ЄС у сфері оподаткування, митних питань та сприяння торгівлі» <https://www.kmu.gov.ua/npas/248122201>.

123. Рябцев Г.Л. Державна політика розвитку ринку нафтопродуктів в Україні: формування та реалізація : монографія / Г. Л. Рябцев. К. : НАДУ, 2011. 418 с.

124. Рябцев Г.Л., Сапегин С.В., Лир В.Э. Нефтепродукты в Украине: настоящее и будущее: монография. К. : Санспарель, 2008. 280 с.

125. Рябцев Г. Л. Інформаційне маніпулювання як інструмент регулювання ринку нафтопродуктів в Україні. *Держава та економіка: розподіл функцій та особливості сучасної взаємодії* (Сер.»Державне управління»): зб. наук. пр. Донецького держ. ун-ту управління. Донецьк : ДонДУУ, 2009. Т. X. Вип. 135. С.

360-368.

126. Рябцев Г. Л. Еволюція світових цін на нафту та її значення для України. *Зб. наук. пр. Нац. академії держ. упр. при Президентові України*; за заг. ред. В. П. Приходька. К. : НАДУ, 2009. Вип. 4. С. 75-84.

127. Рябцев Г. Л. Причини і наслідки кризи на світовому ринку нафти та їх значення для України. *Вісник НАДУ*. 2009. № 4. С.80-87.

128. Рябцев Г.Л. Інформація як інструмент маніпулювання нафтовим ринком в Україні і світі: нові загрози й шляхи протидії. *Організованість як ефективність державного управління* (Сер. «Державне управління»): зб. наук. пр. Донецького держ. ун-ту управління. Донецьк : ДонДУУ, 2010. Т. XI. Вип. 168. С. 136-145.

129. Рябцев Г.Л. Як забезпечити енергетичну безпеку України без стратегічного нафтового резерву. *Стратегічні пріоритети*. 2010. № 4 (17). С. 95-99.

130. Сапегін С. Подолання паливної кризи: справа днів, тижнів, місяців? – Укрінформ, 10 травня 2022р., <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-economy/3480120-podolanna-palivnoi-krizi-sprava-dniv-tizniv-ci-misaciv.html>

131. Семенов Г.А., Богма О.С. Кластери підприємств як передмова активізації розвитку регіональної економіки. *Економіка та держава*. 2006. №4. С.11-13.

132. Соколенко С.И. Производственные системы глобализации: сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры: Укр. Контекст. К.: Логос, 2002. 646 с.

133. Створення стратегічних резервів нафти та нафтопродуктів в Україні. *Національна безпека і оборона*. №4. 2007. С.18-27.

134. Ткач А. А. Інституціональні основи ринкової інфраструктури : монографія. К. : Об'єднаний ін-т економіки НАН України. 2005. 295 с.

135. Товажнянський Л.Л., Шевченко Б.О. Паливно-енергетичний комплекс. Стратегія розвитку. Харків: НТУ «ХПШ», 2009. 400 с.

136. Указ Президента України від 12.01.2015 р. №55 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>

137. Україна на роздоріжжі: уроки міжнародного досвіду; За ред. Акселя Зіденберга і Лутца Хоффмана. К. : Фенікс, 1998. 447 с.
138. Федорова В.Г. Теоретико-методичні підходи до визначення поняття «кластер». Ефективна економіка №9, 2011. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=704>
139. Федорчак О. В. Інновації в державному управлінні: регіональний аспект : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2013. 194 с.
140. Федулов Л., Пашута Н. Развитие национальной инновационной системы Украины. Экономика Украины. 2005. № 3. С. 35-47.
141. Федулова Л.І. Форсайт: сучасна методологія технологічного прогнозування. URL: http://www.ief.org.ua/Arjiv_EP/Fedulova308.pdf.
142. Фурсіна О.В. Класифікація інновацій та зміст інноваційної діяльності. Науковий вісник НЛТУ України. 2010. Вип. 20.11. С. 249-255.
143. Хачатурян Х. В. Інновації в державному управлінні : монографія. Київ: НАДУ, 2005. 252 с.
144. Хвесик М.А., Степаненко А.В., Ральчук О.М. Антикризове управління економічною безпекою в умовах викликів фінансово-економічної глобалізації (державний і регіональний рівень). / Донецьк: Юго-Восток, 2010. 324 с.
145. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки: навчальний посібник. К. : Знання, 2006. 435 с.
146. Шульга М., Коновалова М. Інновації в державному управлінні як умова розбудови сервісної держави. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Державне управління. 2014. № 1. С.97-100.
147. Якименко С. В. Концептуальні засади становлення інноваційного механізму державного управління в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 6. С. 104-108.
148. Annual implementation report Energy Community Secretariat 1 November 2019. URL: https://www.energy-community.org/dam/jcr:a915b89b-bf31-4d8b-9e63-4c47dfcd1479/EnC_IR2019.pdf.

149. Brown C. State Revenues and the Natural Gas Boom: An Assessment of State Oil and Gas Production Taxes. 2013. 16 p.

150. Council Directive 2009/119/EC of 14 September 2009 imposing an obligation on Member States to maintain minimum stocks of crude oil and/or petroleum products. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32009L0119>.

151. Directive (EU) 2016/802 of the European Parliament and of the Council of 11 May 2016 relating to a reduction in the sulphur content of certain liquid fuels. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/802/oj>.

152. Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council of 23 April 2009 on the promotion of the use of energy from renewable sources and amending and subsequently repealing Directives 2001/77/EC and 2003/30/EC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32009L0028>

153. Directive 98/70/EC of the European Parliament and of the Council of 13 October 1998 relating to the quality of petrol and diesel fuels and amending Council Directive 93/12/EEC/ URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31998L0070>.

154. Dunnig J.H. The globalization of business: the challenge of the 1990s. N.Y.: Routledge, 1993. 463 p.

155. Enkorr.ua. У WOG очікують повернення акцизу на пальне у серпні. URL: https://enkorr.ua/uk/news/u_wog_ochkuyut_povernennya_akcizu_na_palne_u_serpn/251695.

156. https://enkorr.ua/uk/news/na_73_perevrenih_azs_porushuvali_cnovu_disciplnu_derzhprodspozhivsluzhba/250828

157. Enright M.J. Survey on the Characterization of Regional Clusters: Initial Results. Working Paper, Institute of Economic Policy and Business Strategy: Competitiveness Program, University of Hong Kong, 2000. – 21 p.

158. European Parliament and Council Directive 94/63/EC of 20 December 1994 on the control of volatile organic compound (VOC) emissions resulting from the

storage of petrol and its distribution from terminals to service stations. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31994L0063>.

159. ExPro. Чому не йдуть інвестиції в нафтопереробну сферу України? URL: <https://expro.com.ua/statti/chomu-ne-ydut-nvestic-v-naftogazovu-sferu-ukrani>

160. ExPro. Чому не йдуть інвестиції в нафтопереробну сферу України? URL: <https://expro.com.ua/statti/chomu-ne-ydut-nvestic-v-naftogazovu-sferu-ukrani>

161. Global Oil and Gas Tax Guide 2016. Ernst & Young, 2016

162. http://iser.uaa.alaska.edu/Publications/webnote/2014_05_01_WebNote17W hereDidthe2Billio nGo.pdf.

163. http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=245450057

164. <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/doccatalog/list?currDir=50358>

165. https://enkorr.ua/ru/news/rozdrbn_merezh_vdkoriguvali_cni_na_palne/250722

166. https://esu.com.ua/search_articles.php?id=4360

167. <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=b06b687c-b3a3-4285-a534-836f562ccae8&title=VTravniUkrainaOtrima350-TisTonnPalivaZNovikhLogistichnikhMarshrutiv>

168. <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=b06b687c-b3a3-4285-a534-836f562ccae8&title=VTravniUkrainaOtrima350-TisTonnPalivaZNovikhLogistichnikhMarshrutiv>

169. https://menr.gov.ua/files/docs/Proekt/2020/19022020/3_%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F.%D0%9D%D0%9F_%D0%B7%D0%B0%D1%81.%D0%A6%D0%9E%D0%92%D0%92_%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F.pdf

170. <https://www.epravda.com.ua/news/2021/02/24/671369/>

171. <https://www.epravda.com.ua/news/2021/07/14/675923>

172. <https://www.oecd.org/eurasia/competitiveness-programme/eastern-partners/Monitoring-the-energy-strategy-Ukraine-2035-UKR.pdf>

173. Kolisnyk Sergii. Foreign experience of state regulation of the oil industry and development of the oil refining complex. *East Journal of Security Studies*. Volume 5, Issue 2. 2019. P. 321-332. URL: <https://ejss.nuczu.edu.ua/index.php/ejss/article/view/83>.
174. Marketer.ua. Топ-10 інвестиційних фондів в Україні. URL: <https://marketer.ua/ua/top-10-investment-funds-in-ukraine/>
175. Marketer.ua (13.10.2021). Топ-10 інвестиційних фондів в Україні. URL: <https://marketer.ua/ua/top-10-investment-funds-in-ukraine/>
176. Statistics Norway, Ministry of Finance, 2018.
177. Storper M. *The Regional World: Territorial Development in Global Economy*. N.Y. Guilford Press, 1997. 338 p.
178. The Britanika dictionary. URL: <https://www.britannica.com/topic/innovation-creativity>.
179. The Britanika dictionary. URL: <https://www.britannica.com/topic/innovation-creativity>.
180. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/drive-time/budivnytstvo-novoho-naftopererobnoho-zavodu-koshtuvatyme-2-mlrd-ta-tryvatyme-5-7-rokiv-riabtsev>
181. URL: <https://sfii.gov.ua/publiczna-informaciya/>
182. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/economics/kurite-vo-bлаго-byudzheta-chto-takoe-akciz-i-pochemu-eto-udobnyy-nalog-12042021-421870>
183. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/okupanti-bombili-dva-npz-ukrajini-odin-pratsjujuchij-znishcheno.html>